

magazin istoric

ANUL VII Nr. 8 (77) AUGUST 1973

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

- ① Pentru prima oară publicat în culori: portret al lui Dimitrie Cantemir, aflat în Muzeul din Rouen (Franța), (Primul portret, p.29)
- ② 23 August 1944: pictură de Spiru Chintilă (Marele eveniment s-a produs, p. 5)
- ③ Incoruptibilul. Portret de L. Boilly (Robespierre — ultima zi înainte de eșafod, p.46)
- ④ Citeva obiecte romane din sec. II-III e.n. — unicate descoperite la Apulum și la Partoș, aflate acum în Muzeul de la Alba Iulia: a) placă votivă epigrafică din epoca romană, dedicată zeilor sănătății Aesculap și Hygia; b) piatră de inel din agat cu inscripția sarcastică: „Vagabonzilor, haimanalelor, să trăiți!"; c) imaginea unei matroane romane din sec. III, lucrată în gresie; d) gemă reprezentând un cocoș; e) cap de preoteasă romană din sticlă vulcanică; f) gemă din piatră semi-prețioasă (Romanismul dacic, p. 30)

SUMAR

O experiență istoricește demonstrată: CARLO SALINARI	2
23 August 1944 — marele eveniment s-a produs: GELU URECHE.....	5
„Evoluția din România — surpriză completă!”	15
1673-1973 DIMITRIE CANTEMIR: 300 ANI DE LA NAȘTERE „A făcut să biru- iască prețuirea neamului”: PAUL CERNOVODEANU ● Voltaire despre marele cărturar ● Primul portret: ADRIAN CORBU	20
Romanismul dacic: CONSTANTIN C. GIURESCU	30
Carol II a decis — dictatura personală!: ȘTEFAN FLORIAN	39
Robespierre — ultima zi înainte de eșafod: MAX GALLO	46
„Tări”, cneji și voievozi: SERGIU COLUMBEANU	52
Omul — 14 milioane ani?: RICHARD E. LEAKEY.....	56
Întrebarea tuturor întrebărilor: CANTEMIR RIȘCUȚA	61
Somme — cea mai singeroasă bătălie: ROBERT COWLEY	62
Liga votului universal: VASILE NICULAE	70
Coaliția sacră româno-bulgară: CONSTANTIN N. VELICHI	74
De la Ordinul Jartierel la... vaporul cu abur: WILHELM VON JANKO.....	78
Caruselul guvernamental 1930-1932. Furtuna bîntuia în adîncuri: ION DRAGOMIRESCU	81
Și bătrînele ziduri pot vorbi: EUGEN ȘFETCU.....	87
Ginerele lui Mussolini se spovedește: jurnalul lui Ciano	88
● Concursul Magazin istoric: gînduri și fapte ale luptătorilor pașop- tiști ... 37 ● Zîmbete din cronici ... 94 ● Cărți sosite la redacție ... 95 ● Poșta Magazin istoric ... 97	

O EXPERIENȚĂ

Prezența României socialiste în istoria universală, prestigiul tot mai înalt de care se bucură pe toate meridianele politica internă și externă a țării noastre, personalitatea conducătorului ei, își găsesc o elocventă ilustrare și în editarea — în numeroase țări din diferite continente — a lucrărilor tovarășului Nicolae Ceaușescu.

În șirul evenimentelor editoriale despre activitatea conducătorului partidului și statului nostru se înscrie și apariția, nu de mult, în librăriile italiene, a unui nou volum intitulat Nicolae Ceaușescu — Scrieri alese. Este al treilea volum cu texte din opera secretarului general al Partidului Comunist Român, președintele Consiliului de Stat al României, pe care, în răstimp de numai doi ani, Editura Il Calendario del Popolo, din Milano îl pune la dispoziția cititorilor.

Această succesiune de apariții editoriale relevă în mod convingător atenția deosebită cu care opinia publică italiană urmărește realizările țării noastre și activitatea prestigioasă a conducătorului ei. Referindu-se la aceste aspecte, directorul general al Editurii Il Calendario del Popolo, Nicola Tetti, sublinia că interesul larg suscitât în rândul cititorilor de apariția scrierilor tovarășului Nicolae Ceaușescu, dorința expresă a opiniei publice italiene „de a cunoaște și urmări în continuare experiența României în construirea societății noi, socialiste, precum și opera conducătorului ei, ne-au determinat să asigurăm apariția, un an mai târziu, a unui volum cuprinzând un șir de importante articole și cuvântări publicate în cursul anului 1971. Acum a apărut cel de-al treilea volum”.

Noua lucrare înmănunchează, în peste 400 pagini, articole și cuvântări ale tovarășului Nicolae Ceaușescu din cursul anului 1972. Ea a apărut cu puțin timp înainte de vizita oficială pe care conducătorul partidului și statului nostru a făcut-o în Italia, în luna mai 1973, vizită apreciată de ambele părți ca având o deosebită însemnătate în întărirea tradiționalei prietenii și a dezvoltării colaborării dintre poporul român și poporul italian.

Evocând cu acest prilej „interesul și simpatia cu care Italia urmărește însemnatele progrese pe care le înregistrează națiunea română”, președintele Giovanni Leone sublinia: „În acest interes deosebit pe care Italia l-a manifestat față de vizita dumneavoastră, noi vedem două aspecte: reînnoita prietenie frățească cu o țară prietenă, care are comune cu noi rădăcini ale limbii și culturii sale, și interesul care se concentrează în jurul operei dumneavoastră de om de stat, întrucât împliniți aspirațiile generale ce aparțin sufletului popoarelor, armonizând propria dumneavoastră orînduire socială cu principiile externe și universale ale suveranității naționale, independenței, neamstecului în treburile interne — principii care constituie elementul esențial pentru o pace autentică între popoare, pentru progresul țărilor, mai ales pentru masa oamenilor care muncesc”. La rândul său, președintele Nicolae Ceaușescu, exprimând concluzia desprinsă din convorbirile purtate cu conducătorii italieni, arăta: „Am vorbit, în aceste zile, mult despre legăturile străvechi dintre poporul român și poporul italian și, într-adevăr, aceasta este o realitate. În același timp am discutat că este necesar să dăm o nouă dimensiune relațiilor dintre popoarele noastre și, vorbind de istorie, să ne gândim cum putem să acționăm mai bine pentru a făuri noua istorie și istoria viitoare a popoarelor noastre”.

Ca și volumele anterioare apărute în Italia, noua lucrare din scrierile tovarășului Nicolae Ceaușescu este prefăcută de profesorul universitar, reputat critic literar marxist Carlo Salinari. Revista Magazin istoric are privilegiul de a prezenta cititorilor săi un interviu în exclusivitate cu prefăcătorul celor trei volume, interviu luat cu prilejul unei vizite pe care tovarășul Carlo Salinari a făcut-o în țara noastră.

V. B.

ISTORICEȘTE DEMONSTRATĂ

— Profitînd de șederea dv. în România, am dori să vă punem câteva întrebări. Să începem ca de obicei: sînteți pentru prima dată în țara noastră?

— Da. Aceasta este prima mea vizită în România. Din păcate, multiple treburi profesionale nu-mi îngăduie să stau mai mult de o săptămînă. Dar sînt deosebit de mulțumit de a fi venit și mulțumesc din inimă pentru invitația făcută de conducerea superioară a Partidului Comunist Român.

— Ați putut cunoaște, fie și într-o mică măsură, țara noastră? Care vă sînt impresiile?

— După cum spuneam, am stat puține zile aici și, prin urmare, impresiile mele nu sînt complete. Dar am putut să-mi fac o idee despre problemele mari care preocupă poporul dumneavoastră. Ceea ce am văzut apoi direct, în timpul vizitei făcute în câteva județe, m-a ajutat să-mi completez impresiile, să-mi dau seama că România se găsește într-un complex proces de dezvoltare economică. Acestea se datoresc atît justeței planurilor elaborate de partid, cît și angajării entuziaste a întregului popor în realizarea obiectivelor acestor planuri. Este evident, în același timp, că profunde schimbări produse în baza materială a societății românești sînt întovărășite de un efort continuu de ridicare a nivelului cultural și al perfecționării permanente și pe plan etic a societății socialiste.

La baza succeselor obținute și al acelora care se așteaptă în anii următori stă unitatea dintre partid și poporul român, unitate determinată de faptul că Partidul Comunist Român a știut să fie un partid profund legat de interesele poporului său, a știut să fie un interpret al aspirațiilor sale. Un partid care militează ferm pentru solidaritatea internațională cu toți muncitorii, cu toate forțele democratice, antiimperialiste, și care rezolvă cu competență și clarviziune problemele naționale ale țării sale.

Mi se pare că experiența P.C.R. demonstrează istoricește că atunci cînd știu să se înfățișeze ca o forță națională și știu să indice soluțiile juste ale problemei naționale, comuniștii reușesc să-și înfigă profund rădăcinile în masele populare. Mi se pare, de asemenea, demonstrată justetea contribuțiilor majore pe care politica P.C.R. le-a adus în dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale.

— În calitate de autor al prefeței la versiunea italiană a operelor tovarășului Nicolae Ceaușescu, ce puteți să ne spuneți despre felul cum le-a primit publicul italian?

Serierile alese ale tovarășului Nicolae Ceaușescu care au fost publicate în Editura Il Calendario del Popolo din Milano s-au bucurat de o primire excelentă din partea publicului italian; o mărturisesc atît recenziile din ziare, cît și întrebările

adresate de public vorbitorilor la sfîrșitul prezentării lucrărilor în conferințele de presă care s-au organizat atît la Roma cît și la Milano.

Volumele au avut menirea de a face cunoscută cititorilor italieni, prin scrierile și cuvîntările secretarului general al P.C.R., poziția partidului dumneavoastră în problemele complexe ale păcii și coexistenței între popoare, în lupta contra imperialismului și colonialismului, în promovarea consecventă a principiilor internaționalismului proletar, ca și în alte probleme majore ale lumii contemporane, reliefînd, în același timp, principalele obiective ale construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, corespunzător condițiilor reale și istorice ale țării dumneavoastră.

— Ce ne puteți spune despre noua dv. formulă de colaborare cu tovarășul Luigi Longo privind redactarea memoriilor sale? După cum știți, în Magazin istoric s-a scris despre această lucrare*. Intenționați să aplicați aceeași formulă și la redactarea volumelor următoare?

— Da. Formula folosită — întrebări și răspunsuri — pentru scrierea memoriilor tovarășului Luigi Longo a avut un succes deosebit. Comuniștii italieni, ca și ceilalți cititori, s-au aflat în fața unei lucrări simple și extrem de atrăgătoare. Am adoptat această for-

* Magazin istoric, nr. 6/1972, Anale, nr. 4/1972.

mulă pentru a pune la îndemna cititorilor, nu pentru că la noi ar lipsi lucrări privind istoria partidului nostru — dimpotrivă avem multe lucrări de acest fel, printre care și opera lui Paolo Spriano — ci o lucrare care să fie citită mai accesibilă maselor de cititori. După opt ore de lucru în fabrică, un muncitor nu mai reușește să abordeze lucrări teoretice de mii de pagini. Or, formula întrebării și răspunsului ține atenția încordată, permite un dialog direct cu cititorii, o dezbateră mai vie a oricăror probleme ale politicii partidului nostru.

— Sinteți, de asemenea, redactor șef al revistei *Il Calendario del Popolo*. Care sînt proiectele revistei dv. în viitorul apropiat?

— În 1973 vom dedica jumătate din revistă articolelor despre o importantă regiune a țării noastre, Emilia (provincie situată în nordul Italiei) văzută din punct de vedere istoric, geografic, economic, cultural, social, politic (articole care la sfîrșitul anului pot fi reunite într-un volum). Este — credem — o inițiativă foarte prețioasă și aceasta din două motive: în primul rînd pentru că, în următoarele luni, în Italia, se vor discuta funcțiile pe care trebuie să le aibă organismul administrativ-regional; în al doilea rînd, pentru că Emilia este o regiune condusă de noi, de Partidul Comunist Italian, și vrem să informăm masele despre cum conduc comuniștii cînd sînt la pu-

tere, dezmințind astfel minciunile presei burgheze.

— Care sînt proiectele dv. personale de lucru?

— Proiectele sînt multe, numai că timpul și forțele nu sînt suficiente. Totuși, în primul rînd trebuie să termin cartea cu Luigi Longo (în trei volume) și trebuie să completez studiul consacrat analizei unuia dintre cele mai importante romane italiene *I Promessi Sposi* („Logodnicii”), de Alessandro Manzoni. Am, de asemenea, materialul aproape gata pentru alte două studii, unul despre Rezistența antifascistă și locul Romei în cadrul acestei mișcări — altul despre politica culturală a Partidului Comunist Italian de la eliberare și pînă astăzi.

Interviu consemnat de:
Maria COVACI

Profesorul Carlo Salinari s-a născut la Montecaglioso, în sudul Italiei, în anul 1918. Este profesor titular la Universitatea de Stat din Milano, șeful catedrei de literatură italiană. Este unul din participanții activi la mișcarea de Rezistență împotriva fascismului. Din însărcinarea Partidului Comunist Italian, al cărui membru este din 1940, a îndeplinit în anii Rezistenței antifasciste funcția de comandant al Formațiunilor patriotice din Roma. În această calitate a organizat numeroase acte de sabotaj și atentate împotriva hitleriștilor. Printre acestea se numără și atentatul asupra Comandamentului militar german din Via Rasella din Roma. Pentru merite deosebite în mișcarea de Rezistență a fost distins cu numeroase ordine și medalii.

Din experiența sa în domeniul didactic, literar,

cultural, editorial, ziaristic relevăm activitatea lui îndelungată desfășurată imediat după război în

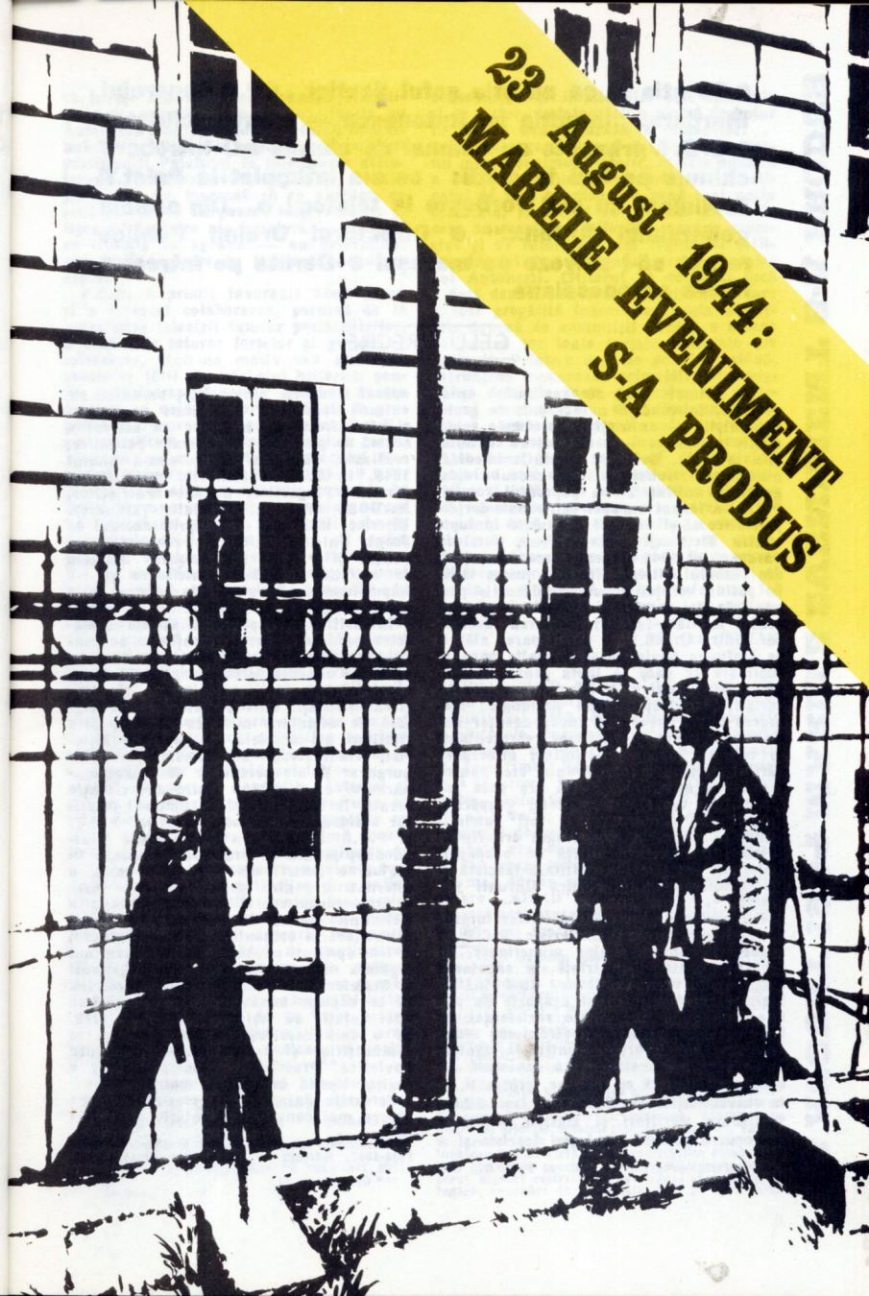
cadrul Comisiei culturale centrale de pe lângă C.C. al P.C.I., ca redactor șef al revistei *Il Contemporaneo* și ac-

tivitatea de critic literar la ziarul *Unita*. Din 1965 prof. Carlo Salinari conduce în calitate de redactor șef revista *Il Calendario del Popolo*, fondată în 1945.

În editura acestei reviste din Milano au fost publicate în 1971, 1972 și 1973 volumele I, II și respectiv III din Scrierile alese ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, prof. Carlo Salinari fiind semnatarul prefeței fiecărui volum.

Carlo Salinari, pedagog și critic literar marxist, este autor a numeroase lucrări printre care amintim: Probleme ale realismului, Mituri și conștiința decadentismului italian, Istoria literaturii italiene, Vocabularul limbii italiene vorbite și altele. Este coordonator și redactor al lucrării *Scrieri de estetică* ale lui Marx și Engels, al *Antologiei scrierilor* lui A. Gramsci etc.

23 August 1944:
MARELE EVENIMENT
S-A PRODUS

● Ce ştia şi ce nu ştia şeful Secţiei „G“ ● Generalul
Mardare: „Intenţia lui Antonescu — o imposibilitate“
● S. S. I. primeşte un semnal de alarmă ● O întrebare
chinuie pe toţi fasciştii: ce s-a întâmplat la Palat?!
● Nimeni nu mai vorbeşte la telefon! ● „Din ordinul
generalului Anton...“ ● Directorul Ordinii Publice
refuză să-l salveze pe mareşal ● Derută pe întreaga
filieră antonesciană

GELU URECHE

Din primele zile ale regimului antonescian, în condiţii neînchipuit de grele, comuniştii — animaţi de profunde sentimente patriotice — s-au ridicat cu hotărâre la luptă. Definind sarcinile imediate ale clasei muncitoare în cadrul luptei generale antifasciste a poporului român, P.C.R. a lansat un apel către toate forţele patriotice să-şi unească eforturile în lupta contra dictaturii antonesciene, iar din vara anului 1941 şi pentru scoaterea ţării din războiul hitlerist în care fusese tirată în pofida voinţei populare. Măsurile preconizate de comunişti: răsturnarea regimului militar-fascist; încetarea războiului contra U.R.S.S. şi participarea alături de Uniunea Sovietică şi celelalte popoare iubitoare de pace la lupta pentru înfrângerea Germaniei hitleriste; recucerirea libertăţii şi independenţei naţionale; formarea unui guvern al independenţei naţionale, la care să participe reprezentanţi ai tuturor forţelor patriotice; eliberarea părţii de nord a Transilvaniei etc. Pentru realizarea acestora, P.C.R. era gata „să colaboreze cu toate partidele, grupările, personalităţile politice, cu toţi patrioţii români [...], punînd ca singur criteriu al colaborării atitudinea faţă de ocupaţii hitleriste, de dictatura militară-fascistă şi de războiul criminal contra Uniunii Sovietice“.

Factorul cel mai activ în unirea tuturor forţelor patriotice antihitleriste, P.C.R. a organizat lupta maselor muncitoare, a mobilizat mii de patrioţi la sabotarea maşinilor de război fasciste, dînd înălţătoare plide de eroism şi dragoste de patrie. „Forţele de bază ale rezistenţei au fost clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, care suportau nemijlocit rigurile regimului; intelectualitatea înaintată — oameni de ştiinţă cu renume, profesori de la universităţile din Bucureşti, Iaşi, Sibiu, Timişoara, scriitorii şi ziaristi — care s-a opus ofensivelor ideologice fasciste şi a

apărat tradiţiile progresiste, umaniste ale culturii româneşti“^{***}. Alături de P.C.R. şi sub directa sa înfrîurire au activat o seamă de partide şi organizaţii patriotice, coalizate, începînd din toamna anului 1943, în Frontul Patriotic Antihitlerist (Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor, MADOSZ, Partidul Socialist-Tărănesc). Ulterior, la 1 mai 1944, prin acordul de Front Unic Muncitoresc, realizat între P.C.R. şi P.S.D., s-a asigurat unitatea de acţiune a clasei muncitoare şi s-a impulsionat desăvîrşirea alianţelor pe linia Frontului Naţional Antifascist.

Intensificarea luptei antifasciste a maselor populare, succesele obţinute de coaliţia antifascistă pe diferite fronturi au provocat o acută criză a regimului antonescian. Aceasta s-a manifestat prin sporirea ostilităţii unor pătriuri tot mai largi faţă de dictatura militară-fascistă, prin fricţiuni ale acestora cu guvernul hitlerist, prin încercări ale liderilor partidelor burgheze şi ale cercurilor din jurul monarhului de a găsi o ieşire din situaţia creată, în înţelegere şi cu ajutorul puterilor occidentale. Atitudinea şefilor P.N.T. şi P.N.L. a avut o evoluţie lentă şi sinuoasă; Maniu şi Brătianu „văzuseră în preluarea puterii de către Antonescu o alternativă pentru perioada — pe care o întrevădeau scurtă — de dominaţie a Germaniei naziste în Europa. Temîndu-se pentru soarta orînduirii ce o reprezentau, el l-au sprijinit pe Antonescu, au menţinut legătura cu reprezentanţii Marii Britanii şi Statelor Unite ale Americii, încercînd să le capteze bunăvoinţa pentru găsirea unei soluţii de ieşire din situaţia grea, pe o cale care să excludă participarea comuniştilor şi tratativele cu Uniunea Sovietică. Practic, el s-au situat pe o poziţie lipsită de realism politic“^{***}.

Cercurile Palatului au crezut o vreme că cea mai convenabilă soluţie ar fi fost

* Platforma-program a C. C. al P. C. R., din 6 septembrie 1941.

** România în anii revoluţiei democrat-populare 1944-1947, Editura Politică, Bucureşti, 1971, p. 35.

*** Op. cit. p. 37.

ca însuși Antonescu să semneze armistițiul; pe măsură, însă, ce fricțiunile cu Antonescu s-au accentuat, sfetnicii monarhului au ajuns la concluzia necesității participării Palatului la înălțarea dictatorului. În acest sens, regele și cel din jurul său au încercat să se sprijine pe șefii partidelor burgheze; tergiversările și lipsa de hotărâre ale acestora — în timp ce situația se agrava — au determinat monarhia să intre în legătură cu comuniștii.

P.C.R. a primit favorabil acest lucru și a acceptat colaborarea, pornind de la necesitatea folosirii tuturor posibilităților, a coalizării tuturor forțelor și grupărilor interesate, dintr-un motiv sau altul, în scoaterea țării din războiul hitlerist, pentru înfăptuirea eliberării patriei. Pentru a se da un curs concret activității de pregătire a insurecției, cu acordul P.C.R., s-a constituit un comitet militar care, împreună cu reprezentanții Blocului Național Democrat (P.C.R., P.S.D., P.N.T. și P.N.L.) a stabilit măsurile concrete de înălțare a guvernului antonescian, structura viitorului guvern, a pregătit primele documente oficiale ale regelui și noului guvern. Tactica realistă și eficientă a P.C.R., care făcuse posibilă realizarea unei largi coaliții antifasciste, începând cu comuniștii și sfârșind cu cercurile Palatului, a grăbit izolarea dictaturii antonesciene, ușurând atragerea în luptă a unor largi categorii ale populației țării*. Paralel cu activitatea politică, în vara anului 1944, P.C.R. a intensificat măsurile privind pregătirea militară a insurecției. În acest sens, a fost elaborat un plan concret de acțiune a tuturor unităților militare preconizate a intra în acțiune, precum și a formațiunilor de luptă patriotice.

În luna august, condițiile interne și externe deveniseră prielnice pentru a se trece la înfăptuirea acțiunii pregătite cu atâtea eforturi. Starea de maximă încordare revoluționară a maselor, unitatea de acțiune a clasei muncitoare, existența formațiunilor de luptă patriotice și a unităților militare pregătite pentru insurecție, unirea tuturor forțelor patriotice, atitudinea profund ostilă a marii majorități a armatei române față de continuarea războiului hitlerist, puternicele acțiuni ofensive ale armatei sovietice care puneau comandamentul german în imposibilitatea de a se retrage trupe de pe front pentru a le opune forțelor insurecționale, erau tot atâtea factori care indicau că sosise momentul acțiunii hotărâtoare**.

Rod al luptei maselor populare, al tuturor forțelor patriotice antifasciste conduse de P.C.R., insurecția națională antifascistă armată din august 1944, prin

consecințele și implicațiile sale imediate și de viitor, a statornicit o piatră de hotar în istoria contemporană a românilor.

Despre organizarea și desfășurarea acestui mare eveniment istoric, revista noastră a scris în nenumărate rânduri***. Articolul de față abordează o zonă mai puțin cercetată, încercând să prezinte modul în care au reacționat diferitele organe represive și de informații ale regimului militar-fascist în momentul arestării celor doi Antonești. Cititorul va constata încă o dată desăvârșita conspirativitate în care a fost pregătită insurecția, vasta activitate depusă de comuniști pentru a atrage de partea lor toate forțele înaintate ale națiunii. Printr-o acțiune politică asiduă, înfruntând numeroase primejdii, comuniștii și celelalte forțe patriotice au determinat neutralizarea sau diminuarea ripostei organelor represive ale aparatului de stat antonescian; în unele cazuri, chiar funcționari superiori din servicii cheie au fost atrași în activitatea de pregătire și înfăptuire a diferitelor obiective ale insurecției. Declanșarea marelui eveniment, după cum vom vedea, a surprins serviciile secrete, alte organe de reprimare antonesciene ca și serviciile germane analoge într-o totală stare de confuzie și derută, neputând să mai ia nici un fel de măsuri efective pentru a i se opune.

Marian ȘTEFAN

Pînă la ora 9, pe biroul lui Eugen Cristescu — șeful Serviciului Special de Informații (S.S.I.)****—se adunaseră rapoartele și sintezele, cuprinzînd cele mai diverse informații culese de către subordonații săi în ultimele 24 ore. Cristescu nu sosise încă la birou. În absența sa, Traian Borcescu — șeful Secției „G” din S.S.I. — venit să-l vadă, le cerceta cu înfrigurare. Interesul deosebit cu care parcurgea documentele era explicabil, dacă ne gîndim că Borcescu conducea un birou care, în cel mai deplin secret, culegea informații despre „aliații” germani****. Despre această activitate știa numai Cristescu și, la cel mai înalt nivel, Ion Antonescu.

*** Vezi *Magazin Istoric*, nr. 5/1967; 7-8/1968; 6, 7-8/1969; 7, 8/1970; 8/1971; 3, 8/1972.

**** Încă din primele zile, regimul antonescian a luat măsuri pentru întărirea aparatului represiv. Serviciul Secret a suferit mai multe restructurări (1940, 1942, 1943). Printr-o ultimă hotărâre, el trecuse din subordonarea Ministerului Afacerilor Interne în subordinea directă a Președintelui Consiliului de Miniștri, a lui Antonescu personal. Odată cu aceasta a și primit titlatura de Serviciul Special de Informații.

***** Pentru a ne explica cele relatate în continuare, este bine să precizăm că în România activau 11 servicii de informații germane, dintre care doar trei oficiale. Acestea efectau urmărirea, executau arestări sub forma „răpirii” unor persoane și încalcău brutal atribuțiile autorităților românești. Sub pretextul unor „necesități militare”, ele au cerut măsuri restrictive, arestări și internări în lagăre, evacuări de populație etc., pe care chiar

* Culegerea de studii August '44, București, 1971, p. 142.

** Ibidem, p. 146.

S. S. I. in criză de...

informații

Răsfoind zecile de file, Borcescu înțelegea tot mai clar faptul că nu va mai trece multă vreme pînă cînd România va pune capăt alianței cu Germania hitleristă. În calitatea pe care o deținea, știa mai multe decît alții. Convingerea lui pornea și din cunoașterea faptului că Palatul și un grup de generali și ofițeri superiori pregăteau scoaterea României din război. Cu vreo patru-cinci săptămîni în urmă, fusese chemat de către colonelul Ghiță Zamfirescu, șeful Secției I din Marele Stat Major (M.St.M.) care, după unele tatonări, cu infinite precauții, și păstrînd rezervele impuse de natura evenimentului ce se pregătea, îi solicitase un sprijin. Surprins și măgulit de încrederea ce i se arătase, bucuros să-și asigure un „atu” pentru ziua de mine, după ce îi ceruse colonelului Zamfirescu detalii suplimentare care să-l ajute să aprecieze seriozitatea planului întreprins și, mai cu seamă, sorții de izbîndă ai acțiunii, Borcescu acceptase propunerea. Cu aceeași ocazie i se atrasese atenția asupra necesității respectării cu strictețe a secretului acțiunii; în special Eugen Cristescu nu trebuia să bănuiască nimic. Borcescu se obligase, atunci, să-i prevină pe cei ce-l abordaseră dacă la S.S.I. s-ar afla ceva despre preparativele ce aveau loc. Șeful Secției „G” era la curent, deci, cu unele aspecte ale pregătirilor ce se făceau. Nici el nu bănuia, însă, ca de altfel nici un alt conducător al aparatului represivo-polițienesc, că evenimentul pe care mai mult îl intuia se va produce chiar în cursul acelei zile, peste doar cîteva ore și că la pregătirea și realizarea lui o contribuție hotărîtoare aveau comuniștii.

În linii mari, informațiile desprinse din zecile de file citite erau aceleași; difereau intructiv amănunțele, unele mici nuanțe. Era vizibilă druta care cuprinsese aparatul de stat antonescian, încercarea dispersată a celor mai de frunte slujitori ai săi de a-și asigura, cu orice preț, o cale de salvare. Nu-l mira, deci, aflînd că însuși Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, mîna dreptă a mareșalului Ion Antonescu, după ce încercase tot felul de manevre, intenționa să-l trimită la Cairo pe Ovidiu Vlădescu, sub-

autoritățile antonesciene le considerau ca nejustificate, vexatril și încercau să le evite. Asemenea abuzuri au generat nemulțumiri și fricțiuni între organele românești de stat, inclusiv cele polițienesci și cele hitleriste. O asemenea stare de lucruri explicit prezenta unele atmosfere potrivnice dominației hitleriste chiar la multe cadre ale aparatului de stat antonescian, poziția unora față de insurecție, dacă nu binevoitoare, în mod cert de respingere a colaborării cu hitleristii în confruntarea care a avut loc în acele zile.

secretar de Stat la Președinția Consiliului de Miniștri, pentru a perfectă cu anglo-americanii unele chestiuni în legătură cu ieșirea României din război. Cele mai multe informații se refereau la discuții, înțelegeri și, mai ales, neînțelegeri între principalele virfuri politice ale burgheziei române; Iuliu Maniu și Dinu Brătianu erau persoanele cel mai des citate.

Pe la orele 10 a venit și Eugen Cristescu. Văzîndu-l pe Borcescu, prima sa grijă a fost să-i ceară ultimele informații. Rezumîndu-i conținutul notelor citite cu puțin timp înainte, acesta a adăugat și propriile sale gânduri; trebuia găsită o formulă prielnică de a ieși din situație; opinia publică ura războiul...

La scurt timp după sosirea la birou și discuția cu Borcescu și cu încă doi dintre colaboratorii săi, Eugen Cristescu a plecat la Snagov, unde se afla evacuată Președinția Consiliului de Miniștri. Neastîmpăr? Intuiție? Și una și alta. Prevederea și spiritul de conservare, formația profesională și calitatea sa de șef al S.S.I. îl îndemneau să fie cît mai aproape de locul unde se hotărău încă treburile guvernului. Se gîndea, firește, să nu rămînă în afara evenimentelor.

Cele aflate la Snagov nu i s-au părut încurajatoare; hotărîrile Consiliului de Miniștri din dimineața acelei zile (de fapt ultimul consiliu de miniștri antonescian) l-au indispus de-a binelea. Știa că unități întregi ale armatei române refuzau să mai lupte; faptul fusese confirmat de însuși Ion Antonescu, care, iritat, mărturisise că se gîndise să blameze întreaga armată printr-un ordin de zi pe națiune; hotărîse, totuși, continuarea războiului. Hotărît lucru, Antonescu nu era în măsură, sau nu voia să înțeleagă în toată complexitatea sa, situația existentă, se încăpățîna să continue un joc nu numai pierdut, dar și periculos, care risca transformarea țării în teatru de operații. Generalul Socrat Mardare, subșef al M.St.M., aflat și el la Snagov, i-a declarat că intenția lui Antonescu „era o imposibilitate”. O asemenea hotărîre a mareșalului mai demonstra, după părerea lui Mardare, că Antonescu nu lua în serios sfatul unor politicieni care îl îndemneau să iasă din război și să încheie armistițiu, promîțîndu-i sprijin. Mai aflase Cristescu că, în numele unchiului său și al lui Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu îl căutase din nou pe Antonescu și stătuseră de vorbă vreo trei sferturi de oră, chiar în dimineața acelei zile, insistînd ca dictatorul să facă un asemenea pas. Încheierea armistițiului de către Antonescu, păstrarea regimului existent — gîndea și Cristescu — era, într-adevăr, singura cale convenabilă pentru el și pentru alții ca el.

Cu aceste gânduri, aproape de orele 13,30, după o scurtă abatere pe la prie-

tenul său, generalul Constantin Tobescu — locțiitorul Inspectorului General al Jandarmeriei, directorul Direcțiunii Siguranței și Ordinii Publice — Cristescu s-a întors la S.S.I. A dat ordin ca din fondurile secrete ale S.S.I. să se servească cadrelor și salariaților câte o gustare consistentă. Înainte de sfârșitul programului a chemat la el pe toți șefii de secții și funcționarii superiori și le-a spus, în esență, că oricare va fi situația viitoare, el, ca șef, înțelegea să-și asume toată răspunderea. Gestul său era, în parte, urmarea presimțirilor care îl stăpîneau tot mai mult în legătură cu o iminentă schimbare de situație, dar, mai cu seamă, un voit gest cavaleresc; voia să arate, chipurile, că era gata să „plătească” el singur pentru numeroasele și grelele păcate ale personalului din subordinea sale...

Între derută și panică

În jurul orelor 17, după cum se știe, la Palat, căpeteniile regimului fascist, Ion și Mihai Antonescu, au fost arestate*. Ce se întâmpla în acest timp la S.S.I.? Se știa, se bănuia ceva în legătură cu o eventuală arestare a celor doi Antonești? Se intenționa luarea unor măsuri care să împiedice producerea acestui act?

Nimeni de la S.S.I. (afară de Borcescu, care fusese inițiat în parte) nu se gîdea la așa ceva. Un semnal de alarmă s-a primit, totuși, la S.S.I., și chiar înainte de orele 17. Comandantul militar al telefoanelor l-a sunat pe Borcescu și l-a prevenit:

— Traiane, la Palat este un consiliu sub președinția M.S. regelui, la care iau

* Vezi *Magazin Istorie*, nr. 5/1967 și 8/1970.

parte Iuliu Maniu și Brătianu**. A fost chemat la Palat și mareșalul, împreună cu Ică Antonescu. Ia măsuri să nu li se întîmple ceva...

— Bine, nu avea nici o grijă...

Borcescu a raportat lui Cristescu cele relatate, dar într-o manieră care să nu-i trezească nici o suspiciune. „I-am comunicat lui Cristescu că sint informat că M.S. regele a chemat la Palat pe mareșalul Antonescu și Ică Antonescu, probabil în vederea găsirii unei soluții salvatoare. Nu i-am spus nimic despre Maniu și Brătianu și de eventualele măsuri ce ar trebui luate, tocmai pentru a nu-i sugera nimic care ar fi dus la denunțarea [informarea] nemților sau de prevenirea mareșalului.”

Aflat însă sub impresia hotărîrilor luate în Consiliul de Miniștri din dimineața acelei zile, dar cu totul în afara oricărei informații precise privind pregătirea insurjecției, Cristescu n-a dat crezare posibilității prezenței celor doi Antonești la Palat. El aflate doar că Antonescu hotărîse continuarea războiului declarînd că pleacă pe front în inspecție. „Nu se poate — i-a răspuns șeful lui Borcescu — mareșalul Antonescu la ora asta a plecat pe front, ca să vadă care-i situația.”

Din motive lesne de înțeles, Borcescu n-a insistat prea mult...

Peste aproximativ 35 minute, acesta din urmă a fost chemat la Secția de informații, de către Jean Melle, Polytis și lt. col.

** Comunicarea era eronată în parte; după cum se știe, Maniu și Brătianu n-au participat la evenimentele din după-amiaza zilei de 23 August 1944 — n.r.

Ostași ai armatei române lichidează rezistențele hitleriste din București

Piesă de artilerie inamică distrusă de forțele insurecționale române în zona de nord a Capitalei

Octavian Rădulescu. Primii doi, colaboratori ai serviciului, l-au informat că Antoneștii au fost arestați la Palat și că mai fuseseră chemați, probabil în același scop, Piki (Constantin) Z. Vasiliu, generalul Pantazi și generalul Șteflea. Cu intenția vădită de a-l deruta pe Cristescu, Borcescu i-a comunicat din nou — intenționat într-o formă confuză — că la Palat, odată cu mareșalul, fuseseră convocați Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, probabil pentru un Consiliu de coroană, deoarece, ulterior, au fost chemați și generalii Pantazi, Șteflea și Piki Vasiliu...

Aproape de orele 18, temîndu-se de posibilitatea unui eșec al acțiunii întreprinse la Palat și, implicit, de consecințele ce ar fi decurs pentru el, ca unul care a cunoscut adevărul și nu l-a raportat superiorilor săi, Borcescu s-a hotărît să-i comunice șefului său că nimeni n-a mai ieșit din Palat, fie pentru că **consiliul de coroană se prelunga, fie că respectivii fuseseră arestați.** În încheierea informării sale, a făcut aluzie și la formarea unui guvern Sănătescu... Gestul său mai are o explicație. Este foarte probabil ca atitudinea sa ambiguă să fi fost determinată și de aflarea faptului că lui Cristescu i se raportase, telefonic, de către un agent despre arestarea Antoneștilor. Deplasarea mașinilor celor doi demnitari, cu șoferi ai Palatului, fără escortă și parcare automobilelor în curtea din spate, dăduse probabil de bănuț.

Succesiunea rapidă a unor comunicări similare privind arestarea Antoneștilor, vocea lui Borcescu, vizibil schimbată, l-au neliniștit de-a binelea pe Cristescu. A pus grabnic mina pe telefon și a format numărul lui Piki Vasiliu. Nici un răspuns. Mușenia acestuia l-a convins de adevărul celor

aflate. Agitat, l-a căutat la telefon pe generalul Tobescu. L-a găsit. Totala dezinformare a acestuia nu l-a liniștit. S-a deplasat la Inspectoratul General al Jandarmeriei, conștient de faptul că lucrurile trebuiau bine chibzuite.

Veștile aduse de Cristescu au avut darul să-l indispuină pe Tobescu; gîndul că propria sa situație se afla în joc l-a aruncat pe poziția împotrivirii la orice încercare de schimbare a regimului.

După plecarea șefului S.S.I., Tobescu a ținut permanent legătura cu el și s-au informat reciproc la telefon despre evenimentele de la Palat. I-a comunicat lui Cristescu că, în două rînduri fusese invitat, telefonic, la Palat; prima dată de către comandorul Deveselea, a doua oară chiar de către șeful său, generalul Piki Vasiliu; refuzase să se ducă. Tobescu își exprimase temerea că în cazul în care ar fi dat curs invitației, ar fi fost arestat și împușcat. Cristescu și-a arătat convingerea că acțiunea de la Palat nu va reuși, întrucît armata germană va ocupa Bucureștii și va aresta, atît pe rege, cît și pe cei care l-au ajutat.

Hotărîți să se opună schimbării, amîndoi au încercat să-și asigure concursul lt. col. Sachelarie Teodorescu, ajutorul generalului Tobescu, pe care au căutat să-l convingă de riscul ce-l aștepta în cazul în care nu va acționa alături de ei. Apoi, au ordonat lui Teodorescu să adune toate cadrele ofițerești ale Inspectoratului în cabinetul generalului Tobescu. După ce ofițerii s-au strîns, Tobescu le-a comunicat, pe scurt, că se încearcă o lovitură de stat, că generalul Piki Vasiliu este reținut la Palat și că el, ca cel mai vechi general, a preluat comanda Inspectoratului și că toți ofițerii trebuie să asculte de ordinele sale. A vorbit apoi Cristescu. Adresîndu-se ofițerilor

prezenți, i-a sfătuit să nu asculte decât de ordinele lui. Tobescu, că germanii sînt încă tari în România, că ei, unul, se va duce la Legația germană să denunțe lovitură ce se încearcă și că, cel mult într-o oră, Capitala va fi ocupată de germani; ca urmare, toți cei care se vor solidariza cu acțiunea de răsturnare a mareșalului vor fi arestați și împușcați. A accentuat, în încheiere, că era necesar ca ofițerii jandarmi să nu asculte de ordinele generalului Anton.

Așa cum relata generalul Constantin Anton*, pe la sfîrșitul lunii iunie 1944, colonelul D. Dămăceanu, în numele celor ce pregăteau marea acțiune, îi solicitase colaborarea. Generalul Anton acceptase cu sentimentul că numai în acest fel își făcea cu adevărat datoria față de patrie. Ulterior, a ținut permanent legătura cu „inginerul Căușu” (Emil Bodnaraș) și ceilalți factori importanți în pregătirea marelui eveniment.

Duelul pentru centrala telefonică

În ziua de 23 august, după orele 15, generalul Anton s-a prezentat la Inspectoratul General al Jandarmeriei, declanșînd, cu unitățile în subordine, exercițiul de alarmare dinainte programat. Înainte de terminarea acestuia a primit două telefoane consecutive: primul de la Palat, cel de-al doilea de la colonelul Dămăceanu, de la Comandamentul Militar al Capitalei (C.M.C.). Ora la care le-a primit, simultaneitatea și proveniența lor, l-au făcut să înțeleagă că s-a întîmplat ceva deosebit, că, mai mult ca sigur, acțiunea despre care știa că se pregătea a început. Prezentîndu-se la Palat, i s-a adus la cunoștință arestarea Antoneștilor și a lui Pîki Vasiliu și i s-a cerut, conform planului stabilit, să intre în dispozitiv. Urmare a fi chemați la Palat, pentru a fi arestați, generalul Tobescu, Eugen Cristescu și colonelul Elefterescu. Ultimul, prefectul Poliției Capitalei, a dat curs invitației, ceilalți doi, după cum am văzut, n-au răspuns acestui apel și vor crea greutăți în plus generalului Anton în executarea misiunii ce îi fusese ordonată.

Înapoiindu-se la Inspectorat, generalul Anton s-a asigurat de concursul cpt. Dumitru Contici, șeful Biroului I organizare. După aceea s-a îndreptat spre biroul lui Tobescu, pentru a se convinge dacă acesta fusese chemat la Palat și arestat. Spre uimirea sa, acesta se afla acolo. Era trecut de orele 19. La curent cu evenimentele, Tobescu l-a întîmpinat cu nestăpînită minie, cerîndu-i socoteală:

„Ce s-a întîmplat la Palat?!“ Prefăcîndu-se mirat, generalul Anton a găsit o explicație plauzibilă pentru ordinul de alarmare a Regimentului de jandarmi pedestri și a altor unități jandarmerești și a evitat să dea vreo explicație despre situația de la Palat. Firește, Tobescu nu era dispus să-l creadă. L-a anunțat pe generalul Anton că a preluat comanda Inspectoratului și i-a pretins să nu părăsească localul comandamentului. În acel moment a telefonat colonelul Arion, comandantul Regimentului de jandarmi pedestri; aflat la C.M.C., a dat în repetate rînduri telefon, probabil pentru a cere explicații suplimentare în legătură cu misiunea pe care i-o încredinșase generalul Anton. Dar Tobescu, intrînd pe fir, l-a sfătuit, pe un ton ultimativ: „Dacă mai zăbovești mult acolo, o să cazi ca o gîscă! Șterge-o repede!... Pleacă repede de acolo!... Du-te la regiment și așteaptă ordinele mele!”

Pentru a împiedica mobilizarea unităților de jandarmi și intrarea lor în obiectivele ce le fuseseră stabilite prin planul întocmit din timp de către C.M.C., în vederea participării, alături de gărzile patriotice și alte formațiuni ale armatei, la înlăturarea insurecției, din ordinul generalului Tobescu s-a constituit o echipă operativă formată din patru oameni (doi ofițeri și doi subofițeri) sub comanda căpitanului Ionescu Mihail, toți din Direcția Siguranței și Ordinii Publice a I.G.J. Aceștia s-au deplasat și au pus stăpînire pe centrala telefonică a Inspectoratului, avînd ordin să împiedice orice convorbire în numele și din ordinul generalului Anton, să interzică difuzarea oricărui ordin telefonic privind mobilizarea jandarmilor. „În seara zilei de 23 august 1944, pe la orele 20,30-21 — își amintea plutonierul Dumitru Smarandache, șeful centralei — pe cînd mă aflam de serviciu în centrala telefonică a I.G.J. și transmiteam niște ordine telefonice, mi s-a cerut de de către dl. cpt. Contici [...] să fac comandă cu Batalioanele de intervenție nr. 501, 502, 503, 504 și 505. Am făcut imediat comandă cu aceste batalioane. După cîteva minute a intrat în centrala telefonică dl. cpt. Ionescu Mihail, însoțit de un grup de gradați înarmați. Cînd au intrat în centrală, dl. cpt. Ionescu, cu o voce speriată și cu minile în sus, a strigat: „Jos căștile și nu mai vorbește nimeni la telefon! Sînteți reținuți la dispoziția mea și orice convorbire o efectuez eu”. A dat ordin apoi plt. Lara să stea la ușă afară cu arma încărcată și să nu dea voie la nimeni să intre în centrală și nici la telefonisti să iasă afară...”

Din aceeași relatare, aflăm că, între timp, Contici ceruse accelerarea comenzilor, „din ordinul g-ral Anton, pentru că are să transmită ordine urgente”. Reluîndu-și locul la centrală plt. Smaran-

* Vezi Magazin Istoric, nr. 8/1972.

dache i-a făcut imediat legătura cu Batalionul 505, căruia Contici a început să-i transmită ordinul. Același Smarandache relatează: „Cpt. Ionescu a ascultat o parte din convorbire scriind-o pe o bucată de hîrtie și la un moment dat m-am pomenit că mi-a tras fișa și casca de pe cap, ca să nu mai pot răspunde d-lui Contici, iar ce notase pe hîrtie, din ordinul transmis a chemat pe cpt. rez. Doroftei și l-a trimis imediat la dl. g-ral Tobescu. În acest timp i-am dat legătura dl. cpt. Ionescu cu dl. g-ral Tobescu, căruia i-a raportat că dl. cpt. Contici transmite ordine, din ordinul dl. g-ral Anton la batalioanele de intervenție, ca să se deplaseze în Capitală. Dl. g-ral Tobescu a dat ordin la telefon dl. cpt. Ionescu în felul următor: «Să nu se dea nici o legătură g-ralului Anton și cpt. Contici, cu nici o unitate sau persoană». Aceste cuvinte le-am auzit personal la telefon, fiindcă mă găseam din nou cu casca pe cap și fișele deschise”.

În timpul în care centrala s-a aflat sub stăpînirea echipei conduse de cpt. Ionescu, C.M.C. l-a căutat în mai multe rînduri la telefon pe generalul Anton. De fiecare dată, însă, a răspuns cpt. Ionescu, spunînd că generalul Anton lipsește, fiind plecat în provincie. Cpt. Contici a revenit și el în mai multe rînduri la telefon, insistînd pentru efectuarea convorbirilor solicitate și invocînd numele generalului Anton. Intimidat, la un moment dat, cpt. Ionescu a considerat (trecurse aproximativ o jumătate de oră) că e bine să raporteze lui Tobescu situația creată, pentru a primi noi ordine. Căutîndu-l la telefon, i-a răspuns generalul Mihail Iliescu, lăsat de celălalt să-și țină locul în lipsă. Raportîndu-i situația, acesta a ordonat să se execute ordinul primit de la Tobescu.

Numai intervenția personală a generalului Anton a pus capăt acestei situații. După aproximativ 30 de minute [de la convorbirea cu Iliescu] — își aduce aminte cpt. Ionescu sfîrșitul aventurii sale — a sosit dl. g-ral Anton [...]. Însoțit de dl. cpt. Contici și întrebîndu-mă ce caut în centrală, am raportat dl. g-ral Anton ordinul ce l-am primit de la dl. general Tobescu și atunci domnia sa mi-a comunicat că a luat comanda Corpului, arătîndu-mi și un ordin scris, după care mi-a ordonat să părăsesc centrala și să mă prezint la Biroul organizării al Statului Major I.G.J., unde să aștept ordine.”

Cu puțin timp înainte, îngrijorat de posibilitatea aruncării unităților de jandarmi alături de nemți, generalul Anton se deplasase în mare grabă la Palat și raportase generalului Aldea, noul ministru de Interne, situația creată la Inspectorat. După unele căutări, s-a găsit următoarea soluție: Piki Vasiliu, fostul șef

al I.G.J., a fost determinat să-i adreseze lui Tobescu un ordin scris cu următorul conținut: „Generale Tobescu, predai comanda Inspectoratului generalului Anton, iar dumneata te prezintă la Palatul regal.”

În momentul cînd generalul Anton s-a întors la Inspectorat, Tobescu plecase, dar nu înainte de a fi anulat toate ordinele.

Era trecut de ora 21 cînd generalul Anton a început să pună din nou în mișcare unitățile de jandarmi din Capitală și din țară.

Plecați la Legația germană

și descoperiți la...

Cimpulung - Muscel

La S.S.I., mai tot personalul dispăruse. Speriate de evenimente, cadrele acestui serviciu au considerat util să se pună la adăpost pînă cînd lucrurile se vor limpezi. Au mai rămas la serviciu Traian Borcescu, N. Stănescu, numit a doua zi șef al S.S.I., Gh. Mihail și Florin Becescu. Pe la orele 24, Borcescu a fost chemat la Societatea de Telefoane, de către lt. col. Octavian Rădulescu și Dan Brătianu, cerîndu-i-se să aducă cu el și conda secretă a numerelor de telefon folosite de germani.

Dimineața devreme, Traian Borcescu s-a prezentat la M.St.M. Aici a primit ordin să treacă, folosindu-se de organele de Poliție și Siguranță, la arestarea agenților hitleriști din Capitală și a tuturor persoanelor capabile să opună rezistență armată contra noului regim.

Dar să revenim la Eugen Cristescu și la generalul Tobescu; ce-au mai făcut între timp?

La ora 20,30, Cristescu, încurajat și de Tobescu, a plecat de la I.G.J. spre Legația germană. La scara sediului I.G.J. a fost ajuns de Traian Borcescu. Cristescu l-a invitat să se urce în mașină. Aflîndu-i intenția, acesta l-a sfătuit să nu se ducă acolo, „tocmai acum, cînd toată lumea a rupt orice legătură cu nemții”. Cristescu, într-o stare de spirit contradictorie, i-a răspuns că se duce din obligație, că avea oră de lucru, și că nu va sta acolo decît 10 minute, după care se va întoarce.

Lucrurile nu au evoluat însă așa. Între orele 21-22, Borcescu a primit un telefon de la Legația germană. Era lt. col. Proca*,

* Atitudinea lui Proca din ziua de 23 August 1944, prezența lui, alături de Eugen Cristescu la Legația germană își găsesc explicația în sentimentele sale pronaziste. Mama sa era de origine germană, iar el fusese mulți ani ajutor de atașat militar la Berlin. Prin intermediul său se realiza una din legăturile S.S.I. cu Legația germană din București, în special cu atașatul militar german — n.r.

Ostași români asaltează pozițiile hitleriste din împrejurimile Ploieștilor

care-l însoțise pe Cristescu; l-a întrebat despre evoluția „situației”. Borcescu, aflând de unde vorbește, a refuzat să-i dea informații și l-a cerut la telefon pe Cristescu: „Nu m-ai ascultat niciodată; vă rog acum, nu vă luați după Proca și Tobescu, plecați imediat din Legația germană și veniți la serviciu, unde vă voi expune situația.” Dar Cristescu nu l-a ascultat și în aceeași noapte a plecat la Joița. L-a chemat la Legația germană și pe Tobescu, dar acesta n-a zăbovit acolo decât câteva minute. S-ar părea, cel puțin așa susținea Tobescu, că la legație n-a luat legătura cu nici un ofițer german; cît timp a discutat cu Cristescu au stat într-o cameră izolată. Fiind informat de către Cristescu despre ce s-a întîmplat în realitate la Palat, Tobescu a declarat că în fața unei astfel de situații el, unul, este lămurit și că se duce să predea comanda generalului Anton. S-a înapoiat pentru o jumătate de oră la birou, după care a plecat și nu s-a mai întors. „Dl. Eugen Cristescu — își amintește același plt. Smarandache — l-a sunat la telefon pe dl. g-ral Tobescu Constantin de la Legația germană și negăsindu-l la Inspectoratul General, ne-a spus să ia mașina și să mergă la Legația germană, la poarta din dos și să intre înăuntru, de unde urmează a pleca la aeroport, avionul fiind gata.”

Evident, nu putem da credit ultimei părți a acestei relatări: o asemenea intenție nu se făcea publică. Dar cunoscînd incidentul produs la centrala telefonică, din ordinul lui Tobescu, făcînd o legătură între atitudinea de pînă atunci a acestuia și chemarea lui la Legația germană, subofițerul de la centrală a presupus că cei doi intenționau să fugă. De aceea, el a căutat să împiedice această acțiune. „După cîtva timp — își amintește el — m-a chemat la telefon dl. g-ral Tobescu, din oraș, ca să-i dau raportul de mașini, însă eu nu i l-am dat, raportîndu-i și

d-lui general Anton acest lucru, care mi-a cerut legătura cu dl. general Tobescu. Simțînd că la telefon nu este șoferul, dl. g-ral Tobescu a închis telefonul, sunîndu-mă din nou și cerîndu-mi garajul. Auzînd că mă înjură la telefon, nu i l-am dat. După aceea, am dat garajul d-lui g-ral Anton, care a dat ordin ca nici o mașină din garaj să nu iasă fără aprobarea domniei sale”.

Ce-au discutat Cristescu și cu Tobescu la Legația germană nu este greu de presupus. Intențiile și tentative lor de a se opune insurecției cu ajutorul forțelor germane erau evidente. Prevenirea germanilor, furnizarea unor date deținute de ei au provocat pierderi în plus forțelor insurecționale. Întîrzierea intrării unităților de jandarmi în dispozitivele ce le fuseseră stabilite, provocată de Constantin Tobescu și de Mihail Iliescu, „a permis Comandamentului german [...] să ia o serie de măsuri ce au periclitat succesul operațiunilor întreprinse de armata română...” — menționa un document al Ministerului Afacerilor Interne din 27 august 1944.

În cursul zilei următoare, ambii au părăsit Capitala, ascunzîndu-se într-un cartier al orașului Cîmpulung-Muscel, unde au fost descoperiți cam la o lună de zile.

„D-le ministru, eu nu pot face aceasta...”

În după-amiaza zilei de 23 august multe din birourile Ministerului de Interne erau goale. Ministrul, generalul Dumitru Popescu, după ce s-a întors de la Snagov, a dat o raită prin minister, apoi a stat în cabinetul său, a lucrat pînă puțin după orele 18,30, după care a plecat din minis-

ter. O oarecare animație era, totuși, în două din birouri: în cel al col. Alexandru Mădîrjac — director al Ordinei Publice din Secretariatul de Stat al Poliției și în cel al col. Alexandru Băleanu — directorul Siguranței în Direcțiunea Generală a Poliției.

În biroul lui Mădîrjac, aflat alături de biroul ministrului, se afla lume multă: prieteni, colaboratori, chiar și un frate de-al său, avocatul Henric Mădîrjac. Se spuneau glume, se bea cafea. În jurul orei 19, a sunat telefonul secret din cabinetul ministrului; era deschisă ușa care da spre biroul lui Mădîrjac. A răspuns la telefon lt. de rez. Patriciu Popescu, subalternul lui Mădîrjac. Întorcîndu-se, acesta i-a raportat șefului său că este solicitat la telefon de Ovidiu Vlădescu, secretar general la Președinția Consiliului de Miniștri. Între Mădîrjac și Vlădescu s-a angajat următoarea convorbire:

— Dumneata, d-le colonel, ești directorul Ordinii Publice...

— Da, d-le ministru.

— D-ta, d-le colonel, știi ce se întîmplă la Palat?

— Știu, d-le ministru, că este un Consiliu de coroană.

— Ce Consiliu de coroană d-le? Acolo este arestat d-l mareșal, d-l vice-președinte al Consiliului de Miniștri, d-l g-ral Vasiliu și alții, și, în consecință, dat fiind calitatea ce ai, trebuie să intri cu forța armată ca să-i scapi.

— D-le ministru, eu nu pot face aceasta.

— Atunci, te rog să poțestești imediat la Președinție.

Scuza că nu se poate duce intrucit nu era bărbierit, nu i-a fost acceptată, Vlădescu reînnoindu-și ordinul de a se duce la dînsul.

Informînd pe cei prezenți despre ordinul primit, Patriciu Popescu i-a spus:

— Sper, d-le colonel, că n-o să interviți...

— Cum poate să-ți treacă prin gînd să fac una ca asta?!

Ajuns la Președinție, Mădîrjac a fost primit imediat de Ovidiu Vlădescu:

— D-le colonel, trebuie neapărat să scăpăm pe mareșal și pe ceilalți din Palat, de aceea să intervii cu două bataioane...

— D-le ministru, nu trebuie să uitați că în Palat se află M.S. regele și nu veți găsi un ofițer care să tragă în regele țării și cu atît mai puțin pe mine...

— Da, d-le, dar acolo se află și mareșalul...

Ovidiu Vlădescu a încercat, fără succes, telefonul fiind blocat, să vorbească cu generalul Iosif Teodorescu, de la C.M.C. Intrarea în biroul lui Vlădescu a colonelilor Romeo Zaharia și Radu Davidescu, primul — adjutant al mareșalului și director de cabinet, secundul — șef al cabine-

tului militar al lui Ion Antonescu, a îndepărtat pentru moment discuția de la organizarea unei eventuale intervenții pentru eliberarea celor arestați. Vlădescu s-a gîndit, probabil, că era mult mai cuminte să împartă răspunderea luării unei asemenea hotărîri cu cei doi coloneli.

Evoluția evenimentelor — favorabilă forțelor insurecționale — faptul că armata trecuse ferm de partea acestora, l-au determinat pe Vlădescu să renunțe la intențiile sale inițiale.

Vorbînd despre atitudinea lui Mădîrjac, trebuie să consemnăm, totuși, că ea putea fi pusă în legătură cu atitudinea similară a ministrului de Interne, generalul Dumitru Popescu. Pe la orele 18,30, înainte deci de întîmplarea relatată, Mădîrjac îi raportase arestarea celor doi Antonești. Ministrul nu schițase nici un gest de împotrivire și Mădîrjac înțelesese ceea ce trebuia să-nțeleagă.

După circa o jumătate de oră de la întoarcerea sa la minister, Mădîrjac a primit un telefon de la colonelul Dămăceanu, care l-a invitat la C.M.C. S-a prezentat acolo împreună cu col. Alexandru Băleanu — directorul Siguranței din Direcțiunea Generală a Poliției — și au fost introduși la generalul Iosif Teodorescu, șeful C.M.C. După ce au fost puși la curent cu evenimentele, li s-a cerut să fie alături de forțele naționale și să-și facă datoria, pentru interesele țării. Li s-a mai comunicat că foștii conducători ai Ministerului de Interne erau puși în imposibilitate de a mai acționa, noul ministru fiind generalul Aldea, iar generalul Liteanu subsecretar de Stat al Poliției. Cei doi au făgăduit concursul lor, asigurîndu-l pe generalul Teodorescu de întregul lor devotament și de executarea întocmai a ordinei ce le-au fost date.

Întorși la minister, s-au prezentat generalului Liteanu, venit să-și ia în primire postul, după care au dat ordin imediat tuturor polițiștilor din țară să se întregze în noua ordine. Ceva mai înainte, col. Mădîrjac dăduse ordin lui Goangă Ionescu — secretar general la Prefectura Poliției Capitalei — să asigure ordinea în circumscriptiile polițienestii din București, recomandîndu-i să se conformeze dispozițiilor ce vor veni...

Articolul a fost redactat pe baza materialului aflate în Arhivele Statului, București, „D”, Fondul „A”, dosarele 17 474, vol. 1; 18 844, vol. 1, filele 60-61, 81; 23 004, vol. 5, filele 17-18, 23-24, 33, 38, 40, 45-46; vol. 13, fila 107; 38 187, vol. 7, fila 232; vol. 11, filele 149-150, 195, 199, 200-202, 211, 222-223; 40 010, vol. 2, fila 285; vol. 11, filele 6-8; 108 233, vol. 54, fila 224.

„Evoluția din România — surpriză completă!”

În paginile care urmează reproducem câteva fragmente dintr-un document provenind din arhivele OKW (Oberkommando der Wehrmacht — Înaltul comandament al armatei germane a celui de-al 3-lea Reich) întocmit de cavaler prof. dr. P.E. Schramm și intitulat Istoria războiului din sud-estul Europei de la 1 aprilie până la 31 decembrie 1944, cu o anexă despre războiul din Croația din ianuarie până în decembrie 1944, și cu o altă anexă despre războiul din România din ianuarie până în august 1944. La elaborarea anexei despre România se semnalează și participarea unui colaborator care, după toate probabilitățile, se numește dr. Fischer.

Documentul a fost întocmit de Schramm pe baza bilanțurilor și rapoartelor unor organe ale conducerii militare germane, în special WEST-Wehrmachtsführungstab (Direcția operații vest a Statului Major General — n.r.), și cuprinde însemnări zilnice privind evenimentele petrecute în perioada menționată în țările din sud-estul Europei, îndeosebi despre dezvoltarea mișcării de Rezistență națională din aceste țări, despre atitudinea și măsurile adoptate de forțele ocupante față de lupta antifascistă desfășurată sub diferite forme de popoarele aflate sub dominația nazistă. Preocuparea centrală a autorului rezultă și din faptul că inițial lucrarea a fost intitulată: Lupta împotriva mișcării de revoltă [rezistență] în spațiul sud-estic în anul 1944. Și este de înțeles, deoarece anul 1944 a fost un an hotărâtor pentru mișcarea de Rezistență națională antifascistă din România, Iugoslavia, Bulgaria, Albania, Grecia, a cărei luptă avea să ducă la nimicirea trupelor hitleriste dizlocate pe teritoriile acestor țări.

Documentele reflectă neliniștea crescândă a comandamentului german nu numai față de înfringerile zdrobitoare suferite din partea armatei sovietice pe principalul front al celui de-al doilea război mondial, frontul de Răsărit, ci și față de eficacitatea luptei de Rezistență a popoarelor din această zonă a continentului nostru. Îngrijorarea cercurilor conducătoare naziste este puternic vizibilă și în legătură cu situația din România, așa cum rezultă din fragmentele pe care le supunem atenției cititorului. Din acestea se degajă, explicit sau implicit, câteva idei și concluzii, pe care socotim necesar a le pune în evidență.

Guvernul hitlerist, după cum se știe, considera vitală menținerea României în dispozitivul militar german, deoarece ea dispunea de bogății naturale ce-i erau necesare și reprezenta un teritoriu prin care se deschideau două importante direcții strategice: spre Peninsula Balcanică și spre Budapesta și Viena. De aceea, înaltul comandament german făcea toate eforturile pentru a împiedica o desprindere strategică din partea română, care i-ar fi zădărnicit planurile. El cerea în primul rând cicii antonescene să mobilizeze mereu noi resurse umane și materiale pentru susținerea războiului hitlerist. În același timp — date fiind divergențele care apăruseră într-o serie de probleme economice și militare între guvernul lui Antonescu și cel de la Berlin, criza acută în care se afla regimul de dictatură fascistă din România, cât și evaluarea stării de spirit antihitleriste crescândă în rândurile poporului român, inclusiv în armată — căpeteniile naziste preconizau și măsuri de mină forte, cum erau acelea incluse în planul de acțiune „Margarethe II”; prin acest plan se urmărea, așa cum rezultă și din documentul Schramm, ocuparea totală militară și politică a României, spre a fi folosită la discreție în interesele Reichului. Către aceasta convergeau măsurile preliminare, ca intercalarea, pe front, a diviziilor române cu cele germane, supravegherea severă a militarilor români, pe a căror fidelitate nu se mai conta — deoarece se manifestau tot mai ostil față de continuarea războiului nedrept — intenția de a pune sub o conducere unică toate forțele, serviciile și reprezentanțele militare și civile germane de pe teritoriul României, precum și angajamentul lui Antonescu luat la întâlnirea cu Hitler de la începutul lui august 1944 de a ordona mobilizarea totală și a transforma întreaga țară — indiferent de consecințe — în teatru de război.

Aceste planuri scelerate n-au mai putut fi puse în aplicare, datorită declanșării insurecției naționale antifasciste armate de la 23 August 1944, inițiată, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, în colaborare cu celelalte forțe patriotice, democratice, antihitleriste. „Evoluția din România — afirmă P.E. Schramm, referitor la actul de la 23 August — venise complet prin surprindere”, ceea ce reprezintă încă o confirmare a iscusinței cu care P.C.R., sufletul și creierul mișcării de Rezistență antifascistă, a acționat pentru mobilizarea tuturor forțelor patriotice, a luat măsurile politice, organizatorice și de ordin militar în vederea eliberării țării de sub jugul fascist pe calea luptei armate.

Istoria războiului... a doctorului Schramm prezintă interes și pentru faptul că furnizează unele elemente inedite privind deruta produsă în rindurile cuceririlor conducătoare germane de răsturnarea de situație din România, indică pe zile, ore și chiar minute măsurile militare succesive întreprinse de acestea și totala lor ineficiență față de impetuozitatea luptei forțelor insurecționale, care, în decurs de opt zile, au nimicit toate trupele germane din interiorul României. Toate acestea arătau că nu era vorba de un puci, cum căutau să acrediteze la început sursele naziste, ci de o acțiune de masă de amploare, care a decis doborârea dictaturii militaro-fasciste, ieșirea României din războiul antisovietic și alăturarea ei coaliției antihitleriste, împreună cu care a luptat cu toate forțele umane, materiale și militare, până la victoria istorică asupra fascismului german.

Constantin ANTIP

„[...] Deoarece, după capitularea Italiei (8 septembrie 1943) exista temerea unei defecțiuni altfel în Ungaria cît și în România, Direcția operației a înaltului Comandament al Statului Major al Wehrmachtului pregătise o acțiune «Margarethe I» împotriva Ungariei, la care urmau să participe românii și slovacii. În cadrul acestui plan, armatei române i-ar fi revenit misiunea de a ocupa zona II (Ungaria de Răsărit, la est și sud de Tisa) [...]

La 26 ianuarie, avîndu-se în vedere defecțiunea (în sensul ieșirii României din alianța cu Germania — n.r.), pe atunci ipotetică, a României a fost elaborată și o propunere de ocupare a ei «Margarethe II»*. Cu ocazia prezentării propunerii, Direcția operației a OKW a accentuat că fine cont de premisele politice și militare care ar putea duce la o asemenea operație și că ia drept bază situația din acel moment și gruparea de atunci a forțelor române. În cadrul propunerii se conta și pe participarea ungarilor și a bulgarilor. Pentru ocuparea de către trupele germane se lua în considerare România fără Transilvania. La 29 ianuarie, lociitorul șefului Direcției operației a OKW a dispus o modificare a planului, care trebuia să aibă drept punct de plecare ocuparea țării prin surprindere. Un studiu încheiat la 1 februarie pe această bază a ajuns la concluzia că efectivele existente ar fi suficiente pentru a ocupa și păstra instalațiile cele mai importante din regiunea petrolieră a Ploieștilor, eventual și portul Constanța, precum și principalele vaduri de pe Dunăre, dar nu și pentru a ocupa Capitala și alte obiective de seamă. Din acest motiv ar fi fost necesară o pătrundere mai masivă a armatei în România. Pentru această eventualitate a fost prezentată o nouă propunere, care prevedea noi termene. Dintre-o comunicare a șefului Statului Major General al aviației, din 15 februarie a rețesit că și Comandamentul aviației teatrului de război Sud-Est făcuse, din proprie inițiativă, propuneri pentru cazul unei defecțiuni a României. La 22 februarie, comunicarea și propunerile întocmite de către lociitorul șefului Direcției

operației a OKW au fost prezentate șefului Direcției operației cu rugămintea de a se lua o hotărîre. La 24 februarie, propunerile au fost completate cu o documentație mai detaliată. Completarea a fost făcută în vederea apropiatei vizite a mareșalului Antonescu din 26-28 februarie, la Castelul Klossheim de lângă Salzburg.

Führerul a folosit acest prilej pentru a întreba pe conducătorul statului român în ce măsură ar fi dispus să sprijine, din punct de vedere militar, o intervenție germană în Ungaria în cazul trădării acesteia [...] Mareșalul nu s-a lăsat atras de aceste intenții.

Imediat după consfătuire, la 28 februarie, Führerul a ordonat să se încheie pregătirile pentru planul «Margarethe I» și să se suspende pregătirile pentru planul «Margarethe II», care îi fuseseră prezentate întreg timp. Führerul ajunsese la convingerea că mareșalul ar fi în stare și totodată dispus să împiedice o răsurnare în România [...]

Dar, pentru cazul că România ar fi ieșit din luptă, s-a căutat să se obțină din partea Führerului un decret prin care toate instituțiile militare și civile germane existente în România să fie subordonate comandantului superior al Grupului de armate Ucraina de Sud. Marele Stat Major al armatei de uscat ceruse lărgirea atribuțiilor Grupului de armate Ucraina de Sud. Luînd în considerare situația, șeful Secției operației a Marelui Stat Major insistă ca această problemă să fie clarificată. Din același motiv s-a trecut la o examinare foarte atentă a extinderii zonei de operații în România.

În legătură cu vizita mareșalului Antonescu se afla la Cartierul general al Führerului locotenent-colonelul von Trotha din Grupul de armate Ucraina de Sud, care a transmis comandantului său ordinul verbal de a se pregăti preluarea unitară a conducerii tuturor serviciilor germane din România, la datele calendaristice fixate, pentru ca, la nevoie, să se dea o soluție în sensul acțiunii «Margarethe». Mareșalul Antonescu obiectase împotriva numărării mare de servicii germane. Șeful Comandamentului suprem al Wehrmachtului [feld-mareșalul von Keitel — n.r.] a dispus deci o

* Vezi Magazin istoric, nr. 5/1969.

simplificare. Toate unitățile armatei germane depindeau deja de generalul german, [reprezentantul OKW pe lângă Comandamentul suprem al armatei române—generalul Hansen—n.r.] de Comandamentul german al petrolului român și de Grupul de armate Ucraina de Sud. În schimb, serviciile civile (reprezentanții concernelor etc.) nu erau încă toate subordonate Legației [germane]. Șeful Căminului Reichului [Martyn Borman—n.r.] a fost solicitat să dea dispoziții corespunzătoare.

Planurile și intențiile conducerii germane au fost însă curmate de o întorsătură a evenimentelor, care, la 23 august, în urma unei proclamații a regelui, a dus la formarea unui nou guvern. În proclamație se spunea că România ar fi acceptat tratativele de grămistiți oferite de Rusia, Anglia și America, că aliații ar fi recunoscut nedreptatea Dictatului de la Viena, în urma căruia i se răpise României Transilvania. Alături de aliați și cu ajutorul lor, armata română ar urma să treacă granițele stabilite la Viena. Dictatura ar fi luat sfârșit și cu ea orice oprire.

Evoluția din România venise complet prin surprindere. Prin lovitură de stat, cei doi Antonești au fost imediat demisi și s-a declarat armistițiul. În primul moment s-a crezut că ar fi vorba de un puci efectuat de cercurile Palatului. Dar la 24 august s-a văzut că apelul regelui corespundea stării de spirit a poporului și a armatei și că, în consecință, nu se mai putea conta pe continuarea războiului de partea armatei germane.

Pentru a putea purta mai departe singuri războiul, problema decisivă era retragerea unităților germane ale Grupului de armate Ucraina de Sud pe o linie de apărare care să includă regiunea petroliferă cu căile de acces, precum și lichidarea puciului din București, astfel încât să fie menținută baza pentru răminerea unităților germane în România.

Încă în seara zilei de 23 august, Führerul a ordonat Comandamentului Grupului de armate Ucraina de Sud să folosească toate forțele și mijloacele de luptă ale armatei germane și ale unităților SS, precum și ale celorlalți germani din Reich și din grupul etnic german, pentru a menține liniștea, siguranța și ordinea în România și pentru a respinge marea atac rus.

Comandamentul german din București a primit sarcina de a lichida puciul din Capitală. În acest scop, Divizia 5 anti-aeriană urma să ocupe orașul București. La 24 august, orele 4,15 generalul german* a raportat că pregătirile pentru executarea ordinului Führerului fuseseră făcute, în măsură în care mai era cu puțință.

Amiralul Brinkmann a primit ordinul din partea Comandamentului suprem al marinei de a ocupa portul Constanța. Tru-

pele aflate acolo i-au fost subordonate. Comandamentului german al petrolului român** i s-a ordonat în aceeași zi să apere producția și transportul produselor petrolifere prin conducta și pe calea ferată către Giurgiu, să asigure transportul lor mai departe pe Dunăre și expedierea uleiurilor minerale pe calea ferată prin Brașov. De asemenea, trebuia să pregătească preluarea întreprinderilor de către forțele germane.

În sfârșit, Comandamentul Sud-Est i s-a dat misiunea să fină la dispoziție o grupă de forțe în zona Niș-Belgrad (Regimentul 4 Brandenburg, Compania 468 blindată de cercetare și batalionul 2 din Brigada 201 autotunuri).

Acestea au fost primele măsuri luate de conducerea supremă pentru lichidarea puciului.

După ce a luat cunoștință de proclamația regelui României din seara zilei de 23 august, Direcția operații a OKW a informat Comandamentul Sud-Est (ora 23,30), pe șeful Misiunii militare [germane] din Bulgaria (ora 23,55) și pe comandantul militar german impunit pentru Ungaria (ora 23,57) despre defecțiunea României.

Comandamentul Sud-Est a primit telefonic, la orele 23,30 — prin maiorul Brudermüller — ordinul de a concentra toate forțele libere din Serbia și Croația în regiunea Niș-Belgrad și de a aduna în regiunea Skopje-Niș pe cele de care se putea lipsi din Grupul de armate E.

Comandamentul militar german impunit pentru Ungaria i s-a ordonat să pregătească de marș Divizia 8 de cavalerie SS. La 24 august, ora 1,45 el a raportat că în Budapesta domnește liniștea și că ministrul de Război [ungar] va concentra toate trupele disponibile pentru a apăra „leșindul Securilor” [regiunea transilvănească locuită de secui — n.r.], la nord de Brașov-Cluj. Considera apărarea părții românești a Transilvaniei ca o sarcină germană. Divizia 22 SS avea ordin de la Reichsführerul SS să se concentreze în zona Budapesta.

La 24 august, orele 1,50, Direcția operații a OKW a ordonat ca armata germană din Bulgaria să intre în prima fază a stării de alarmă [...]

La orele 2,10, amiralul Bückner [din Abwehr] a fost informat despre contramăsurile luate de către Direcția operații a OKW iar la orele 10,30 a fost informat și șeful Comandamentului Suprem al Wehrmachtului, care se găsea la Berlin.

Conform comunicatului din 24 august, orele 10,30, la București aveau loc lupte grele. Acolo trebuie să fi fost 7 000-8 000 oameni, sprijiniți de tancuri și tunuri, care se îndreptau împotriva unităților germane

* La 4 iunie 1944, șeful Comandamentului suprem al Wehrmachtului (OKW) a numit pe generalul-locotenent Gerstenberg comandant german al regiunii petrolifere române, subordonat direct șefului OKW. Gerstenberg avea concomitent și calitatea de comandant al aviației germane din România.

* Este vorba de generalul-locotenent Gerstenberg.

încercuite. Grupul de armate Ucraina de Sud primise deja ordinul să vină în ajutorul unităților germane din București. Divizia 1 antiaeriană [Este o eroare a textului german. În fapt acolo era dispusă, așa cum rezultă și din însemnările anterioare, Divizia 5 a. a. — n.r.] a fost retrasă de la Ploiești în direcția București (trei baterii grele și una ușoară).

La orele 11,00 a avut loc un atac aerian asupra orașului București cu 150 avioane de luptă de diferite tipuri. Efectul lui politic și militar nu a putut fi însă fructificat de conducerea germană, deoarece nu existau destule forțe pentru a pătrunde în oraș. Generalul-locomotenent Gerstenberg*, care răzbiise spre Ploiești, preluase acolo [la Băneasa — n.r.] comanda și înainta acum către București; el a cerut de urgență, telefonic, la orele 11,30, ca un batalion să fie adus pe calea aerului, batalion cu care voia să determine o schimbare favorabilă a situației. El atinsese limita de nord a orașului București și se fixase acolo cu forțele sale insuficiente.

La 24 august, Direcția operațiilor a OKW ordonase ca unitățile Comandamentului Sud-Est să fie transportate pe calea aerului, iar la 25 august ordinul a fost executat. Era vorba de Batalionul din Regimentul 4 de parașutiști «Brandenburg» și de Batalionul 1 de instrucție al școlii de mici comandanți din Nis. Aceste batalioane trebuiau să sosească pe calea aerului de la Zemlin în ajutorul generalului-locomotenent Gerstenberg. În plus, Grupul de armate Ucraina de Sud adusese trei companii pe calea aerului. Generalul Stahel**, care venea cu avionul de la Varșovia, trebuia să preia comanda forțelor germane din preajma orașului București.

Ținând seama de evoluția precipitată a lucrurilor, era însă problematică că aducerea forțelor Comandamentului Sud-Est ar mai fi putut avea vreun efect favorabil pentru trupele germane.

După comunicarea din 25 august a generalului-locomotenent Gerstenberg, situația era gravă. Românii aduseseră 4 000 infanteriști bine echipați și tancuri puse sub comanda generalului de tancuri Ionescu. [Raportele germane au dat un nume greșit, care apoi a fost repetat în toate documentele. Comandantul superior al trupelor române de la București a fost generalul de corp de armată Iosif Teodorescu, iar comandantul de așezamentului blindat adus de la Tîrgoviște a fost generalul de brigadă George Nicolescu — n.r.], astfel încât acum trebuia contat pe 60 tancuri. Un atac pentru recucerirea orașului București și pentru executarea ordinului Führerului nu era realizabil în acel moment, în lipsa armelor grele și trupelor cu experiență de luptă.

Regiunea petroliferă era încercuită, transportul producției întrerupt. După ce, la 26 august, românii luaseră în stăpânire regiunea Ploiești, situația trebuia considerată sumbră.

Nu se mai putea conta pe o continuare cu succes a luptei de partea germană. Noului guvern român urma să i se opună un contraguvern național — ca în Italia lui Badoglio. La 24 august, orele 17,00 s-a comunicat la radio că un conducător al Gărzii de fier [Horia Sima], condamnat la moarte de tribunalul român, ar fi preluat guvernul național. El declarase că mai avea în țară 60 000 - 80 000 aderenți, care-i erau credincioși și cu care ar fi putut desfășura o activitate de partizani. O contramăsură avea însă puține perspective, deoarece era de presupus că generalii români erau de partea regelui.

La 24 august, generalul german a comunicat, de acord cu ministrul german*** că era vorba de o lovitură de stat bine pregătită, în înțelegere cu armata și cu întreaga opoziție. Poporul și armata erau informați prin radio și își dădeau adeziunea. Împotriva regelui și noului guvern nu s-ar fi găsit nici un general pentru un contraguvern [...]

Deoarece, în urma atacurilor aeriene asupra orașului București, în cursul cărora fuseseră bombardate și Palatul Regal și Președinția Consiliului de Miniștri, guvernul regelui se considera că fiind în război cu Germania****, ordinul Führerului din 24 august a fost completat la 26 august cu o dispoziție din partea șefului Comandamentului Suprem al Wehrmachtului. Tot teritoriul României a fost declarat teatru de operații al armatei germane. Generalul german [Hansen] a fost în toate privințele subordonat Comandamentului Grupului de armate Ucraina de Sud. Împunerea specială conferită comandantului german al petrolului din România Gerstenberg a fost menținută. Grupul de armate Ucraina de Sud urma să primească indicații pentru a-l sprijini în cea mai largă măsură [...]

Publicăm în continuare fragmente din alte documente care relevă în mod pregnant îngrijorarea cu care națiștii urmăreau starea de spirit din țara noastră și din rîndul armatei române în preajma și după 23 august 1944

„Făcînd abstracție de opoziția din țară, care și-a ținut întotdeauna antenele înspre partea inamică și ultimii români de încredere încep să devină șovăielnici în atitudinea lor. Se caută în genere posibilități politice salvatoare [...]

*** Este vorba de ministrul plenipotențiar al celui de-al treilea Reich la București, von Killinger — n.r.

**** Starea de război cu Germania începuse din noaptea de 23 August 1944 — n. r.

* Vezi Magazin istoric, nr. 8/1972.

** Vezi Magazin istoric, nr. 4/1968.

După părerea multor organe militare germane vom avea parte în România de aceeași situație ca în Italia. Mareșalul este om de încredere, el însă nu se poate impune [...]

Multe organe militare germane văd salvarea în ocuparea țării. Ele scapă însă din vedere faptul că ocuparea nu numai că pretinde forțe germane, ci și că, în acel caz, va trebui să ne așteptăm în cel mai scurt timp la rezistență și acțiuni de sabotaj. În România există, fără îndoială, forțe crescînde care acționează pentru a împulsiona România înspre desprinderea de noi [...]

Datorită ultimelor evenimente ale războiului și a bombardamentelor continue, România a devenit agitată și nesigură. Necesită o conducere germană forte [...]"

* * *

„Astăzi, 3.8.44 la orele 11 instructorul regimentului de tancuri din Divizia de tancuri «România Mare», căpitan Bergmann, raportează următoarele incidente:

1. Generalul Cornea, comandantul Diviziei de tancuri «România Mare», a dat aseaară dispoziție ca tancurile care se află la această divizie să fie distribuite, în caz de luptă, servanților români. De aseaară, tancurile sînt deosebit de atent supravegheate de către români. În parte, trupele române dorm în tancuri, în parte s-a asigurat pază dublă la fiecare tanc. Un control trimis noaptea trecută de personalul de instrucție german pentru verificarea tancurilor a fost oprit de către o santinelă română, care i-a dat de înțeles că acestea ar fi tancuri românești și nu germane.

2. Azi dimineață li s-a adus la cunoștință [de către români — n.r.] instructorilor [germani—n.r.] unei companii că nu mai au nevoie de serviciile lor [...].

3. Un translator i-a comunicat locotenent-colonelului Hossfeld, instructor adjunct, că românii ar fi primit ordin de a nu mai trage în avioane dușmane și nici în trupele parașutate din avioane. În general, trupelor române li s-au ridicat munițiile; numai sentințele au asupra lor ceva mai mult de 5 cartușe.

4. În noaptea următoare, Divizia de tancuri «România Mare» intenționează să facă mari manevre [...] Amănuntele sînt încă necunoscute.

* 1944, mai 14. Raportul cpt. Cartellieri: Situația generală în România, înlocuit la Marele Cartier al Führerului. Arhivele Statului, București, colecția microfilm S.U.A., rola 112. Oberkommando der Wehrmacht, T. 77-790, C-5519, 349-353.

5. Atitudinea ofițerilor români este deosebit de rezervată.

Se pare că, de ieri, ofițerii germani sînt mult mai atent supravegheați.

[...] Comandantul român din Roman i-a cerut astăzi comandantului local german ca, în câteva ore, să-i comunice efectivul exact al trupelor combatante germane.

Acest ultim fapt relatat de căpitanul Bergmann s-ar putea să fie în legătură cu semnele amintite și comentate mai sus, că, din partea românilor, ar exista preocupări îndreptate împotriva aliatului german și s-ar putea să fie vorba de o înțelegere cu dușmanul. Prin urmare, s-ar putea ca momentul hotărîtor să fie foarte apropiat."*

* * *

„La data de 23 august, orele 22,30, ministrul plenipotențiar german s-a reîntors împreună cu suita sa din refugiu la legație. Sute de cetățeni germani s-au refugiat în sediul Legației germane. Era și generalul Hansen acolo.

„La 24 august orele 7,00 legația era complet izolată; la orele 10 diplomatul elvețian a încercat să telefoneze [la Legația germană — n.r.] — telefonul era blocat. La orele 17 un tîndr mesager german a sosit cu o scrisoare la Legația elvețiană cerînd protecție. Delegatul lui Legației elvețiene nu i s-a permis accesul la Legația germană. În scurt timp după aceea românii au pătruns în Legația germană, iar din acest moment orice informație a încetat.

Regele era la Sinaia*** toată regiunea a fost izolată [...] Apelul lui Horia Sima prin radio a fost bruia. Membrii SS au fost despărțiți de restul soldaților. Deoarece unii SS-ști aruncau tunicile s-a dat ordin ca toți soldații găsiți fără tunică să fie privați ca membrii ai SS [...] De la conducerea grupului etnic german au fost ridicate cartotecile și listele [...]

Ministrul suedez din București comunică: ministrul von Killinger s-a sinucis cu puștin timp înainte de a fi luat prizonier [...]"****

Grupaj de documente realizat de Iosif I. ADAM de la Arhivele Statului, București; traducerea: Georgeta BOLOMEI.

** 1944, august 3. Grupul de armate Kirchner, Secția I-a, către Grupul de armate Wöhler: Informare despre atitudinea militarilor români din Divizia de tancuri «România Mare» față de trupele germane. Arhivele Statului, București, colecția microfilm S.U.A., rola 131, T.312-65, C-7 583-759-760.

*** Informație evident eronată.
**** 4 septembrie 1944, din informarea Statului major al conducerii armatei germane, grupa străinătate, Arhivele Statului, București, colecția microfilm S.U.A., rola 65, Oberkommando der Wehrmacht, T 77-906, C-5 660, 582.

1673 - 1973

Dimitrie Cantemir

DIMITRIE CANTEMIR: 300 ani de la naștere

„A FĂCUT SĂ BIRUIASCĂ PREȚUIREA NEAMULUI“

Dimitrie Cantemir, acest vlăstar de răzeși moldoveni, născut acum trei veacuri și precedat de părintele și fratele său în scaunul domnesc al lui Ștefan cel Mare, s-a ilustrat prin remarcabila sete de cultură și învățătură, prin întinsele cunoștințe acumulate în cele mai feburite domenii (istorie, filozofie, logică, geografie, filologie, orientalistică, muzică), prin operele pentru care întreaga lume științifică europeană contemporană l-a recunoscut meritele.

Dar, mai înainte de toate, pentru noi, cei de astăzi, apar în toată măreția lor dragostea

„Pe vremea când Marte stăpânea mai cu putere decât Palas, o astfel de întâlnire se arăta a fi mai mult o dorință decât o speranță. Dar iată că faptul și-a găsit împlinirea acum, că prea luminatul și prea învățatul Dimitrie Cantemir, principe al Imperiului rusesc, domn ereditar al Moldovei, dădă o pildă precum de domn de laudă, pre alți de rară, și-a închinat numele ilustru cercetărilor științifice. Iar prin adăugirea sa, Societatea noastră a dobândit o nouă strălucire și o podoabă neîntrecută. Ne înclinăm cu smerenie în fața buneivoințe ce ne-o acordă principele nouă și lucrărilor noastre“.

Din textul Diplomei alegerii lui Dimitrie Cantemir ca membru al Academiei de Științe din Berlin, 11 iulie, 1714.

★

„Prea luminatului [...] și mult învățatului Ioan Dimitrie Constantin voevod [...] Cu mare bucurie și plăcere am primit [...] cartea luminății tale, cu atât mai mult cu cât am recunoscut în aceasta prima roadă a învățaturii tale [...] Demn de laudă am cunoscut deci cartea aceasta, fiind valoroasă și desăvârșită într-o țară și tot așa o va socoti oricine nu va avea ochii sufletului întunecați de fumul invidiei. Căci cartea are un rost minunat cit și înțelesuri înalte [...], o exprimare limpede, scurte plăcute și retorică [...], împodobită îndeajuns cu povestiri și zicale de ale înțelepților păgini și, într-un cuvânt, atât de plină de învățătură, încât cei mai mulți care nu-și cunosc înțelegința [...] nici nu vor crede că este rodul osteneții tale. Călătorește, deci [...] prea luminate, într-o dragostea învățaturii și fii încredințat că nu după mult timp înțe-

lepciunea te va încununa, trecîndu-te în cartea marilor săi eroi".

Din elogiul învățatului grec Ieremia Cacavela (1643 — după 1700), dascălul lui Dimitrie Cantemir, la opera acestuia *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea*, tipărită la Iași, în 1698.

★

"Domnia lui Dumitrașcu vodă într-acești chip au fost: fiind el om isteț, știind și carte turcească bine, se vestise acum în tot Țarigradul numele lui de-l chemau agii la ospetele lor cele turcești, pentru prieteșugu ce avea cu dîștii. Alții zic, știind bine în tambur, îl cheamau agii la ospete pentru zicături".

Logofătul Nicolae Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. M. Kogălniceanu în *Cronicele României*, ed. II, București, 1872, p. 89.

★

"Dumitrașcu beizade, fiul lui Cantemir vodă [...] așa știu a dzice bine în tambură, că nici un fărigrădean nu puté dzice ca dînsul [...] Era om învățat [...] Lăcomie nu avé mare, lucrurile lui poștie să fie lăudate [...]"

Ioan Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București, 1955, p. 237 și p. 260

★

"Sosind la castel, solul a întîlnit pe domn [Antioh Cantemir] care-l aștepta la scară. Coborînd pînă la ultima treaptă, a urat [...] bun sosit solului și l-a poștit cu dînsul [...] Într-o a doua cameră aștepta fratele domnului, Dumitrașcu [Dimitrie Cantemir — n.n.] care a urat bun sosit solului, arătînd că este fericit să vadă persoana lui [...] Intrînd apoi în a patra odaie, s-au așezat pe un jîlt acoperit cu perne, la dreapta solul, la stînga domnul. Fratele domnului, stînd lîngă sol, a început diverse discuții cu însofitorii solului asupra datorităților prieteniei [...] După aceea, m-a rugat să ne retragem în audiență privată, la care au asistat și secretarul soliei și fratele domnului, un bărbat erudit în limba latină și cu educație aleasă, ca și cum ar fi fost educat în Polonia! [...] La ospăț, am mărturisit despre marile dovezi de bunăvoință ce primisem de la domn și de politețea fratelui său".

Din *Jurnalul soliei la Poartă a lui Rafael Lesczynski* trimisul regelui Poloniei August II, la 1700.

★

"[Dimitrie Cantemir era] un om foarte înțelept și capabil pentru sfaturi".

Petru cel Mare, *Jurnal de campanie*.

★

"Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, de curînd sosit de la Moscova [...], este un principe învățat, a cărui convorbire este foarte plăcută [...] Țarul [Petru cel Mare] are multă prefuire față de domnul Moldovei și este convins că dacă în acea expediție [de la Prut] ar fi urmat sfaturile acestui principe, n-ar fi dat greș [...]. Cantemir este de altfel foarte înzestrat, știe mai multe limbi și este membru al Academiei regale de științe din Berlin. A alcătuit o istorie a Turciei în grecește și latinește, care conține mai multe maxime secrete de stat ale Curții otomane [...] această istorie n-a fost încă publicată pînă acum".

de țară și dăruirea de sine dovedite în lupta pe plan politic și pe tărîmul ideilor pentru recunoașterea drepturilor istorice inalienabile ale poporului nostru. În opera lui Cantemir — care a depășit tot ceea ce intelectualitatea românească reușise să dea mai bun, pînă la acel moment, prin pana cronicarilor și cărturarilor ei — străbate ca un fir roșu această sublimă dragoste de țară, dorința de a-și sluji și apăra neamul în care se născuse. Înarmat cu o erudiție rar întîlnită în epoca lui chiar la alți iluștri învățați din Europa, investigînd cu rîvnă și migală cele mai variate surse documentare — ale antichității greco-romane, ale epocii medievale bizantine, orientale, apusene, polone, maghiare ș.a. — spulberînd multe teorii false și păreri preconcepționale,

Dimitrie Cantemir a apărut cu strășnicie adevărul istoric, demonstrînd originea latină a poporului român și continuitatea neînrupată pe aceste meleaguri a scoborîtorilor colonilor lui Traian de la romanizarea Daciei și pînă la apariția pri

melor state feudale românești în frământatul veac XIV. De aceea,

lucrarea Hronicom a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Țara Munteniască și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian împăratul Rîmului [...] și pentru romanii carii de atunci — într-însa așezîndu-să, într-aceiași și pînă acum neconținut lăcuiesc — al cărei titlu însuși definește un crez — trebuie considerată ca cea mai luminoasă operă a voinodului cărturar: „Pre romano-moldo-vlahii noștri — scrie Cantemir — Roma mai ca, din lăuntruile sale născîndu-i, i-au aplecat și i-au crescut; Traian părintele, cu obiceiul și armele romanești învățîndu-i, a Dachi adevărați moștenitori i-au pus și cu curat sîngele fiilor săi, pre Dacia, care mai denainte varvară lera, au evghenisit-o [inobilat-o]”. Această carte, care proclama obîrșia românilor „din buni și tari părinți romani”, precum și „a singelui curățenie și a neamului evghenie” [noblețe], a constituit o făclie cu care patrioții de mai tîrziu au dus mai departe lupta pentru afir-

Din relatările rezidentului Hanovrei în Rusia, Friedrich Christian Weber, *Mémoires pour servir à l'histoire de l'Empire Russien sous le règne de Pierre le Grand...*, La Haye, 1725, p. 8 și p. 323-324.

★

„Era un principe învățat, după cum reiese din memoriile sale geografice, istorice și arheologice, pe care le-a alcătuit în timpul călătoriei sale împreună cu țarul, la Derbent” [în Caucaz]

Din relatările geografului francez Joseph Nicolas Delisle (1688-1767), la 1726.

★

„Principele Dimitrie Cantemir [...] s-a consacrat [la Constantinopol] limbilor orientale, a cultivat poezia și muzica, pe care (doarece aceasta lipsea la turci) a pus-o în ordine, i-a adaptat note și din această cauză a devenit foarte plăcut sultanului, vizirului și demnitarilor [...]. Cînd Petru I venise cu oaste în Moldova, scuturînd stăpînirea turcească a trecut de partea lui, pentru care vrednicie i s-a acordat titlul de principe al Sfîntului Imperiu rus și voinod cu drept de moștenire al Moldovei [...]. În ziua de 22 ianuarie 1721 i s-a încredințat demnitatea de consilier intim și senator [...]. Cît privește erudiția lui, cunoștea foarte bine următoarele limbi [...], greaca, turca, araba, turceasca înaltă numită Farsi și cu totul diferită de cea vulgară; la fel latina, ruteniasca sau mai exact slavona [...]. În istorie însă s-a străduit mai mult decît în celelalte științe. În afară de arta muzicală, după cum s-a menționat mai sus, se deslăsa mai ales cu studiul poeziei. A izbutit în toate acestea, încît în 1714 a fost declarat membru al Societății regale berlineze.”

Din Vita et Elogium Principis Demetrii Cantemirii, scrisă pe la 1726-1727 și păstrată în Arhiva Academiei din Berlin.

★

„Lucrările erudite [...] ale prea vestitului principe Dimitrie Cantemir intitulate: *Incrementa atque Decrementa Ottomanici Imperii*, nu sînt necunoscute [citorule], zic ale principelui prea învățat care ne-a fost răpit nu de mult de un destin crud, pe care totuși știința lui l-a sustras de la moarte și vrea să supraviețuiască cenușii sale. Cu atît mai luminos începe să strălucească aleasa natură a virtuții Cantemiriene, care, cu toate obstacolele turcești întîmpinate, [...] a făcut să biruiască o prefuire atît de scumpă a neamului și a erudiției lui în așa măsură, încît credem că niciodată nu vom putea preamări îndesul sufletului unui atît de mare principe, vrednic să fie cinstit după moarte”.

Din elogiu învățatului grec Mihail Skendos Vanderbech, *Praesens Russiae Literariae Status...*, vol. I, Nürnberg, 1727, p. 146.

★

„Din lucrările învățatului domn al Moldovei Dimitrie Cantemir, Descrierea lui a Moldovei [...] este citată în opera lui Bayer *Dissertatio de Situ Scythiae*, în *Commentariis Petropolitans*. Istoria turcească, lucrată de el și mult lăudată în *Verändertes Russland*, ar fi, după cum afirmă d. Bayer [...] cu comentariile [...] excelente, conținînd multe date asupra celor întîmplătoare la Curtea turcească, precum și descrierea caracterelor unor viziri, muftii

și altor miniștri, care se găseau la Curte în timpul îndelungatei șederi a lui Dimitrie în Turcia".

Din comentariile numismatului și istoricului suedez Carl Reinhold Berch din 1735.

„Moldova era cîrmuită atunci de principele Cantemir [...] care reunea talentele grecilor vechi, știința literelor și a armelor”.

Voltaire, *Histoire de Charles XII* în *Oeuvres*, vol. XVI, Paris, 1878, p. 273.

„Se poate constata că, independent de originea și de faptele sale, Dimitrie Cantemir merita acest articol și în calitatea lui de om de literă [...]. Istoria Imperiului otoman este plină de trăsături atât de interesante, mai ales în notele care formează cea mai mare parte a ei, încît mi-am propus de mai mult timp să desprind cîteva [vieți de viziri]”.

Scriitorul francez abatele Antoine François Prévost d'Exiles (1697-1763), autorul celebrului roman *Manon Lescaut*, recenzie în *Le Pour et le Contre*, ouvrage périodique, d'un goût nouveau, 1740, pp. 157 și 292.

„[Autorul Istoriei Imperiului otoman] este un savant judicios, imparțial, nu poate fi niciodată bînuie de ură. Faptele povestite sînt scoase din izvoarele cele mai sigure și mai autentice. El așază faptele cu metodă, expune cu exactitate, povestește în chip clar [...]. Dezvoltă acțiunea, zugrăvește pe actori, nu caută să înfrumuseze subiectul pentru a distra pe cititori, nu rîvnește la alt merit decît de a spune adevărul și a-l face înțeles”.

Recenzie la apariția Istoriei Imperiului otoman în *Mémoires pour l'histoire des sciences et des beaux arts*, Paris, sept.-oct. 1743, p. 2392 și urm.

„Istoria turcilor de principele Cantemir depășește în autoritate și metodă orice operă tratînd același subiect, scrisă în orice limbă europeană. A fost educat la Constantinopol și obișnuit cu manierele turcilor și a cunoscut la perfecție limbile arabă, persană și turcă și a fost capabil să-și ia cunoștințele de la izvoarele cele mai autorizate; nimic din ce este afirmat într-însa n-are aparență de-a fi fals, nimic din ceea ce este esențial — omis [...]. Este absolut necesar să spun că istoria lui Cantemir face compilațiile lui Knolles și Rycaut istorici englezi ai Imperiului otoman] complet inutile”.

Din elogiu orientalistului englez Sir William Jones (1746-1794), *Prefatory Discourse to an the History of the Turks*, Londra, p. 498.

„Între alți însemnați scriitori ai secolului acestuia, a fost [...] și Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei. Acesta prin capacitatea sa profesională, prin cultura artelor și prin instructivele sale scrieri, s-a făcut cunoscut în toată Europa [...]. El cunoștea limba turcească, persană, arabă, elina, grecească nouă, slavona, româna și franceza. Studii ce le făcuse în istorie, în filozofie și în matematică, îl puneau între cei mai mari învățați din timpul său. El a ajuns să fie numit și membru al Academiei de Științe din Berlin, iar aproape de moarte principe al Imperiului romano-german. Operele lui intelectuale au fost apreciate de mulți autori...”.

Din elogiu învățatului grec George Ioan Zaviras (1744-1804), traducător în greacă la 1795 al lucrării lui D. Cantemir *Evenimentele Cantacuzinilor și Brîncovenilor din Țara Muntenească*.

marea și propășirea popoului român.

Mai cunoscută cercurilor de învățați și mai legată de numele lui Dimitrie Cantemir a rămas o altă lucrare, scrisă în latină, anume *Descriptio Moldaviae*, adevărată enciclopedie a principatului asupra căruia a domnit, din nefericire atât de puțină vreme.

Cantemir n-a fost numai un eminent și multilateral teoretician-filozof, ci și un om politic cutezător; el a încercat să pună în practică idelle sale generoase. Datorită vitregiilor existenței, trăind mai mult pribeag la Constantinopol, și-a dat seama, în însăși inima Imperiului otoman, de slăbiciunile și parazitismul structurii acestui stat expansionist. Ajungînd domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir n-a pregetat o clipă să încerce a-și aduce la împlinire visul de descătușare a țării de sub opresiunea tur-

Vignetele reproduc schife făcute de D. Cantemir în timpul expediției din Caucaz

cească; de aceea, în 1711 a rupt legăturile cu Înalta Poartă, alăturîndu-se — în baza unui tratat ce-l recunoștea drepturile țării sale — oastei lui Petru cel

Mare în lupta împotriva „împilatorilor agareni”. Silît a lua din nou calea pribegiei, de data aceasta în țara vecină de la răsărit, Cantemir a înțeles să militeze mai departe pentru patria lui, înlocuind spada cu condeiul și lăsînd opere ce i-au nemurit amintirea. Una din ele a fost dedicată istoriei împărăției otomane, căreia, după ce îi arăta „creșterea” în evul de mijloc, prezenta, în modul cel mai pregnant, începutul „descreșterii” temutului stat al sultanilor, al cărui apus inevitabil l-a intuit cu o mare putere de pătrundere. Această savantă lucrare, alcătuită în latinește, tradusă apoi și tipărită în cele mai importante limbi de circulație ale continentului la mijlocul sec. XVIII, a răspîndit în întreaga Europă, faima lui Cantemir, ales membru al Academiei de Științe berlineze, în 1714.

Pentru a ilustra aprecierea de care s-au bucurat activitatea și opera lui Cantemir — personalitate complexă, istoric de prim rang, literat și filozof — reproducem cîteva din cuvintele elogioase pe care le-au avut la adresa lui unii cărturari contemporani și unii dintre cei care l-au urmat.

Paul CERNOVODEANU

Ilustrație la ediția rusă a lucrării lui D. Cantemir „Sistema religiei mahomedane”

★

„Ocupațiunile lui cele mai plăcute erau istoria și arhitectura, iar filozofia și matematica erau podoaba de căpetenie a minții lui. El a fost membru al Academiei din Berlin și în momentul cînd fu primită în Petersburg știrea despre moartea lui, împăratul Carol VI îi dăruise titlul și cinstea de a fi Prinț al Sfințului Imperiu roman”.

„[...] Cunoștințele lui vaste [...] veselia desăvîrșită în conduită și convorbiri, i-au atras iubirea tuturor societăților a căror podoabă a fost...”

„[Cantemir a fost] cel mai învîțat bărbat în Rusia, în timpul lui Petru cel Mare”.

Scriitorul rus Nicolae Bantiș-Kamenski, Deiania Znamenitih polkovodțev i ministrov... Petra Velikogo, Moscova, 1812.

Voltaire despre marele cărturar

Doi dintre contemporanii lui Dimitrie vodă Cantemir i s-au părut lui Voltaire demni de o atenție specială: Carol XII regele Suediei (1697-1718) și Petru cel Mare, țarul Rusiei (1682-1725), doi monarhi remarcabili, primul prin neobișnuita sa vitejie și îndeminare războinică, iar celălalt prin stăruitoarele eforturi novatoare de a-și aduce patria la înălțimea civilizației europene. Istoria i-a pus de două ori față în față: la Narva (1700) a fost învingător Carol XII, la Poltava (1709) — Petru cel Mare. După această din urmă luptă, regele suedez a trebuit să pribzească prin Imperiul otoman și abia în 1715 a re ajuns în țara sa.

În 1731, Voltaire a tipărit *Istoria lui Carol XII*, în care a făcut și unele aprecieri asupra originii Cantemireștilor, crezându-i greci*, și asupra politicii urmate de Dimitrie Cantemir. Fiul acestuia, Antioh Cantemir (1708-1744), ajuns ambasador al Rusiei la Londra și apoi la Paris, s-a adresat în 1738, direct marelui filozof francez, cerându-i ca în noua ediție a *Istoriei lui Carol XII* — pe care tocmai o pregătea — să-și rectifice afirmațiile; pentru documentare în ambele chestiuni, i-a trimis *Istoria Imperiului otoman* — probabil ediția engleză din 1734-1735 — în care Voltaire putea găsi informații prec se și amănunțite asupra Imperiului otoman, pe care Cantemireștii îl părăsiseră la 1711. Voltaire se afla pe atunci la Cirey, în „exilul” care a durat din 1734 până în 1745; din această corespondență, (nu ne sînt cunoscute decît scrisorile lui Voltaire — cele ale lui Antioh Cantemir se vor fi afind, poate, în Franța) rezultă că rectificările dorite de fiul voievozului-cărturar n-au apărut în ediția respectivă. Mai târziu, însă Voltaire va reveni asupra afirmațiilor sale, în *Istoria lui Petru cel Mare*.

Redăm aceste două prețioase scrisori — în partea lor referitoare la Dimitrie Cantemir în versiunea românească a Roxanei Verona, după textele tipărite de Sever Zotta, în lucrarea *Despre neamul Cantemireștilor*, Iași, 1931.

G. S.

„Excelență vă sînt deosebit de îndatorat. Ați binevoit să-mi faceți cunoscut un adevăr asupra cărăuia eram destul de prost informat. Iar felul binevoitor în care ați făcut-o, valorează cît adevărul însuși. În prezent, citesc *Istoria Imperiului otoman* a principelui Cantemir, tatăl Dv., pe care voi avea onoarea să v-o restituți cît de curînd și pentru care nu pot mulțumi îndeajuns Alteței Voastre. Mă veți ierta, sper, că m-am înșelat asupra originii voastre.

Multitudinea talentelor principelui, tatăl Dv., cît și ale Dv. personal, m-au făcut să mă gîndesc că trebuie să descindeți din vechii greci, și v-aș fi crezut provenind mai curînd din neamul lui Pericle decît din cel al lui Tamerlan.

Oricum, fiind seamă de crezul meu dinlotdeauna de a aduce omagiu meritului personal mai mult decît celui dobîndit prin naștere, îmi iau libertatea să vă trimit copia celor ce-am inserat despre ilustrul Dv. tatăl în lucrarea mea *Istoria lui Carol XII*, actualmente în curs de relipărire, și nu o voi trimite în Olanda, decît după ce voi fi aflat de la unul din secretarii Dv. că îmi acordați această permisiune[...]

Voltaire

Cirey, în Champagne, 13 martie 1739”.

„Excelență! Aflu cu mîhnire că editarea cărții de către Ledet este terminată. Am comandat introducerea unei plachete privind pe ilustrul vostru tată, dar dorințele autorilor nu mai sînt executate de către editori, după cum nu sînt respectate legile Divanului de către acei dintre arabi ce prădă. Am scris și voi mai scrie încă; dar nu răspund de autoritatea Divanului meu.

Am deosebita cinste de a vă înapoia *Istoria otomană* pe care Excelența Voastră a binevoit să mi-o împrumute și pe care o restituți cu regret. Am învîjdat din ea multe lucruri. Și mai multe aș afla, însă, dintr-o conversație cu Dv.; căci știu că sînteți doctus sermonis cușcumque linguae et cușcumque artis.**

Vă înapoiez *Istoria otomană* prin diligența din Bar-sur-Aube care pleacă miercurea viitoare, la 22 ale lunii; coletul este pe adresa Dv., la locuința Dv., și de primirea lui s-au ocupat serviciile publice din Bar-sur-Aube. Dacă nu vă parvine, Excelență, puteți să reclamați birourilor din Paris.

Cît privește graba librarilor, am mai multe motive de nemulțumire. Ei se zoresc să ofere fructe încă necoapte, dar, oricît de rău le-ar fi gustul, voi avea onoarea, Excelență, să vi le prezint, de îndată ce voi intra în posesia lor. Știu că aueți darul să faceți să apară sub mîinile Dv., fructe și flori din toate anotimpurile; limbile moderne și cele vechi; filozofia și poezia vă sînt la fel de familiare [...].

Printre francezii ce vă cunosc meritele, Excelență, nu este unul care să vă fie, cu mai mult respect decît mine, prea umilul și prea supusul vostru servitor,

Voltaire

Cirey, 19 aprilie 1739”.

* Vezi, în acest număr, articolul lui Paul Cernovodeanu.

** Formula latină al cărei sens este: „erudit pentru a discuta în orice limbă și asupra oricărui subiect”.

Reproducem în facsimil și în transcriere, după colecția de microfilme a Arhivelor Statului, o pagină din manuscrisul lui D. Cantemir *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor* (Cartea a 9-a, Capul 1). Pe marginea textului sînt corecturile făcute de către autor. (Din colecția de microfilme „fond U.R.S.S”, Arhivele Statului, București.)

Записъ, 5.

4. *Hyperborea*

Παρακαλώ να μου
αποστείλετε.

[illegible]

cît cei streini mai curat o știu, am înfeles; și am învățat pre scurt vom pomeni: și întii pentru Gînghiz marele han tătărăsc. Anul ieșirii acestui han foarte greșit iaste la tofi istoricii creștinești (cuvîntul acesta poftesc pre cititoriul să nu-l scrie asupra mîndrii noastre, căci adevăc pre tofi pre alții îi socotim greșiți și ca cum noi numai am fi negreșiți, ce să caute cu deadinsul și atunce dupe plăcerea adevărînței să giudece). Greșit să fie anul, zicem, căce scriitorii creștinești îl pun la anul de la minciunos prorocul Muhamed, anii 617, carele iaste de la mîntuitoriul lumii 1220, carea de ar fi adevărat ar trebui eșirea lui Gînghiz han să fie mai pre urmă decît ieșirea lui Suleiman șah, tatăl lui Erdogul și moșul lui Osman (carile întii au stătut împărat turcilor) cu 6 ani, căci Suleiman șah* au ieșit la anul de la Muhamed (căruia arăpeaște îi zice higiret) 611, carile iaste de la Christos 1214, ce după adevărînța tuturor istoricilor turcești, persiești și arăpești (caută și la istoria de noi făcută în prefație)**.

Suleiman șah, moșul lui Sultan Osman, cu cîțiva ani au ieșit mai pre urmă de cît Gînghiz. Și așa fără prepus se dovedeaște că anul carele însemnează istoricii creștinești iaste greșit. Pentru aceasta, de va vrea cititoriul mai curat să se înștiinfează, cearce prefație istorii noastre pentru creastărea și descreastărea Curții Aliosmănești, că acolo pre larg și mai cu dovadă am arătat, precum ieșirea lui Gînghiz han s-au tîmplat la anul higiret 608, carile iaste de la Christos 1212, carile cade în al optule an al lui Theodor Lascar; și așași Petavie*** amentrelea ascuțit al vreamilor semăluitoriu.

*Hogea Sadi
In predoslovja istorii
sale ce-izice
Tag ut-tevaruh,
adevăc corona istoriilor.

** predoslovie.

*** Petavie, partea 1,
cartea 11, capul 3.

PRIMUL PORTRET

Iconografia destul de bogată a lui Dimitrie Cantemir, azi mai mult sau mai puțin cunoscută — începe cu portretul din prima lui tinerețe, reprodus pe coperta acestui număr din **Magazin Istoric**. Este o pictură în ulei, cu multe calități artistice și documentare, de dimensiunea 1 m x 0,77 m, aflată azi la Muzeul de artă din Rouen (Franța).

După datele ce le deținem de la conservarea muzeelor din Rouen, care a avut amabilitatea să ni le comunice, tabloul a intrat în colecția respectivă imediat după Revoluția din 1789. În Catalogul din 1809, el figura, la nr. 180, ca portret al unui oarecare domn de Martainville, de un autor necunoscut; ulterior, a fost chiar atribuit pictorului Vanmour (1671-1737), dar în Catalogul din 1911, sub nr. 855, apare importanța rectificării: „Un domnitor din Valahia, de un necunoscut francez”.

A fost identificat pentru prima oară ca portret al lui Dimitrie Cantemir de Maria Bengescu, care studia pictura la Paris. N. Iorga l-a menționat în *Revista Istorică* nr. 10-12, din 1921 și în *Gazette des Beaux-Arts*, t. IX, 1924. Asupra portretului s-a oprit și cercetătorul polonez Lossky, care spera ca autorul să fie un anumit pictor polonez.

În 1925, C. I. Karadja a publicat o scurtă notă asupra acestei descoperiri, sub titlul: **Contribuții la iconografia Cantemireștilor**. Peste trei ani, în 1928, Nicolae Iorga, într-un memoriu prezentat Academiei

(Portrete și lucruri domnești nou descoperite), a reconfirmat descoperirea Mariei Bengescu, referindu-se și la portretul în mezzotinto* al lui Fritsch, apărut în prima ediție germană a *Istoriei Imperiului otoman* (Hamburg, 1745). Ulterior, Iorga a publicat portretul de la Rouen în cadrul iconografiei Cantemireștilor, în **Portretele Domnilor Români** (Sibiu, 1930). Recent, a fost adus în față un diapozitiv în culori, executat la Rouen după pictura originală.

Când și cum a fost făcut acest portret?

Se știe că, în 1688, Dimitrie Cantemir a fost trimis ostatec la Poartă pentru a garanta domnia tatălui său Constantin Cantemir. Avea atunci 15 ani, dar nu e de mirare ca peste 3-4 ani să i se fi făcut acest portret de către unul din pictorii străini care lucrau la Istanbul asemenea portrete (așa cum Vanmour a lucrat pentru ambasadurul Ferriol, la 1708, cunoscuta serie de portrete, costume și scene publicate apoi într-un album de gravuri, de Le Hay, la Paris, în 1714). Având în vedere vârsta pe care o arată în portret Dimitrie Cantemir — 18-19 ani — pictura n-a putut fi executată decât înainte de prima lui domnie (1693), deci între 1691-1692, ceea ce ar infirma atribuirea ei pictorului Vanmour, care a început să picteze la Istanbul după 1699. Dimitrie Cantemir avea atunci 26 ani.

Cum a ajuns acest portret în Franța și... la Rouen?

S-a încercat (în *Gazette de Rouen*, citată de N. Iorga în articolul din 1924) să se explice aceasta prin vechile raporturi existente între Bizanțul otoman și capitala normandă.

Este foarte posibil însă să fi ajuns și prin Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir, care a fost ambasadur al Rusiei la Londra și Paris (1732-1744), unde a și murit. Portretul, rămânând în Franța, după Revoluția din 1789 a intrat, ca multe alte opere de artă, în patrimoniul statului francez, fiind apoi distribuit Muzeului din Rouen, unde apare în Catalogul din 1809.

În ceea ce privește asemănarea cu gravura lui Fritsch din 1745, cît și cu gravura lui Rein, din a doua ediție germană a *Descrierii Moldovei* (1771), concordanța trăsăturilor fizionomice, cu toată diferența de vîrstă, este evidentă și impresionantă (vezi și imaginea din p. 20).

Desigur că acest portret al domnitorului și ilustrului savant român Dimitrie Cantemir, din perioada sa de formație intelectuală, ar sta mult mai bine în Muzeul de Istorie Națională al R.S.R. decît în depozitul Muzeului din Rouen — muzeu unde nu este expus — și poate că un prietenesc demers pe lângă forurile franceze ar găsi un ecou favorabil și un amabil gest de repatriere a acestui „portret de familie”, așa cum s-a procedat și cu osemintele lui Cantemir, în 1935, cînd acestea ne-au fost transmise de către guvernul U.R.S.S.

Adrian CORBU

Muzeul Universității
din București

* Tehnică a gravurii pe metal.

Prof. univ. dr. docent

**CONSTANTIN
C. GIURESCU**

Personalitate de seamă a istoriografiei și vieții științifice românești, autor a numeroase studii și sinteze de specialitate, Constantin C. Giurescu, este binecunoscut cititorilor revistei noastre. Aflat în al optulea deceniu de viață, dascăl și cercetător, domnia sa continuă să desfășoare o activitate fecundă, dovedind o vitalitate excepțională și o uimitoare receptivitate.

Apariția recentă a cărții *Formarea limbii și a poporului român în limbile engleză, franceză și spaniolă* — o ediție românească amplificată, urmînd să apară în acest an — ne-a oferit prilejul să adresăm cunoscutilui istoric cîteva întrebări asupra aceluiași subiect.

ROMANISMUL DACIC

— Mai întîi, vă rugăm să ne vorbiți despre formarea poporului român în cadrul etnogenezei celorlalte popoare romanice și despre semnificația substratului tracogeto-dac.

— Formarea poporului român în spațiul carpato-danubian este un proces asemănător formării celorlalte popoare romanice europene: francezii, italienii, spaniolii, portughezii. La toate aceste popoare constatăm, mai întîi, un **element etnic de bază**: galii, etruscii, celtiberii. La români, acest element l-au format daco-geții, ramura de nord a tracilor. Alături de acest element de bază autohton, au venit **coloniștii romani**, care au adus cu ei limba latină populară, civilizația și cultura romană. Acești coloniști au asimilat într-o perioadă de timp variabilă după împrejurări și după mulțimea numărului lor elementul de bază autohton, dînd naștere unor noi sinteze etnice: daco-romanii în Dacia, iar în celelalte părți de care amintim galo-romanii, romanii, iberomanii etc.

Asupra acestor noi sinteze etnice s-a exercitat acțiunea elementelor migratoare — germanice în vestul Europei și în Italia, slavice în sud-estul Euro-

pei. În ținutul carpato-danubian s-au așezat slavii, elemente migratorii care au sfîrșit prin a fi asimilate de către daco-romani.

— Prin urmare, și noi sîntem rezultatul unei duble asimilări?

— Întocmai. Asemenea actualelor popoare romanice din Europa, și noi sîntem rezultați dintr-o dublă asimilare, în sensul contopirii mai întîi a elementului de bază autohton cu elementul roman și apoi a asimilării elementului migrator de către popoarele romanice, constituite în urma primei sinteze etnice amintite.

— În lucrarea dv. am întîlnit formularea de **romanism dacic**, referitoare la rezultatul etnic, lingvistic și cultural al contopirii elementului autohton cu romanii; ce caracter are acest romanism?

— Caracterul esențial al romanismului din Dacia rezultă din asimilarea **dacilor autohtoni**, a mulțimii de țărani daci care au fost atrași de puterea împărăției romane, de civilizația romană. Apoi aș dori să

relev și un alt element. Romanismul din Dacia prezintă în primul rând un caracter militar. Mulțimea veteranilor așezați, după eliberarea din armată, în ținutul carpato-danubian a făcut ca în limba noastră, spre pildă, noțiunea de „om în vîrstă” să fie redată tocmai prin acest termen, căci **bătrîn** nu înseamnă altceva decît **veteranus**, transformat după evoluția limbii noastre, în timp ce la toate celelalte popoare se utilizează termeni derivați din **vetus** sau **senex**.

— **Ce urmări a avut această conviețuire?**

— Urmări decisive: nașterea poporului român.

— **Cum se explică extraordinara putere a romanismului dacic? Cum s-a putut ca într-un interval așa de scurt, 165 ani cît a durat stăpînirea romană în Dacia, el să prindă rădăcini atît de adînci?**

— Răspunsul, după părerea mea, nu poate fi decît unul singur: romanismul a biruit în Dacia fiindcă el i-a cîștigat pe autohtoni. Dacă românii nu izbuteau să cîștige pentru civilizația și cultura lor pe daci, s-ar fi întîmplat și în ținutul carpato-danubian ceea ce s-a întîmplat în Panonia și în Britania: dispariția treptată a romanismului.

— **Istoria ne arată că, în toate timpurile și la toate popoarele, mulțimea legată, prin înveliturile ei, de pămîntul**

care o hrănește, mulțimea aceasta nu-și părăsește vatra. Ce argumente noi aduceți în sprijinul continuității daco-romanilor pe teritoriul vechii Dacii?

— Vreau să subliniez și în această convorbire pentru cititorii revistei **Magazin istoric** aceeași concluzie a tuturor argumentelor rezultînd din mărturiile izvoarelor istorice, din cercetările arheologice, din studiul limbii și al toponimiei: populația daco-romană, provenită din asimilarea dacilor autohtoni de către coloniștii romani, a continuat să locuiască, fără întrerupere ținutul carpato-dunărean cu centrul în Transilvania, și după ce legiunile și administrația romană au fost retrase. În acest ținut i-au găsit popoarele migratorii începînd cu goții, continuînd cu slavii și isprăvind cu ungurii, turcii vechi și tătarii. În acest cadru teritorial s-a constituit poporul român, proces de etnogeneză care a durat mai multe sute de ani și s-a încheiat în secolul X, odată cu asimilarea completă a slavilor. În această perioadă izvoarele bizantine, slave și maghiare atestă pe români sub numele de **vlahi** și **volohi**, net diferențiați de celelalte popoare. Cînd, cu prilejul unei sărbătoriri a colonizării sașilor în Transilvania, unul dintre aceștia a întrebât pe un țaran român din părțile Sibiului dacă ar

putea și românii face o asemenea sărbătorire, țaranul român i-a răspuns: „Noi nu avem ce să sărbătorim, pentru că nu sintem veniți de aiurea: noi sintem de aici”. E un răspuns care, izvorît din conștiința populară, sintetizează admirabil concluzia cercetării științifice, sintetizează realitatea istorică.

Mai citez două argumente importante în sprijinul continuității populației daco-romane în spațiul carpato-danubian: este mai întîi topicul **Vlașca** dat de slavii migratori ținutului păduros dintre stepa Bărăganului și aceea a Burnasului, ținut străbătut de ape și unde locuia o numeroasă populație romanică. Tocmai de aceea, din cauza acestei numeroase populații romane, i-au spus slavii susnumitului ținut **Vlașca**, adică „țara vlahilor” sau românilor. Este o dovadă peremptorie de existența strămoșilor noștri în cîmpia munteană în momentul cînd vin succesiv în aceste părți slavii, adică în secolele VI-VII. Trebuie accentuat și subliniat faptul că, în afară de cetatea transilvană, strămoșii noștri au locuit continuu, în tot răstimpul cuprins între părăsirea Daciei de legiunile și administrația romană și apariția cnezatelor și voievodatelor românești, regiunea exterioară Carpaților, adică dealurile și șesurile acoperite de păduri ale Munteniei și Moldovei. **Vlașca** dintre Bărăgan și

Burnas corespunde perfect ca sens acelei „Terra Blacorum” din sudul Transilvaniei pomenită în documente la începutul sec. XIII. Acest topic **Vlașca** aruncă o lumină puternică asupra vieții înaintașilor noștri în cîmpia munteană. Credem că ar fi indicat ca județul Ilfov care, prin reforma administrativă din 1968 a înglobat o mare parte a fostului județ Vlașca, inclusiv capitala lui, Giurgiu, să capete pe viitor numele de Ilfov-Vlașca, așa cum sînt și alte județe cu nume dublu (Bistrița-Năsăud și Caraș-Severin).

Un al doilea argument de reținut este termenul **păcură**, derivind din latinul **picula**. Acest cuvînt, care nu există în celelalte limbi romanice, nu s-a putut forma și păstra decît în **stînga Dunării**, unde păcura este cunoscută și exploatată din vreme îndepărtată — avem documente din 1440 și 1442 care atestă exploatarea ei în Moldova și de la începutul sec. XVI,

în Muntenia, iar nu în dreapta ei unde nici romanii, nici popoarele din evul mediu nu au avut asemenea exploatare.

— **Aceste argumente noi întăresc vechea concluzie?**

— Într-adevăr, ele arată încă odată, fără putință de tăgadă, continuitatea populației romanice în stînga Dunării, în regiunea de șes și de deal din Muntenia și Moldova.

— **Dacă ar fi să numim elementele constitutive de bază ale poporului român, care ar fi, după părerea dv. ierarhizarea lor?**

— Trebuie să vorbim în primul rînd de **geto-daci**: ei formează temelia etnică a poporului nostru, oamenii pămîntului, masa cea mare de plugari și păstori, de podgoreni și pescari, de mineri și meseriași.

În rîndul al doilea vin **romanii**, adică ostașii și orașenii, vorbind limba la-

tină, limbă care s-a impus autohtonilor geto-daci și a dat naștere, printr-o evoluție multiseculară, limbii române.

În rîndul al treilea și ultimul, vin **slavii** — anume cei din grupa sud-estică a slavinelor și anților. Ei au jucat un rol pe care în Apus l-au jucat neamurile germanice — vizigoții, longobarzii, burgunzii etc. și au avut aceeași soartă, fiind asimilați de populațiile romanice respective.

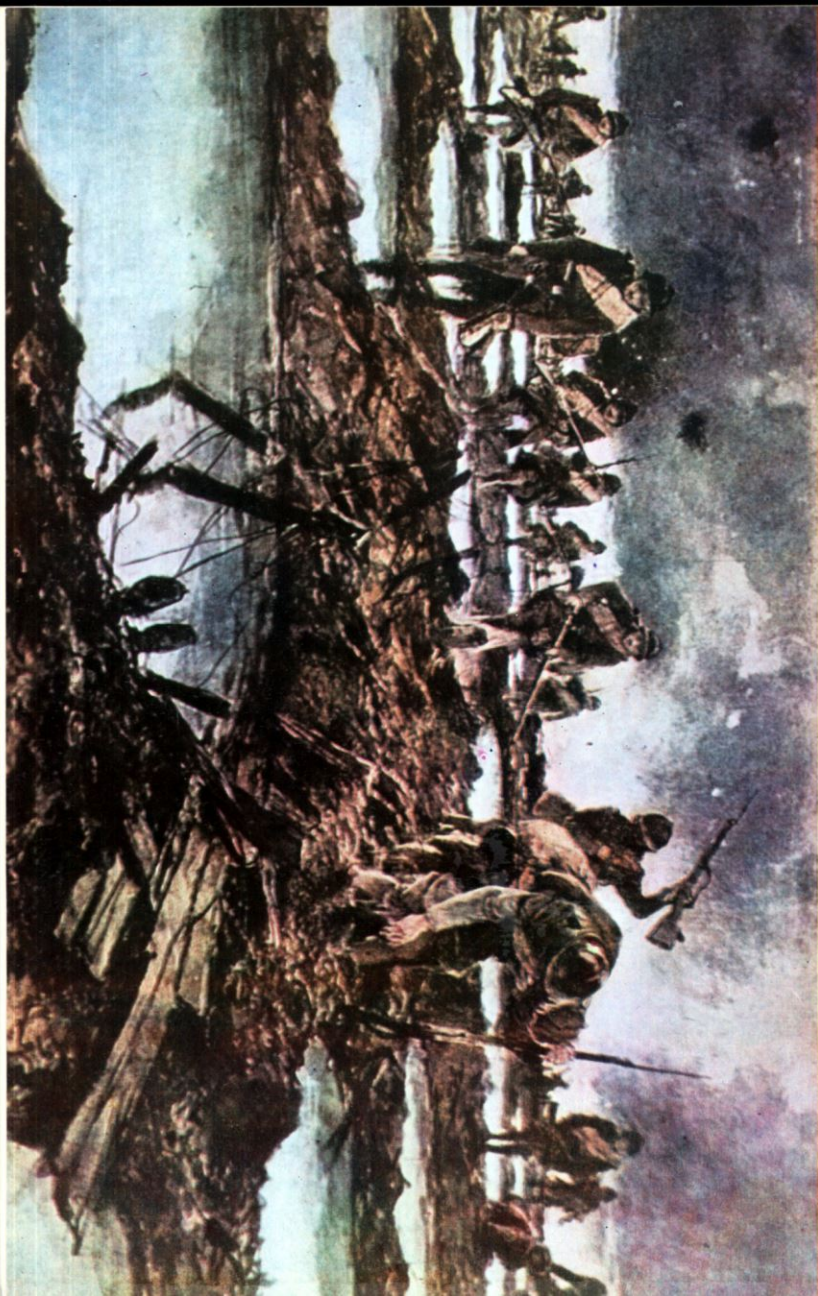
În concluzie, formarea poporului român și persistența sa în spațiul carpato-danubian unde locuiseră strămoșii săi, daco-geții, nu este nici o „enigmă”, nici un „miracol”. Ea se integrează în procesul normal și general de etnogeneză a popoarelor romanice, poporul nostru continuîndu-și viața neîntrerupt timp de milenii, pe teritoriul unde s-a format.

Interviu consemnat de:
Adina BERICU

PLANȘELE NOASTRE

- ① Se spune că după victoria de la Crécy, regele Eduard III al Angliei ar fi instituit „Ordinul Jartierei albastre” (**De la Ordinul Jartierei la... vaporul cu abur**, p. 78)
- ② În primul război mondial, pe frontul de Vest, trupele aliate au susținut crîncene înclășări cu armata germană (**Somme — cea mai sîngeroasă bătălie**, p. 62)
- ③ Așa arăta, probabil, trecătoarea Olduvai acum două milioane ani. În medalion — **Paranthropus**: reprezenta el oare ramura vegetariană colaterală a liniei evolutive omenești? (**Omul — 14 milioane ani?**, p. 56)
- ④ Desen apărut în revista socialistă **Lumea nouă științifică și literară**, nr. 11, din 1895 (**Liga votului universal**, p. 70)

DEZROBIREA MUNCITORILOR

Gînduri și fapte ale luptătorilor pașoptiști

Un nou concurs MAGAZIN ISTORIC

Anul revoluționar 1848 s-a înscris ca un capitol de frunte nu numai în istoria patriei, ci și în aceea a multor altor popoare ale Europei. În acel context revoluționar, țările române au reprezentat, în răsăritul Europei, cel mai înaintat avanpost al marilor mișcări politice și schimbări sociale care cuprinseseră continentul nostru începînd de la marea revoluție franceză din 1789. În legătură cu aceasta, Engels arăta că „începînd din 1789 hotarele revoluției înaintază neîncetat. Ultimele ei avanposturi au fost Varșovia, Debrețin și București”.

Evocarea evenimentelor de acum cinci pătrimi de veac a dobîndit în vremurile noastre semnificația unei sărbători a tradițiilor revoluționare ale maselor populare. Aplecîndu-se cu venerație și în spiritul devenirii istorice a României în epoca socialismului și comunismului asupra contribuției dată de pleiada înaintașilor pașoptiști la afirmarea idealurilor avansate ale acelor timpuri, contemporanii anului 1973 au privit revoluția de la 1848 drept „o piatră de hotar pe drumul cuceririi libertății sociale și naționale a poporului român, progresului și civilizației patriei noastre”.

Magazin istoric a adunat în paginile sale din 1967 și pînă acum numeroase mărturii, documente, evocări consacrate gîndului și faptelor luptătorilor pașoptiști. Aniversarea acestor 125 ani de la revoluția din 1848 ne-a inspirat în alegerea tematicii noului nostru concurs.

De data aceasta, cititorii care vor să participe la concurs trebuie să răspundă următoarelor 6 (șase) întrebări, a căror bibliografie se găsește în articolele publicate de revista noastră în acest an.

Deci, cititorii au din nou cuvîntul spre a desemna răspunsurile exacte.

1

În cadrul unei entuziaste adunări ținute în ziua de 29 martie 1848, din rîndul mulțimii s-au ridicat hotărîile îndemnuri la luptă. Unul dintre tineri a spus, printre altele:

„Astăzi toate națiile învie, trebuie să învie și a noastră!”

Cine a rostit aceste cuvinte?

2

„Trăind... într-o epocă de tranziție, între trecutul care piere și viitorul care începe a ne luci, pentru noi ideile bătrîne nu mai au o putere...”

Vă rugăm să indicați autorul acestei declarații revoluționare.

3

Dorințele partidei naționale în Moldova, programul revoluționarilor moldoveni elaborat de Mi-

TALON DE PARTICIPARE
C O N C U R S
nr. 2 / 1973

hail Kogălniceanu, referindu-se la una din sarcinile importante ale luptei poporului român, o denumea în mod simbolic „cheia boltei, fără care s-ar prăbuși tot edificiul național”.

La ce anume se referea această precizare din programul amintit?

4

„Națiunea română se declară și se proclamă de nație de sine stătătoare”. Această idee centrală figurează în programul adoptat în cadrul unei mari adunări a revoluționarilor români din 1848.

Despre care adunare este vorba?

5

Cu prilejul semicentenarului revoluției de la 1848, una din publicațiile socialistilor români aprecia ziua de 3 mai 1848 ca „fiind aurora renașterii naționale a poporului român”.

Care este titlul publicației?

6

Relatînd atmosfera care domnea în rîndul participanților la adunarea de la Blaj din zilele de 3-5 mai 1848, G. Barițiu scria: „La opt ore, dîndu-se semn cu clopotul cel mare al catedralei, preoțimea cu partea civilă-militară se adună înaintea catedralei, unde pe estradă erau puse în ordine scaunele și mesele [...] Poporul, la cuvîntul unui june... întru o minută se despărți în cete și uditie”.

Indicați numele acelui june.

Răspunsurile, cît mai concise, vor fi numerotate ca și întrebările și, firește, vor fi însoțite de talonul de participare la concurs. Rămîne la latitudinea fiecărui concurent să participe cu una sau mai multe variante, fiind obligat însă ca pe fiecare dintre ele să o însoțească talonul respectiv.

Termenul ultim de expediere a răspunsurilor va fi 31 august, data poștei. Cele sosite după această dată nu vor fi luate în considerație. Scrisorile vor fi expediate pe adresa: Magazin istoric, București, intrarea Ministerului nr. 2, Sectorul I, Oficiul poștal nr. 1. Pe plic se va menționa: Pentru concurs.

Desemnarea cîștigătorilor se va face prin tragere la sorți, operațiile ce se va desfășura în luna septembrie; lista cîștigătorilor va fi publicată în nr. 10/1973.

La acest al doilea concurs pe anul 1973 se vor atribui următoarele premii:

PREMIUL I: — 1 aparat de radio Albatros (portativ)

PREMIUL II: — 1 aparat de radio Aida

PREMIUL III: — 4 aparate de fotografiat Smena

PREMIUL IV: — 10 globuri terestre iluminate electrice

PREMIUL V: — 20 serviete

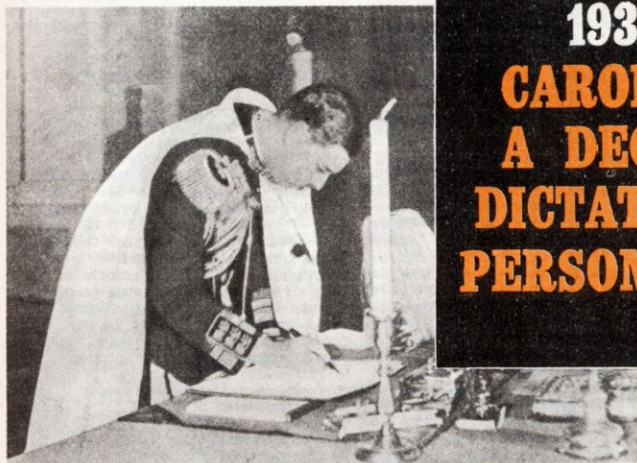
PREMIUL VI: — 20 abonamente pe un an la Magazin istoric

PREMIUL VII: — 30 abonamente pe 6 luni la Magazin istoric

TALON DE PARTICIPARE
C O N C U R S
nr. 2 / 1973

0 zi

**din viața Capitalei: 10 februarie
1938**

**CAROL II
A DECIS:
DICTATURA
PERSONALĂ!**

ȘTEFAN FLORIAN

Reîntoarcerea prințului Carol, în iunie 1930, și proclamarea lui ca rege a soluționat criza dinastică, dar a creat numeroase alte probleme de natură politică. Ambițiile și orgoliul nestăpinit ale fostului „prinț amoret” l-au împins spre săvârșirea unor acte care au lovit grav în drepturile și libertățile cetățenești, au nesocotit înseși principiile Constituției României de atunci. Despre faptul că regele era adeptul unui regim autoritar, se știa încă înainte de urcarea sa pe tron. Se credea, însă, că odată ajuns în fruntea statului, Carol va deveni mai înțelept și nu va forța nota. Unii sperau și într-o pretinsă „capacitate” a partidelor politice burgheze de a bara drumul monarhului spre monopolizarea puterii politice.

Dar, dacă poporul și reprezentantul cel mai fidel al intereselor sale — Partidul Comunist Român — și-au spus cuvântul răspicat, demascând încă din primul eas încercările unor exponenți ai camarilei de a pune în practică planul instaurării unei dictaturi personale a regelui, partidele politice burgheze, slăbite de rivalități și lupte interioare, s-au dovedit incapabile să opună o rezistență efectivă. După 1933, deruta din rindurile principalelor formațiuni politice ale burgheziei românești a fost accentuată și favorizată și de ascensiunea fascismului pe plan

internațional, a cărui politică expansionistă a provocat recrudescența grupărilor reacționare de extremă dreaptă și în viața politică din România. Realitățile din acei ani scoteau în lumină cu acuitate necesitatea concentrării tuturor forțelor democratice și patriotice într-un front comun de luptă împotriva fascismului, pentru apărarea integrității statului român, a independenței sale naționale. Apreciind lucid dispozitivul forțelor social-politice din acel moment, P.C.R. a considerat posibilă realizarea unei astfel de concentrări. „Politica Partidului Comunist

din România — releva un manifest din vara anului 1937 — este o politică de stringere în jurul clasei muncitoare a tuturor maselor țărănești, mic-burgheze de la orașe [...], funcționarilor, intelectualiilor, tuturor celor obijduiți și nedreptățiți și tuturor acelor care sînt dornici de pace, democrație și progres, într-un front popular antifascist contra pericolului fascismului și războiului, pentru crearea unui guvern al frontului popular, care să fie în stare să asigure pacea, plina, libertatea și pămîntul celor ce muncesc*.

Campania electorală și alegerile din decembrie 1937 au oferit comuniștilor posibilitatea de a promova linia lor tactică, singura care, prin realismul său, constituia o garanție pentru victoria forțelor progresiste și democratice românești. „Luînd în considerare pericolul crescînd al fascismului și al politicii sale de război — se arăta în Declarația C.C. al P.C.R., din 18 noiembrie 1937 — P[artidul] C[omunist] apelează din nou la toate partidele și organizațiile democratice pentru concentrarea tuturor forțelor, pentru mobilizarea maselor, pentru a doborî guvernul Tătăărăscu”.

Coalizarea forțelor democratice, patriotice și antifasciste, dorită de comuniști și cerută de imperatiile vremii, începuse a se înlăptui treptat în timpul campaniei electorale. Pe neașteptate, însă, a fost anunțată încheierea „Pactului de neagresiune”^{*} între Iuliu Maniu — președintele Partidului Național Țărănesc și Corneliu Zelea Codreanu — șeful organizației fasciste Garda de fier. Stupefecției generale — provocată de acest act — i-a urmat curînd destrămarea înțelegerilor cu caracter democratic între diverse partide și grupări politice, încheiate cu trudă, după îndelungate eforturi**.

Faptul că în urma alegerilor nici unul dintre partidele politice burgheze nu a obținut numărul de voturi necesar pentru a i se încredința formarea guvernului a dat mină liberă lui Carol în a manevra nestingherit și a mai face un pas spre

împlinirea visului său. El a numit un guvern prezidat de Octavian Goga — președintele Partidului Național-Creștin — secondat de un alt om politic reacționar, profesorul universitar A.C. Cuza.

În ziua de 28 decembrie 1937, noul guvern a depus jurămîntul; primele măsuri adoptate purtau o puternică amprentă reacționar-antisemită. Evenimentele s-au precipitat. La 5 ianuarie 1938, printr-un decret-lege au fost dizolvate toate comisiile de administrație comunale, județene și orășenești și au fost înlocuite cu comisii interimare formate în majoritatea cazurilor din partizani ai Partidului Național-Creștin. Reprezentanți ai P.C.R., Partidului Socialist, ai tineretului național-țărănesc, ai unor organizații sindicale și colective de muncitori din București — îngrijorați de evoluția evenimentelor — s-au întrunit în ziua de 16 ianuarie, la sediul central al Uniunii Democratice (organizație legală de masă, creată și îndrumată de P.C.R.). În moțiunea adoptată cu acel prilej se cerea ca partidele social-democrat, național-țărănesc și radical-țărănesc „să tiaducă în fapt voința propriilor lor cadre și mase, realizînd frontul democrației unite împotriva ofensivei fasciste”. Precizîndu-și poziția față de politica internă reacționară a guvernului, *Scînteia*, organul C.C. al P.C.R., a publicat în numărul din 31 ianuarie articolul intitulat *Guvernul Goga, Garda de Fier și sarcinile democrației*, în care se spunea, printre altele: „Partidul Comunist din România, neavînd alte interese decît cele ale poporului român [...] va lupta cu toate forțele sale pentru concentrarea tuturor forțelor democratice, în lupta pentru doborîrea guvernului Goga, unealta de continuare a politicii antinaționale a regelui Carol, dizolvarea partidului «Totul pentru țară», oprirea propagandei lui criminale și arestarea conducătorilor săi, apărarea libertăților constituționale, independenței poporului român [...], pentru îmbunătățirea situației maselor largi populare, lărgirea libertăților democratice și pregătirea maselor pentru apărarea în contra atacurilor lui Hitler și a fascismului internațional.”

După ani de așteptări, de intrigi și combinații asidue, Carol a simțit că sosise momentul mult așteptat. Într-o discuție pe care a avut-o cu ministrul de Interne, Armand Călinescu, la 7 februarie, s-a arătat decis să instituie dictatura sa. Avea de partea lui reprezentanți ai marii industrii și finanțe și știa că atît liberalii, cît și național-țărăniștii nu vor depăși pragul unei rezistențe pasive. La 9 februarie, în timpul întrevederii pe care Carol a avut-o la Palat cu Gh. Tătăărăscu, Armand Călinescu și Ernest Urdăreanu, s-au stabilit ultimele detalii pentru schimbările de a doua zi.

* *Vezi Magazin Istoric*, nr. 9/1970.

** În februarie 1936, cu ocazia alegerilor parlamentare parțiale din județele Mehedinți și Hunedoara, s-a înlăptuit Frontul Democrat: organizațiile locale ale P.N.T. s-au raliat frontului comun format de Blocul Democratic, Frontul Plugarilor, MADOSZ și unele grupări socialiste, obținînd un răsunător succes în alegeri. În aprilie și iulie 1937, cu ocazia alegerilor comunale și, respectiv, județene, s-au încheiat noi acorduri locale de front popular între organizații ale Blocului Democrat, P.N.T., Partidul Conservator (Gr. Filipescu) și ale radical-țărăniștilor. Ba, mai mult, pornind de la ideea necesității înlăturării guvernului Tătăărăscu și de la faptul că P.N.T. era interesat în această acțiune, conducerea P.C.R. a lansat maselor o chemare de a vota în alegerile parlamentare din decembrie 1937 pe candidații P.N.T. Acesta este momentul în care a intervenit, cu totul surprinzător, semnarea „Pactului de neagresiune”, care, de fapt, anula multe din eforturile de pînă atunci de stringere într-un singur șuvol a tuturor forțelor politice progresiste.

Noaptea „înghețului general”

Pentru joi, 10 februarie, se pregătiseră, așadar, evenimente cu totul neașteptate. Nu știm cât de liniștită va fi fost noaptea aceea de 9 spre 10 februarie pentru oamenii politici de atunci, dar lovitură de stat a monarhului fusese pregătită și avea să se producă cu brutalitate, câteva ore mai târziu, sugrumind orgolii, năruind ultime „dulci” speranțe și, mai ales, stîrnind îngrijorarea maselor muncitoare, a tuturor forțelor democratice și progresiste. Făcînd o analogie cu precizarea din buletinul meteorologic publicat în presa de dimineață, putem spune că noaptea de 9 spre 10 februarie fusese, nu numai ca stare a timpului, ci și din punct de vedere politic, o noapte de „îngheț general”. În culisele vieții politice s-a pregătit cu febrilitate finisul cursei lui Carol II spre

instaurarea dictaturii sale. Iată, de altfel, suita citorva evenimente bucureștene din 10 februarie 1938*, zi care a însemnat începutul unui regim caracterizat prin brutale atacuri la adresa libertăților politice și în general a democrației, prin sfidarea sistemului constituțional parlamentar burghez.

Deși amenințate direct prin actul înfăptuit de Carol, partidele politice burgheze, de teama unei colaborări oneste cu comuniștii, n-au putut sparge crusta izolării lor de clasă, mulțumindu-se să adopte o atitudine de rezistență pasivă. Aceasta a fost, de fapt, poarta prin care și-a făcut loc dictatura regală.

* Nu ne propunem o analiză a regimului dictaturii regale, ci prezentarea principalelor evenimente din viața politică a acelei zile. Pentru cititorii interesați în cunoașterea detaliată a acestei perioade istorice, recomandăm amplă monografie *Dictatura regală*, apărută în 1970, sub semnătura lui Al. Gh. Savu.

Orele 6,30:

Radio București își deschide emisiunea. Presa de dimineață comunică starea timpului: „Presiunea în scădere cu 2-4 mm. Cerul variabil, mai mult senin. Vînt slab, din direcțiuni nehotărîte. Temperatura staționară, noaptea îngheț general”.

Orele 10:

Patriarhul Miron Cristea este primit în audiență la rege. Întrevederea durează aproape două ore. Cercuri apropiate Palatului și guvernului consideră că prezența înaltei fețe bisericești la rege este determinată de intenția lui Carol de a-l investi pe patriarh cu șefia unui nou guvern. Dar, deocamdată, nu se știe absolut nimic sigur. Se păstrează o gravă tăcere.

Orele 11:

Începe consfătuirea Uniunii sindicatelor agricole (asociație a marilor proprietari de pămînt). Întrunirea este organizată în urma numeroaselor manifestări de nemulțumire și revoltă ale țăranilor, care revendică o nouă redistribuire a pămîntului. Reprezentanții marilor proprietari intrușiți în ședință

recomandă declanșarea unei campanii susținute, chipurile, „pentru lămurirea opiniei publice” de „inutilitatea” și „pericolul” pe care-l prezintă lupta țăranimii pentru pămînt.

Orele 12:

Într-una din camerele Palatului regal se desfășoară o adevărată tragi-comedie! Dar să nu anticipăm. Primul ministru, Octavian Goga, chemat în audiență, discută cu regele timp de o jumătate de oră problemele curente ale guvernului, ca și unele chestiuni ale activității de viitor. Conștiincios, primul ministru face o expunere concisă, dar cit se poate de cuprinzătoare. Suveranul îl ascultă în tăcere; din cînd în cînd îl întrerupe cu câte o întrebare. Cinic, perfid, Carol întîrzie intenționat momentul. Știe că interlocutorul său nici nu bănuiește măcar ce-l așteaptă. Întrevederea decurge normal; nimic nu-i dă de-nțeles lui Goga că s-ar fi schimbat ceva. La un moment dat se grăbește să pună în discuție problema alegerilor parlamentare preconizate pentru începutul lunii martie.

După expunerea situației, urmează adevărata lovitură de trăsnet: Carol anunță amînarea alegerilor parlamentare și își exprimă intenția de a forma un guvern național!! După minutele de uimire și stupefacție, Goga respinge oferta regelui de a face parte din preconizatul guvern național și își prezintă demisia. Mai târziu, Argetoianu, care luase cunoștință de conținutul discuției dintre cei doi, avea să consemneze în amintirile sale: „După ce a terminat cu hîrțile [Goga — n.n.] a cerut regelui voie să vorbească de puțină politică. «Era să ți-o propun», a răspuns regele. Goga[...] a arătat suveranului că cu înțelegerile încheiate cu puterile sale și ale lui Cuza [este vorba de politicianul ultrareacționar A.C. Cuza — n.n.] era sigur de cel puțin 50% din voturi. «Da, a replicat regele, dar alegerile trebuiesc amînate...» «Dar bine, Sire, mi-ai dat guvernul ca să fac alegeri!» «Da, dar situația s-a schimbat, agitația a sporit, lumea e neliniștită; aș vrea să fac un guvern național, din care, bineînțeles, să faci parte și d-ta. «Un guvern

național? Dar când? » « Chiar azi... » Goga și-a oferit numaidecât demisia, regele a primit-o în principiu și l-a rugat să se mai gîndească cîteva ceasuri asupra participării sale la guvernul național, participare pe care o refuzase ».

Orgoliul milităresc al tânărului suveran se potrivea de minune regimului dictatorial sale personale

Cu aceasta audiența la rege se termină. Goga părăsește Palatul și se îndreaptă spre Președinția Consiliului de Miniștri. Aici, contrar obiceiului, intră prin holul principal saluînd publicul aflat pe săli. Imediat, dă dispoziție ca la orele 17,30 să fie convocat Consiliul de Miniștri. Confidential, unor persoane din anturajul său le destăinuie că și-a prezentat demisia.

În aceste împrejurări, cînd Goga mai deține puterea, deși formal și-a înaintat demisia, M. Sturza, fruntaș al mișcării legionare și viitor ministru în guvernul Antonescu, îi cere să nu dea curs ambițiilor monarhului și să organizeze o revoltă fascistă. „I-am spus — își amintea Sturza — demisia d-voa-

stră nu e încă dată. Sînteți încă prim-ministru. Stați unde sînteți. Cămășile verzi și cămășile albastre împreună [...] ar putea alcătui o putere greu de înlăturat”.

Goga refuză propunerea lui M. Sturza. Mai tîrziu va regreta însă că nu a dat curs acestei propuneri.

Orele 14:

Începe ședința obișnuită „de joi” a secțiunilor unite ale Înaltei Curți de Casație. Pe rol — judecarea recursului introdus de Iuliu Maniu împotriva Decretului-lege nr. 88, din 18 ianuarie 1938, prin care se modifica Legea Elec-

Cîteva din membrii noului guvern alcătuit de Carol II, așa cum i-a surprins fotoreporterul ziarului Timpul la 13 februarie, după prima ședință de cabinet: C. Argetoianu

torală. În fața celor 33 magistrați sînt chemați reprezentanți ai tuturor partidelor care s-au prezentat Comisiei Centrale Electorale cu prilejul examinării contestațiilor depuse de Partidul Național Țărănesc. Recursul introdus de P.N.Ț. reclamă neconstituționalitatea decretului modificator al Legii Electorale și cere abrogarea lui.

În fața instanței supreme, punctul de vedere al național-țărăniștilor este apărut de avocații M. Ghelmegeanu, N. Stănescu, Dem. Gerota și Pascal Toncescu. Reprezentanții guvernului sînt prof. I.V. Gruia și N. Ottescu. Procurorul general C. Vîforeanu, după pledoariile avocaților recurentului și al guvernului, afirmă că este pentru prima dată în analele justiției românești cînd un partid politic atacă hotărârile unei comisii electorale. Analizînd motivele incidentului, arată că recursul n-are o bază juridică (sic!) și conchide că guvernul are autoritate deplină asupra actelor sale.

Orele 14,30:

La Palat încep consultările șefilor de partide care se află în Capitală și ale foștilor prim-miniștri. Carol îi primește în ordine pe mareșalul Al. Averescu, generalul Arthur Văitoianu, Iuliu Maniu, G.G. Mironescu, prof. N. Iorga, Al. Vaida-Voievod, dr. C. Angelescu și Gh. Tătăreanu.

Orele 14,30-15:

Întrevedere între N. Iorga și ministrul Palatului,

M. Cancicov

Urdăreanu. Iorga îi arată acestuia greșelile săvârșite de guvernul Goga și precizează că „alegerile nu se pot face într-o atmosferă de anarhie”. Se discută apoi posibilitatea modificării Legii Electorale în sensul introducerii votului plural. Sînt abordate chiar probleme de procedură ale viitoarelor alegeri, ajungîndu-se la consensul ca alegătorul să depună un dublu jurămint de credință față de legile țării și suveran; la venirea în secția de votare și la plecare.

Audiența lui Maniu la rege. Iată cum relatea el patriarhului Miron Cristea discuția avută cu regele: „Maiestatea Sa Regele m-a rugat și pe mine să intru în guvernul pe care-l prezidezi. Afînd scopul pe care și l-a fixat Maiestatea Sa, am refuzat cu adîncă durere în suflet. M.S. Regele mi-a comunicat că guvernul prezidat de tine va înălțura Parlamentul, va guverna prin decrete-legi, va modifica Constituția prin decret și va suspenda partidele. Nu avem nici o îndoială că Maiestatea Sa va proceda la înfăptuirea planului său urmărit de atîția ani, de a institui o dictatură regală care, firește, va putea trece, foarte ușor, într-un despotism”. Intuiție perfectă a intențiilor regelui, dar care nu-l împiedică pe șeful național-tărănist să se păstreze în limitele rezistenței de principiu. Și, poate,

nici unul dintre șefii politici burghezi nu era mai direct lovit în orgoliul său ca Maniu, căci el voise mai mult decît alții să fie omul numărul unu în viața politică, așa cum în alte timpuri, și ce-i drept, și cu un alt rege, fusese Ionel Brătianu. Cîtă resemnare!

Orele 15-15,30:

După audiența la rege, Iuliu Maniu convoacă la Athenée Palace pe membrii Biroului politic al P.N.Ț. care se află în Capitală. Participă: Ion Mihalache, dr. N. Lupu, Mihai Popovici, Virgil Madgearu. Președintele P.N.Ț. menționează temeiul refuzului său

N. Iorga

de a face parte din guvern. În urma discuțiilor, se hotărăște, pentru orele 17 convocarea Delegației permanente a P.N.Ț. și a Comitetului Central Executiv, pentru orele 10 a doua zi. După ședință, I. Maniu are una din lungile și „fructuoasele” sale consfătuiri politice cu I. Mihalache.

Orele 16:

Nicolae Iorga este convocat în audiență la rege. La un an după această întrevvedere, dezvăluia,

prin intermediul **Memorilor** sale, cele discutate: „Chemat la Palat, la 4, arăt regelui ce era în stare să spuie Cuza-Vodă [e vorba de Al. Ioan Cuza — n.n.] la cîteva luni de la alegerea sa; dar încă al treilea suveran dintr-o

A. Călinescu

dinastie! Pare mirat! Îi spun că asemenea dovezi de cum se înțelegea odată Monarhia la noi ar trebui răspindite cu miile în țară, pregătind schimbările care mi se par iminente.

Da, el vrea să le facă. O spune cu mare hotărîre. Va schimba un guvern care și-a luat o sarcină prea grea și-și strigă prea mult succesele. Îi trebuie un «comitet de patronagiu» pentru noul ministeriu; al fostiilor președinți de Consiliu, supt Patriarh. Îmi cere să fac parte din el, și nu pot decît să răspund afirmativ. Odată pornit pe această cale, nu trebuie să se oprească...

La ieșire întîlnesc pe Vaida”.

Orele 17,30:

Înalta Curte de Casație anunță hotărîrea de respingere a recursului introdus de Maniu împotriva

Gh. Tătărăscu

decretului de modificare a Legii Electorale, calificându-l „inadmisibil”.

Orele 18:

Cu întârziere de o jumătate de oră, se deschide ședința Consiliului de Miniștri. Expunerea șefului guvernului debutează cu observația, nu lipsită de sensuri pentru acele momente: „Politica este o fluctuație permanentă, în care elementul de surpriză intervine adesea și creează în mod brusc situații noi. Datoria omului politic este ca această fluctuație să nu pornească de la el”. În continuare face următoarea comunicare: „Am fost astăzi în audiență de lucru la M. Sa Regele. M.Sa, după ce a examinat întreaga situație politică, mi-a făcut cunoscut că în momentele actuale crede util ca un guvern nou să se formeze. Un guvern național, la care să participe toți foștii prim-miniștrii ai țării. Am fost invitat, la rîndul meu, ca în acest guvern prezidat de I.P.S. Sa Patriarhul să iau și eu parte, ca fost prim-ministru, dimpreună cu cîțiva membri ai guvernului actual, în calitate de tehnicieni”.

Primul ministru face apoi o recapitulare a guvernării sale. După terminarea ședinței, O. Goga pleacă la Palat pentru a-și înainta oficial demisia.

Între orele 19-23:

Au loc ședințe ale sindicatelor crotitorilor, sobarilor și textiliștilor afiliate Confederației Generale a Muncii (C.G.M.).

Orele 19,30:

Se deschide întrunirea publică convocată de secțiunea Uniunii democratice din sectorul I Galben (cu sediul în str. Sfîntul Nicolae Tei nr. 37). Scopul întrunirii acestei organizații legale de masă creată și îndrumată de P.C.R.: popularizarea programului politic cu care Uniunea

democratică urmează să se prezinte în alegerile parlamentare anunțate pentru luna martie. O notă informativă a Siguranței, referitor la cele spuse de vorbitorul Marin Avramescu, arată: „Vorbește ca unul ce a fost conducător al sindicatelor ceferiste din întreaga țară, iar în comitetul Uniunii nu sînt decît acei cari au fost și sînt încă conducători ai mișcării muncitorești. Dezvoltă apoi punctele programate ale Uniunii democratice, insistînd asupra concentrării forțelor democratice, pentru înlăturarea guvernului [Goga-Cuza — n.n.], pentru menținerea păcii și a prieteniei cu Franța, Rusia și Cehoslovacia”.

Orele 19,45:

Lumea marilor afaceri desfășoară o activitate febrilă, ne informează ziarul **Timpu**: „Bursa a fost animată. S-au făcut operațiuni numeroase. Rentele au cîștigat ușoare plusuri. Valoările industriale și petroliere susținute. Acțiunile Mica s-au urcat de la 1260 la 1285; Letea de la 870 la 885; Reșița de la 435 la 450; Acțiunile Astra Română s-au urcat de la 835 la 880; Creditul minier de la 250 la 275; I.R.D.P. de la 72 la 78”.

Orele 20:

Sub patronajul ministrului Marii Britanii la București, în saloanele Hotelului Athenée Palace se deschide balul anual al Asociației anglo-române (sediul str. Boteanu nr.3).

Orele 21:

La sediul Frontului feminin, organizație aflată sub influența P.C.R. se desfășoară lucrările comitetului său central. Președinta C.C. al Frontului feminin, vorbind despre propunerile de colaborare făcute diferitelor organizații democratice, remarcă faptul că președintele Comitetelor cetățenești, Dem. I. Dobrescu

a acceptat propunerea cu condiția fuziunii între cele două organizații.

Orele 22:

Sînt chemați în audiență comună la rege Al. Vaida-Voievod și G.G. Mironescu. Ședința pentru prestarea jurămîntului noului guvern care trebuia să înceapă la această oră se amînă pentru orele 23,30. Devine cunoscută componența noului cabinet ministerial: patriarhul Miron Cristea — președintele Consiliului de Miniștri; Gheorghe Tătăreanu — ministru de Stat și ad-interim la Externe; C. Angelescu, prof. N. Iorga, mareșalul Al. Averescu, Al. Vaida-Voievod, generalul Arthur Văitoianu și G.G. Mironescu, toți foști prim-miniștri — miniștri de Stat; Armand Călinescu — Interne; prof. I. Ionescu-Sisești — Agricultură și Cooperatie; dr. I. Costinescu — Sănătate; Voicu Nițescu — Muncă; general Ion Antonescu — Armată, Aer și Marină; Victor Iamandi — Educație și ad-interim la Culte și Arte; Mircea Căncicov — Finanțe și ad-interim la Justiție; Constantin Argetoianu — Industrie și Comerț; general Paul Teodorescu — subsecretar de Stat la Ministerul Apărării Naționale.

„Componența primului guvern al dictaturii regale a oglindit limpede faptul că noul regim era o emanatie a cercurilor burghezo-moșierești pro-anglo-franceze [...] cabinetul prezidat de Miron Cristea [...] apare mai clar ca fiind un exponent al virfurilor capitalului și ale marii moșierimi, în el intrînd numeroși potențați burghezi și latifundiari, care, în acel moment de grea cumpănă prin care trecea regimul burghezo-moșieresc, au trecut peste divergențele de partid și de grup. Este semnificativ faptul că membrii acestui guvern reprezentau peste 40 de mari

PRIMUL DECRET AL NOULUI GUVERN

Stare de asediu în toată țara

„Monitorul Oficial”, apărut în a. n. de a face perchezi-
ție specială astăzi-nouă, p. 1122
următorul Decret Regal:
Având în vedere ne
situația superioară de

Primele hotărâri ale noului guvern

Primul consiliu de miniștri al
tutul Funcționarilor Publici și
niiustratură:

Interzicerea activității politice

Un alt document important e cir-
culara trimisă de d. Armand Că-
linescu, ministru de interne, prefec-
ților de județe din întreaga țară:

să nu imprime nici o publicațiune de
acest gen.

b) În cazul în care s'ar încerca elu-
darea acestor hotărâri, prin întreprin-

societăți capitaliste [...] precum și principalele bănci din țară...

După orele 23:

I. Maniu și C.Z. Codreanu au o întâlnire se-cretă. Maniu, care în noiembrie 1937 încheiase un pact electoral cu șeful legionar, oferă acum protecție lui Codreanu în cazul în care regele și-ar pune în aplicare planul de înlăturare și anihilare completă a Gărzii de fier. Sînt trecute în revistă apoi situația politică internă și mijloacele de conservare a Partidului Național Țărănesc și a Gărzii de fier în noua conjunctură. Se discută și despre posibilitatea cartelării celor două organizații și se hotărăște ca, în cazul cînd unul din cei doi va fi suprimat, cel rămas în viață să-i urmeze linia politică.

Orele 23,30:

La Palat, sub președinția regelui Carol II, se întrunesc șefii partidelor politice și foștii prim-miniștri angajați în acordul de guvernare. Se dezbate programul noului guvern și se hotărăște amînarea fără termen a alegerilor, pentru „potolirea spirite-

lor”. Se precizează că revenirea la un regim-parlamentar constituțional este posibilă „cînd reculegerea maselor se va fi făcut”. Se decide, totodată, să fie dată o proclamație a regelui către țară.

Referindu-se la această ședință, N. Iorga nota în **Memoriile** sale: „Cînd vin acolo, toată lumea e adunată. Am aflat că, pe lîngă miniștrii de cari mi se vorbise (erau Armand Călinescu, Potirică, Canci-cov), s-a adus Argetoianu și Iamandi de la Iași. Mă plîng de aceasta lui Urdă-reanu, care mă roagă să nu mă opresc la amănunte, căci, de altfel, e numai «o primă etapă».

Sosește și Averescu, de altfel bine, deși sprijinit în băț [...]; se plînge de cei șaptezeci și opt de ani ai lui și, cînd îi spun că nu se simt, el răspunde «îi simt eu». Așteptăm mult pe Tătărăscu, din nou în favoare, căruia regele i-a cerut apelul către nație. Dintre liberali intră în ministeriu și dr. C. Costinescu. Vaida a impus pe Voicu Nițescu și C. Angelescu. Ca un prieten al meu e pus Sisești.

Jurămîntul e precedat de o consfătuire a regelui

cu foștii președinți. Ne roagă să acceptăm și pe miniștrii care nu ne plac. Nu stau pe gînduri să spun că-mi displace prezența lui Argetoianu și Patriarhul declară că nu poate lucra cu Iamandi.

Regele se va plînge că am vorbit prea mult în cursul prestării de jurămînt. Ar fi vrut mai multă solemnitate.

Apoi consiliul prezidat de rege, care ne-a înștiințat că ne chiamă de două ori pe săptămînă cu aceeași presidare și că va înlă-tura, la nevoie, pe mi-niștrii nesatisfăcători.

Discuție asupra apelului său redactat de Tătărăscu. Spun lămurit că nu-mi place. S-ar putea numi proclamația regelui care e agresivă față de partide. Îi spun că poate Coroana va avea nevoie de ele, că nu se guvernează cu oameni răzleți. Adaug că nu putem merge la un regim totalitar. Averescu arată cum s-a format partidul lui, cum l-a pus în serviciul patriei, cum e mîndru de opera făcută prin el”.

Orele 23,55:

Radio București își în-chide emisiunea.

ROBESPIERRE: ultima zi înainte de eșafod

MAX GALLO

Figură atît de controversată a veacului XVIII, Maximilien Robespierre*, cel care, pentru întransigența principiilor lui revoluționare, a fost denumit Inco-ruptibilul, suscită și astăzi un viu interes. Rolul și locul ocupat de Robespierre în

* Om politic francez, democrat-revoluționar, Maximilien Robespierre (1758-1794) a fost unul din conducătorii Revoluției burgheze din Franța și, în cadrul ei, al aripii iacobinilor. În perioada 1793-1794 a fost cel mai influent conducător din Comitetul Salvării Publice și din Convenție, organele naționale ale puterii revoluționare. În etapa aceasta, numită și dictatura iacobină, în care Revoluția franceză a atins apogeul, Robespierre, desfășurînd o vastă activitate de tribun radical, a urmărit să instaureze o republică democratică și egalitară. În urma loviturii de stat contrarevoluționară din 9 thermidor (27 iulie) 1794, a fost îndepărtat din Comitetul Salvării Publice și din Convenție, iar adversarii săi au speculat sentimentele, înspăimîntarea și o anumită stare de confuzie pe care radicalismul și întransigența lui Robespierre și a iacobinilor în general le generaseră la o serie de pături ale populației și, în special, parizienilor, pentru a-l trimite la ghilotină, împreună cu alți 21 colaboratori ai săi (vezi și **Cronologia**).

Așa vă place istoria?

Revoluția franceză din 1789 au fost clarificate în numeroase lucrări de erudiție. Dar, chiar dacă principalele etape ale afirmării tânărului avocat din Arras sînt cunoscute în prezent, rămîne o zonă pe care specialiștii n-o abordează decît cu prudență sau refuză s-o adîncească, fiindcă ea ține de domeniul ipotezelor. Această zonă cvasi necunoscută este însă esențială și se referă la Robespierre omul.

Max Gallo — istoric francez de prestigiu, autor al cîtorva lucrări între care Italia lui Mussolini (1964), apărută în traducere românească la Editura Politică în 1969, Afacerea Etiopiei (1967) — în cartea intitulată Maximilien Robespierre. Povestea unui om singuratic* își propune să separe ceea ce, în conduita și politica lui Robespierre ține de istorie, de împrejurările determinate și ceea ce, în opțiunile pe care le-a făcut, ține de omul Robespierre, de povestea vieții sale.

Cele trei părți ale volumului, intitulate: Să te naști, Să lupți, Să mori — redau existența tumultuoasă a lui Maximilien Robespierre, care se confundă pe cea mai mare parte a fulgerătoarelor sale traiectorii cu desfășurarea Revoluției franceze.

Magazin istoric publică acum istoria ultimei zile din viața lui Robespierre.

* Max Gallo, Maximilien Robespierre. Histoire d'une solitude. Librairie Académique Perin, Paris, 1968.

Un om rănit

Omul acesta are treizeci și șase de ani. Zace lungit pe o masă din sala de audi-ențe a Comitetului Salvării Publice¹. I s-a strecurat sub cap o lădiță din lemn de brad, în care sînt cîteva resturi de pline cazonă trimise de armata din nord². A stat neînsuflețit mai bine de o oră. Acum deschide ochii. Din maxilarul zdrobit, singele îi curge șiroaie pe cămașa înroșită și pe haina-i albastră de culoarea cerului. Își îndreaptă adeseori privirile spre tavan și, sprijinindu-se în cotul stîng, încearcă, cu mina dreaptă, să ștergă, cu un săculeț de piele albă, singele încheagat ce i s-a adunat în colțul buzelor.

În jurul lui, adunați roată, oameni înarmați îl iscodesc, unii îl huiduiesc, alții îl întind hîrtie albă cu care să-și oprească singele din rană.

Pe la orele șase dimineața se apropie de el un chirurg, îi examinează maxilarul stîng sfărîmat, îi scoate cîteva dinți și-i bandajează de mintuală rana. Livid, rănitul nu scoate nici un geamăt, apoi se lasă să alunece de pe masă și se trage într-un fotoliu.

Omul acesta suferind, care e pîndit cu neîncredere, rănitul acesta care e iscodit, care înfruntă, prin tăcerea lui, curiozitatea acestor oameni ce intră și ies într-una.

1) Creat la 6 aprilie 1793, Comitetul Salvării Publice — cel mai important organ al dictaturii revoluționare democratice iacobine — a avut menirea să lupte împotriva contrarevoluției interne și externe. Concentrînd întreaga putere executivă, Comitetul Salvării Publice a reușit să zdrobească reacțiunea internă, a organizat armata revoluționară, care a înfrînt coaliția monarhilor europene. A fost suprimat în 1795.

2) Comitetul Salvării Publice se preocupa în mod deosebit de armatele revoluției, care luptau la hotarele Franței, de unde și denumirea după punctele cardinale în care se aflau.

a acestor dușmani ce-l înconjoară, omul acesta de treizeci și șase de ani este Maximilien Marie Isidore Robespierre, Incoruptibilul, cu cîteva ceasuri înainte de a fi executat.

Condamnarea la moarte

În ziua aceasta de 10 thermidor a anului II³, 28 iulie 1794, calvarul său va mai dura vreo zece ore.

De la Tuileries e transportat la Hôtel-Dieu, unde este pansat din nou. Trebuie să fie viu pentru călău. Parisul trebuie să-l vadă pe „tiranol” său prăbușindu-se. Pe străzi, mulțimea, surprinsă și încă neliniștită, îl huiduiește. Apoi e condus la Conciergerie⁴, unde va aștepta pînă la sfîrșitul după-amiezii, pînă pe la orele optsprezece, să se pună în mișcare căruțele. Convenția⁵ n-are decît un singur

3) Potrivit calendarului revoluționar, prima zi a republicii a fost fixată la 22 septembrie 1792 (1 vendémiaire anul I). Anul a fost împărțit în 12 luni a câte 30 zile.

4) Închisoare în incinta Palatului de Justiție din Paris. Folosită de revoluție pentru a-și închide adversarii, Conciergeria a fost de cele mai multe ori o anticameră a ghilotinei.

5) Convenția Națională (20 septembrie 1792-26 octombrie 1795), organ reprezentativ care a succedat Adunării Legislative și a proclamat, la 22 septembrie 1792, Republica. În cadrul Convenției Naționale s-au precizat cele două orientări principale ale burgheziei din Franța: partidul moderat al girondinilor (reprezențanți ai marii burghezii industriale și comerciale) și cel radical al montagnarzilor, în frunte cu iacobinii (reprezențanți ai aripii democrat-revoluționare a burgheziei). Sprijinindu-se pe masele populare din Paris, între 31 mai și 2 iunie 1793, iacobinii i-au înfrînt pe girondinii și au instaurat dictatura revoluționară-democratică. După lovitură contrarevoluționară din 27 iulie 1794 (9 thermidor anul II) — înlesnită de înălțarea din Franța a extremiștilor, coduși de Danton și a extremiștilor de stînga („turbații”), în frunte cu J. Roux și J. Hebert — burghezia „noilor îmbogății” a renunțat la multe din realizările social-politice ale iacobinilor.

scop: să-l omoare. Ea a înlăturat piedicile de procedură, iar Thuriot⁶ a strigat de la tribună: „Odată cu capetele complicilor săi, trebuie să cadă astăzi și capul acestui mîrșav Robespierre... Orice aminare ar aduce prejudicii Republicii. Să fie înălțat pe dată eșafodul!”

La orele cincisprezece, Fouquier-Tinville⁷, judecătorii și jurații care trimisese⁸ la ghilotină atîția suspecți, procedează la identificarea lui Robespierre, Couthon⁹, Saint-Just⁹ și a celorlalți învinși din timpul nopții. Vicepreședintele tribunalului, Scellier, prezidează ședința și semnează condamnarea la moarte. Printre osîndiți este și Dumas, președintele Tribunalului revoluționar, colegul lui Scellier. Dar, în mai puțin de douăzeci și patru de ore s-a ivit între ei o prăpastie. Cea dintre învingători și învinși. Acum moartea este aproape.

Totuși, în Paris se răspindesc încă, din om în om, zvonurile cele mai contradictorii. Lumea se miră că, deși arestat, Convenția l-a lăsat în viață, o zi întreagă, pe Robespierre; ea se teme de acțiunea secțiilor¹⁰ robespierriste, de piedicile juridice pe care le ridică cîțiva fideli de-ai lui Robespierre și de adjunctul său, Lanne. Ziarele tipărite în cursul nopții de 9 spre 10 thermidor nu anunță altceva decît punerea lui Robespierre sub stare de arest și, prin prudența lor, prelungec îndoiala. Curînd însă, la capătul acestei străzi înguste care e strada Saint Denis, apar căruțele. Atunci mulțimea se îngrămădește, se simte ușurată. Căruțele înaintează încet, hîrducîndu-se, pe strada Ferronnerie, apoi intră în strada Faubourg Saint-Honoré, care duce la Piața Revoluției. Într-o căruță e Robespierre, omul al cărui nume era simbolul Revoluției și al Terorii. Cu capul înfășurat într-o bucată de pînză înșingărată, care-i ține maxilarul, privește mulțimea sau, copleșit de durere, închide ochii, pe jumătate inconștient. Cel care strigase: „Cerule care m-a înzeștrăat cu un suflet înșetăat de libertate mă cheamă poate să însemnă cu

„Nădăduiam să-l nimeresc în inimă, dar gloniele nu l-a zdrobit decît maxilarul...” — a declarat jandarmul Média, care, în noaptea de 9 spre 10 thermidor, a tras în Robespierre

singele meu drumul ce trebuie să ducă țara mea la fericire”, cel care făcuse „legămintul că acceptă cu entuziasm această dulce și glorioasă soartă” trebuie să îndure huiduielile.

„La ghilotină! La moarte!” Suspecții, care au stat ascunși pînă-n ziua aceasta, ies din ascunzătorile lor, femeile urlă, mulțimea de gură-cască strigă și se mai aude din cînd în cînd „S-a zis cu maximum!” Jandarmii îl arată pe Robespierre curioșilor, în vreme ce primii condamnați, Saint-Just, Couthon, Robespierre Jeune¹¹, Dumas, sînt executați. Și iată-l pe Robespierre. Călăul îi smulge haina albastră pe care și-o pusese pe umeri. În Piața Revoluției, mulțimea se îngheșuie, zgomotoasă. În ultimul discurs rostit la Convenție, la 8 thermidor, Robespierre spusese: „Ce prieten al patriei va voi să supraviețuiască în clipa în care nu-ți mai este îngăduit să slujești și să aperi nevinovăția năpăstuită? De ce să rămii la o ordine a lucrurilor în care intriga triumfă mereu asupra adevărului?”

De la acest discurs nu s-au scurs decît două zile și acum el e singur în fața unei mulțimi ostile. Tot Parisul pare să se fi ridicat împotriva lui. Nimic nu-i împiedică pe cei cărora el le-a spus „pungașii” să triumfe. De ce această izolare, acest martiriu?

Și, ca și cum execuția nu ar fi fost de ajuns, călăul se repede la Robespierre și

11) Augustin Robespierre — avocat, fratele mai mic al lui Maximilien, căruia îi rămîne devotat pînă la moarte.

6) Jacques-Alexis Thuriot — avocat, adept al lui Danton, membru al Comitetului Salvării Publice pînă în septembrie 1793, ostil lui Robespierre.

7) Antoine-Quentin Fouquier-Tinville — acuzator public al Tribunalului revoluționar, implacabil în anii Terorii (mai 1793-iulie 1794), este executat, la rîndul lui, în 1795.

8) Aristide Couthon — avocat, deputat în Convenție și membru al Comitetului Salvării Publice. Se alătură lui Robespierre în 1792.

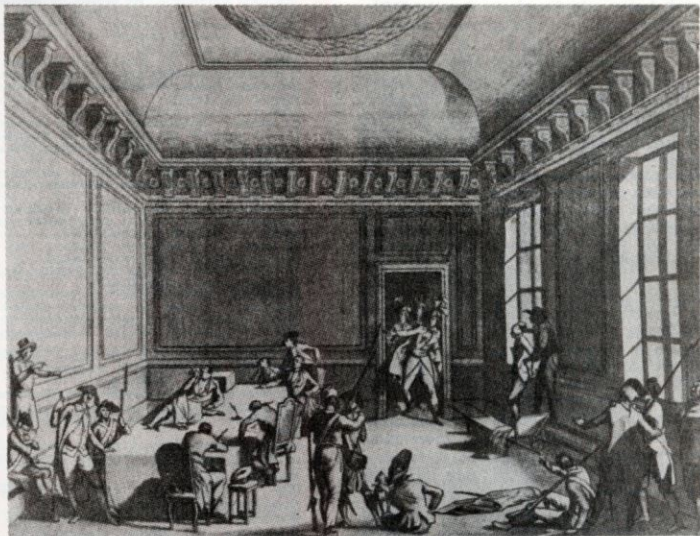
9) Louis-Antoine Saint-Just — cel mai tînar deputat în Convenție, membru al Comitetului Salvării Publice. De o mare intransigență, a contribuit în mare măsură la organizarea armatei revoluționare. Pentru că a rostit în Convenție rechiziții împotriva hebertiștilor și a dantonistilor a fost poreclit și „sabia lui Robespierre”.

10) Este vorba de secțiile de sanchiloți, organizații revoluționare ale oamenilor simpli din cartierele mîrginate. Cele mai multe secții de sanchiloți erau conduse de membri ai clubului iacobin.

*Saint-Just, despre dispariția
căruia istoricul Michelet avea
să scrie: „Franța nu se va
consola niciodată că această
speranță nu și-a dat roadele”*

*Rănit, Robespierre este adu-
s în sala de audiențe a Comi-
tetului Salvării Publice*

smulge fașa pătată de sînge care-i sus-
ține maxilarul inferior zdrobit. Maxilarul
cade, singele țîșnește, chipul se schimo-
nosește din pricina durerii insuportabile.
Și se aude un țipăt sfîșietor.

Apoi e imbrîncit și capul cade. Moare
un om de treizeci și șase de ani.

La ora 19,30, Convenția se întrunește
din nou în ședință. Izbucnesc strigăte de

„Trăiască Republica, piară trădătorii și
ipocriției!”. André Dummont, membru al
Convenției, anunță că „sub paloșul legii,
capetele monștrilor au căzut”; Tallien¹²,

¹²⁾ Jean-Lambert Tallien — unul din teroristii
care a devenit un „putred”, un „nou imbogătit”.
Intrucît averea a dobîndit-o prin jaf, Robespierre
l-a atacat în repetate rînduri. Tallien a devenit
astfel unul din adversarii cei mai înverșunați ai
Incoruptibilului.

unul din inițiatorii lui 9 thermidor, nu-și mai încapă în piele de bucurie, îi poftește pe membrii Adunării „să li se alăture concetățenilor lor și să împărtășească veselia obștească”.

În vremea aceasta, la picioarele eșafodului, într-o ladă de lemn, au fost rinduite cele douăzeci și două de capete, iar trupurile au fost azvirlite într-o căruță ce se îndreaptă spre cimitirul Erranci, deschis în martie 1794. Sînt aruncate într-o groapă comună, iar peste ele se toarnă var nestins, pentru ca trupul „tiranului” să nu lase nici o urmă. Cînd, prin 1840 robespierristii vor face săpături prin acest cimitir, închis de vreo treizeci de ani, nu vor descoperi nimic. Pe acest teren, un parc prin care Maximilien se plimbăse cu câteva săptămîni înainte de prăbușirea sa, se dă un bal. În același parc, într-o zi de 20 iunie, se plimbăse pentru ultima oară Maria-Antoaneta.

Cînd mori înfrînt, mori de două ori

Moartea este adeseori nedreaptă, istoria este întotdeauna dură, însă ele par și mai absurde cînd îi izolează astfel — prin strigătele, ocările și loviturile celor mulți — pe unii, în cazul de față pe Maximilien Robespierre, care au vrut, așa cum a spus Incoruptibilul, „să-și jertfească viața adevărului” și pentru care „dragostea de dreptate, de omenire, de libertate este o patimă ca oricare alta”.

Robespierre, conveni, la 8 thermidor, agățat de tribuna Convenției, freamătă, simțindu-se sugrumat de singurătate, încearcă, într-o ultimă proclamație, să reunească Convenția și totodată să-și adune puterile pentru a înfrunta destinul. Patetice sînt frazele în care acest om, ce și-a închinat viața unei viziuni a Revoluției și a Istoriei, respinge prezentul ostil și, în fața scepticilor, a căror simplă existență dovedește că el nu poate învinge, încearcă să se convingă. „Nu, strigă el, cu vocea a ascuțită [...] moartea nu este citiș de puțin un somn de veci. Cetățeni, ștergeți de pe morminte această cugetare nelegiuită, care aruncă un giulgiu funebru peste natură și care sfidează moartea; săpați-o mai degrabă pe aceasta: moartea este începutul nemuririi”.

Maximilien are nevoie să creadă într-o victorie postumă, dar, atunci cînd alegi o astfel de moarte, atunci cînd vrei să te prezinți în fața tribunalului Istoriei, înseamnă că n-ai putut să stăpînești viața.

CRONOLOGIE

1755

6 mai — La Arras se naște Maximilien Robespierre.

1763

Se naște Augustin Robespierre, fratele lui Maximilien.

1769

Robespierre este admis la Colegiul Louis le Grand din Paris.

1774

Începe domnia lui Ludovic XVI (1774-1792).

1781

La 23 ani, Robespierre este licențiat în drept și avocat; se reîntoarce la Arras.

1782

Robespierre este desemnat judecător la Tribunalul episcopiei.

1785

Robespierre este ales membru al Academiei din Arras. Pledează în procesul paratrăsnutului.

1785

Robespierre publică un memoriu comentat de ziarul *Mercur de France* și premiat de Academia din Metz.

1786

Răscoala muncitorilor de la manufacturile din Lyon.

1787-1788

Perioadă prerevoluționară.

Robespierre are 30 ani.

1788

Robespierre publică broșura *Către națiunea arteșană despre necesitatea de a reforma Stările din Artois*.

1789

24 aprilie — Robespierre este ales deputat în Stările generale ale Stării a treia din Artois.

5 mai — Revoluția burgheză-democratică este la ordinea zilei.

Deschiderea Adunării Stărilor generale la Versailles (care nu mai fuseseră convocate din 1614).

Robespierre are 31 ani. Se instalează la Versailles și, la 18 mai, urcă, pentru prima oară, la o tribună parlamentară.

17 iunie — Reprezentanții Stării a treia se proclamă drept Adunare Națională.

14 iulie — Masele iau cu asalt Bastilia, simbol al despotismului regal francez.

4 august — „Marea Teamă”: puternică mișcare țărănească, urmată de emigrări masive ale marii nobilimi. Adunarea Națională devine Constituanta votează desființarea privilegiilor feudale.

26 august — Adoptarea de către Adunarea Națională Constituanta a Declarației Drepturilor omului și cetățeanului.

5-6 octombrie — Regele este silit să se instaleze la Paris.

noiembrie — Intemeierea Clubului iacobinilor.

1790

aprilie — Intemeierea Clubului cordelierilor, avînd în frunte pe Danton, Marat, Desmoulins, Hôbert.

mai — Robespierre i se opune lui Mirabeau. Mirabeau se pune la dispoziția Curții.

mai-iunie — Răscoale contrarevoluționare la Montauban și Nîmes. Robespierre are 32 ani.

august — Robespierre primește o scrisoare admirativă de la Saint-Just. Este ales judecător la Versailles.

1791

iunie — Încercarea lui Ludovic XVI de a fugi în străinătate. Robespierre este ales acuzator public la Paris.

17 iulie — „Masacrul de pe Cîmpul lui Marte”: Garda națională, alcătuită din burghezi,

trage în adunarea convocată de cordelierii. Începe represiunea democraților („Teroarea tricoloră”).

1 octombrie — Își începe lucrările Adunarea Legislativă.

1792

7 februarie — Prima coaliție împotriva revoluției din Franța, formată de monarhii din Austria, Prusia și Anglia.

20 aprilie — Începutul perioadei războaielor revoluționare. Franța declară război Austriei.

11 iulie — Organele revoluției proclamă patria în primejdie; Începe înrolarea voluntarilor.

29 iulie — Robespierre alcătuiește programul unei insurecții.

10 august — „A doua revoluție”: poporul răsculat la cu asalt Palatul Tuileries. Ludovic XVI și familia sa sînt închiși în turnul Tempelilor. Adunarea Legislativă proclamă suspendarea monarhului și votează convocarea Convenției Naționale. Revoluția preia puterea.

19 august — Armatele prusiene pătrund în Franța.

20 septembrie — Bătălia de la Valmy. Armata de voluntari a Franței revoluționare înfrînge trupele prusiene.

21 septembrie-2 iunie 1793 — Guvern girondin. Perioadă de înfruntare în conducerea revoluției între girondini și montagnari.

21 septembrie — Abolirea monarhiei. Proclamația primei Republici.

11 decembrie-14 ianuarie 1793 — Procesul lui Ludovic XVI.

1793

21 ianuarie — Executarea lui Ludovic XVI.

1 februarie — Franța declară război Angliei.

10 martie — Răscoala din Vendee împotriva recrutărilor.

6 aprilie — Crearea Comitetului Salvării Publice.

Robespierre are 35 ani.

31 mai-2 iunie — Girondinii sînt înlăturați. Montagnarzii instaurază dictatura iacobină.

Robespierre se declară împotriva „turbațiilor” în fruntea cărora era Danton.

24 iunie — Votarea noii constituții (Constituția anului II): instaurarea unui regim de democrație politică.

13 iulie — Asasinarea lui Marat de către Charlotte Corday.

23 iulie — Robespierre este ales membru în Comitetul Salvării Publice.

23 august — Decretarea mobilizării generale — recrutarea în masă.

5 septembrie — Convenția procl. mă „Teroarea revoluționară”.

17 septembrie — În cadrul Terorii revoluționare se adoptă Legea referitoare la suspexii, potrivit căreia Convenția putea lovi în toți dușmanii revoluției.

8 decembrie — Robespierre pledează pentru decretarea libertății culeilor.

1794

aprilie — Executarea „turbațiilor” (Hébert etc.) și a cordelierilor (Danton, Desmoulins etc.).

26 iunie — Bătălia de la Fleurus. Armata franceză învingătoare ocupă Belgia.

26 iulie — Ultimul discurs al lui Robespierre în Convenție.

27 iulie (9 thermidor) — Lovitură de stat în Convenție. Arestarea lui Robespierre și a colaboratorilor săi. În noaptea de 9 spre 10 thermidor, încercarea robespierristilor și a maselor de sanchioliți de a se ridica împotriva Convenției. Robespierre este rănit.

28 iulie (10 thermidor) — Ghilotinarea lui Robespierre, Couthon, Saint-Just și a altor 19 robespierristi.

Fouché¹³, Barras¹⁴, Tallien și ei, în curînd, Bonaparte îi vor supraviețui lui Robespierre și deci, într-un sens, îl vor învinge.

Și Robespierre, în ajunul morții sale, în fața Convenției, nu poate decît să tăgăduiască această „funestă doctrină”; să crezi că cei care trăiesc sînt cei care izbîndesc pînă la urmă înseamnă, spune el, să vrei „să înjosești sufletele francezilor și să le moleșești virtuțile”. El trebuie să proclame că „asupritorii și ucigașii apărătorilor libertății” mor și ei, dar în condiții diferite. Robespierre le spune membrilor Convenției și își spune sieși: Istoria judecă și arbitrează. Dar ce e Istoria dacă nu ceea ce fac din ea urmașii? Acest viitor, care trebuie să-i recunoască și să-i separe pe „apărătorii libertății” de „asupritori” și pungași, se numește Fouché, Tallien, Bonaparte și ei sînt cei care o molează după chipul lor. Și tot ei sînt cei care scriu Istoria.

Cînd mori înfrînt, mori de două ori.

Fără-ndoială că, în căruța care-l duce la eșafod, tăcerea stoică a Incoruptibilului, detașarea sa în fața propriei suferințe și a ostilității mulțimii se explică prin această credință îndrîjită că posteritatea — nemurirea — va ști să-i facă dreptate. Dar oare nu s-a înșelat și în această privință? Cîți istorici, scriitori, unori de bună credință, nu i-au mințit chipul, alb ca varul, cu ura pe care-o purtau Revoluției, violenței în făurirea Istoriei! De aceea el mai apare și astăzi — pentru o bună parte din opinia publică — adeseori învins, mutilat, ba, mai rău, ținînd seama de ceea ce vroia el să sâvîșască, asimilat unui personaj istoric ca atîtea altele, undeva între Mirabeau¹⁵ și Danton, Camille Desmoulins¹⁶ și Bonaparte.

Așadar, să fi însemnat oare viața lui Maximilien Robespierre un faliment pînă

(Continuare în p. 80)

13) Joseph Fouché — unul dintre principalii organizatori ai complotului împotriva lui Robespierre. S-a îmbogățit, ajungînd unul din „pungași”, cum îi numea Robespierre. Supraviețuind revoluției, a fost ministru al Poliției în vremea Directoratului și a Imperiului lui Napoleon, pe care l-a trădat în 1814, rămîind ministru al Poliției și în timpul Restaurăției.

14) Paul, viconte de Barras — aventurier, terorist, unul din cei îmbogății prin jaf; Convenția l-a însărcinat cu conducerea trupelor care au asaltat Primăria, unde se afla Robespierre și prietenii săi, după ce masele de simpatizanți ai iacobinilor l-au scos din închisoarea Conciergerie.

15) Honoré-Gabriel Riquetti, conte de Mirabeau — om politic francez, principalul orator al Adunării Naționale Constituante, adept al regimului monarhic-constituțional.

16) Camille Desmoulins — avocat, lider al montagnarzilor. A fost ghilotinat împreună cu Danton, al cărui adept a fost, în 1794.

„ȚĂRI“, CNEJI ȘI VOIEVOZI

Editura Albatros pregătește apariția în colecția *Memoria pământului românesc*, a volumului *Cnezate și voievodate românești*, semnat de Sergiu Columbeanu. Cartea privește mai ales perioada premergătoare întemeierii statelor feudale Moldova și Țara Românească, analizând și situația din Transilvania aceluiași secole (X-XIV). Pentru cititorii *Magazinului istoric* am ales, în avangardă, câteva fragmente privind formațiunile prestatale din Transilvania — așa-numitele „țări” — și conducătorii lor. Subtitlurile aparțin redacției.

SERGIU COLUMBEANU

În Transilvania, dominația maghiară, care a înlocuit-o pe cea pecenegă, s-a instituit treptat, în a doua jumătate a secolului XI și în tot cursul celui următor. La începutul veacului XIII, stăpânirea regilor unguri a ajuns, atît în sud, cît și în răsărit, la lanțul carpatic. Teritoriul nou intrat în stăpînirea Coroanei Sfîntului Ștefan a fost împărțit în comitate, de unde și termenul de **organizație comitatensă**, cu care istoricii au desemnat mai tîrziu noua instituție. Centrul comitatului era un castel întărit — cetatea regală — unde se afla reședința comitelui, șef al administrației locale. Cetății regale îi reveneau multiple sarcini. În primul rînd — economică, asigurînd strîngerea dărilor datorate de populația din ținutul dependent de ea, considerat proprietate a regelui. Din punct de vedere militar, cetatea organiza și întreținea un detașament de ostași, gata să răspundă la chemarea regelui în caz de război, dar și să impună obștilor sătești ascultare față de autoritățile feudale.

Vechea instituție a voievodatului nu a fost desființată, ci a fost păstrată și adaptată necesităților de dominație ale cuceritorului*. Voievodatul Transilvaniei, care nu cuprindea în acea vreme toată provincia, ci numai centrul ei, așezat pe valea Mureșului Mijlociu, a fost împărțit în patru comitate: Alba, Turda, Tîrnava și Hunedoara. Din a doua jumătate a sec. XIII, voievodul și-a arogat o mare autoritate, manifestînd vădite tendințe de autonomie. El judeca, iar uneori chiar anula hotărîrile regale și dădea altele, întocmai ca un monarh feudal de sine stătător. În ierarhia marilor dregători ai regatului, voievodul Transilvaniei ocupa un loc de frunte, fiind al patrulea după comitele palatin, cancelar și banul Slavoniei**.

Sub această structură administrativă impusă de regii străini, românii continuau, însă, să-și ducă viața în „țări”

* Vezi *Magazin Istoric*, nr. 3/1973.

** Numele medieval al Croației.

și să aibă conducătorii lor locali — juzi, cneji, voievozi.

Una din „țările românești” de pe teritoriul Transilvaniei era „Țara Severinului”, ocupând, în parte, ținuturile conduse odinioară în sec. X, de voievozii bănațeni Glad și Ahtum. Acestei străvechi formațiuni românești i s-a suprapus, în 1230, instituția, străină, a **banatului**, preluată de regalitatea maghiară de la slavi. Misiunea banatului de Severin era de a apăra granița și de a constitui o bază puternică pentru noi acțiuni militare. A avut un regim mai aparte, un fel de semiautonomie, cuprinzând sudul Banatului de azi și apusul Olteniei (județul Mehedinți), cu Turnu-Severin. Primul ban de Severin, **Luca** este menționat la 1233, într-o listă de dregători de la curtea regală maghiară. În mai 1237, papa Grigore IX poruncește călugărilor din ordinul predicatorilor „ca mulțimea oamenilor din Țara Severinului să fie adusă prin strădaniile deosebitei voastre sîrguințe să primească învățătura credinței catolice...”. Prin această dispoziție, papa căuta să sprijine, din punct de vedere religios, politica de consolidare a statului feudal maghiar în ținuturile bănațene, ai căror locuitori erau români de rit creștin răsăritean (ortodox).

Mai spre răsărit, dincolo de Sibiu se întindea „Țara Făgărașului”, numită în documentele vremii **Terra Blacorum** („Țara Vlahilor”). În 1223, regele Andrei II a dat mănăstirii cisterciene de la Cîrța (Făgăraș) „ținutul luat de la românii” (blaccis) de acolo.

Sensul celor trei fundații

Mai multe documente, tot din primele decenii ale sec. XIII, pomenesc de „Țara Birsei”. În 1211, această „țară” a fost dăruită de Andrei II cavalerilor aparținând ordinului teutonilor. Actul de danie din 1211, ca și cele următoare, vorbind despre „o țară numită Birsa, în Transilvania, înspere cumanii”, pretinde că era „deșartă și nelocuită”, din cauza „năvalei păgînilor”, adică a cumanilor. Cavalerii aveau misiunea să ridice cetăți ca să apere regatul împotriva cumanilor și să pună din nou în valoare resursele ținutului. Dar ne întrebăm: era în adevăr „Țara Birsei” „deșartă și nelocuită”, sau „pustie și nelocuită”, sau „pustie și deșartă”, cum o caracterizează în repetate rînduri actele cancelariei regale maghiare? Răspunsul, categoric negativ, ni-l dau, la o lectură mai atentă, chiar aceleași acte. De pildă, cel din 1211, după ce arată că „Țara

Birsei” este „deșartă și nelocuită”, menționează dreptul cavalerilor teutoni de a lua „dijma acestui pămînt de la **locuitorii lui de acum și cei viitori**”. Constatăm, deci, că se face o distincție foarte clară între „locuitorii de acum”, adică bășinașii **găsiți acolo de teutoni**, și „cei viitori”, care, probabil, urmau a fi colonizați. La fel și actul din 1222 îl menționa „oamenii ce locuiesc în ținutul pomenit” (Țara Birsei). După ce preciza, astfel, că ținutul era locuit, regele renunța la orice dare din partea locuitorilor, în folosul cavalerilor. În sfîrșit, un alt document, tot din 1222, amintea „pe oamenii ce locuiau în numitul ținut [Țara Birsei — **n.n.**] atunci cînd vi s-a făcut dania voră și casei voastre” [**Ordinul teutonilor — n.n.**].

Colonizarea cavalerilor teutoni în Țara Birsei viza pe de o parte apărarea împotriva atacurilor pornite de peste munți iar pe de altă parte — sprijinirea expansiunii regatului feudal maghiar și a catolicismului la sud și la răsărit de Carpați. În diploma regală din 1222 se arată că „în numita țară a Birsei [...] ca întărire a regatului împotriva cumanilor, le-am dat voie [teutonilor — **n.n.**] să-și ridice cetăți și orașe de piatră...”. Mai departe, documentul delimita zona de dominație a cavalerilor dincolo de munți: în răsărit „pînă la hotarele Brodnicilor”, deci în Moldova de Sud, iar în Muntenia pînă la o linie pornind de la „izvorul apei ce se cheamă Birsa și de aci înaintează pînă la Dunăre”, adică, cu oarecare aproximație, pînă pe riurile Ialomița sau Dimbovița. Un alt document, din 1225, după ce subliniază că teutonii ocupă „Țara Birsei și cea de dincolo de Carpați”, relatează mai departe despre „o cetate pe care ei o clădiseră, dincolo de Munții Carpați, cu multă trudă și cheltuiei”. De pe aceste poziții întărite, cavalerii au dus lupte, „nu fără mari pierderi de bunuri și de oameni”, împotriva „păgînilor”; ei au trebuit să combată pe „cumanii ce tulburau adesea regatul Ungariei”.

Urme materiale care par să ilustreze confruntările militare dintre regatul maghiar și teutoni, pe de o parte, și formațiunile politice din ținuturile Cumaniei, pe de altă parte, sînt cele date la iveală cu prilejul săpăturilor efectuate în ultimii ani de arheologul Dinu V. Rosetti pe șantierul arheologic de la Cetățeni (Argeș). Aici, pe vechiul drum al Branului, care lega Brașovul de Țara Românească, într-un loc unde se strîmtează Valea Dimboviței, pe malul drept al riului se află ruinele unei cetăți și ale unei biserițe săpate în stîncă, cunoscută sub numele de „cetățuia și schitul lui Negru Vodă”, întemeietorul

legendar al Țării Românești*. Așezată pe colți prăpăstioși de stîncă, cetățuia avea o bună poziție strategică. Numeroase virfuri de săgeți, resturi de arbaletă, sulite, pînă, fragmente de cămăși de zale, potcoave, sînt mărturii elocvente ale luptelor date aici în mai multe rînduri între oștile și detașamentele înarmate venite de la nord și cele de la sud de Carpați. Se pare că cetatea a fost construită de cavalerii teutoni pentru a face față incursiunilor pornite din sud. Ulterior a fost preluată de căpeteniile românești locale. Ea ar putea fi, prin urmare, cetatea amintită în documentele care pomenesc de stăpînirea cavalerilor teutoni în țara „de dincolo de munți”. Tot în cadrul șantierului de la Cetățeni au mai fost descoperite fundațiile a trei biserici, una probabil din sec. XV, alta datată în a doua jumătate a sec. XIII, în timp ce a treia, conform indiciilor existente, nu mai era în picioare la mijlocul veacului XIII, fiind, desigur, cea mai veche.

Tot acest complex de construcții—cetate, biserică, numeroase locuințe — ne duce cu gîndul la un centru politic, militar, administrativ și religios. Ar fi vorba, deci — după cum apreciază arheo-

* Vezi și *Magazin Istorie*, nr. 8/1970 și 11/1971.

logul Dinu V. Rosetti — de „o reședință a căpeteniilor muntene, atestate documentar în secolul al XIII-lea...”. Este o ipoteză ce va trebui verificată, dar aceasta numai după ce investigația arheologică va cîștiga suficient teren prin „omologarea” rezultatelor ei.

Conflictele repetate dintre regele Ungariei și teutoni au dus la alungarea acestora din urmă. Regele Ungariei, ca reprezentant suprem al clasei feudale din țara sa, a preluat, de comun acord cu papalitatea, conducerea directă a expansiunii la sud și la răsărit de Carpați.

O altă formațiune, „Țara Hațegului”, se afla în ținutul cuprins între Banatul Severinului și regiunea Sibiului. Ea este amintită documentar în anul 1247, sub numele de „terra Harszoc” existența ei fiind probabil mult mai veche**.

Aceste formațiuni politice românești din sudul Transilvaniei ajunseseră în prima jumătate a sec. XIII la un grad destul de ridicat de dezvoltare, atestat de organizarea lor militară. Astfel, în anul 1213, cînd țarul bulgar Borilă Asan a cerut ajutor regelui maghiar Andrei II, acesta a trimis o oaste comandată de comitele Ioachim al Sibiului, care „și-a adunat sași, români, secu și pecenegi”, adică formațiuni înarmate ale populațiilor din sudul Transilvaniei.

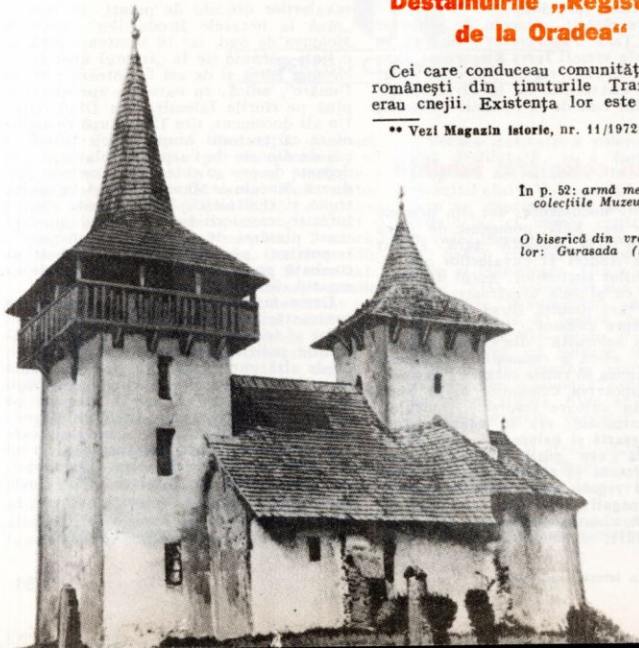
Destăinuirile „Registrului de la Oradea”

Cei care conduceau comunitățile rurale românești din ținuturile Transilvaniei erau cnejii. Existența lor este amintită

** Vezi *Magazin Istorie*, nr. 11/1972.

In p. 52: armă medievală din colecțiile Muzeului Bran

O biserică din vremea cnejilor: Gurasada (Hunedoara)

atit in texte contemporane, precum **Cin-tecul de jale** al lui Rogerius* cit și în documentele emane de la autoritățile feudale ale vremii. Astfel, în mai 1205, papa Inocențiu III arată într-o scrisoare că „pe pământul fiilor cneazului Bela se află un oarecare episcopat [...] care [...] nu e supus nici unei mitropolii”. Arhiepiscopul de Caloccea primea misiunea să-l aducă „la ascultarea scaunului apostolic”. Istoricii cred că cneazul în chestiune s-ar putea numi Bilea. Acest **Bela sau Bilea** ar fi fost, deci, un cneaz român care a trăit în a doua jumătate a sec. XII, avind sub conducerea lui și populația românească de religie ortodoxă, locuind în județul Bihor de astăzi.

Reprezențanți ai vechii instituții a Cneazului apar și în alte părți ale Transilvaniei. În 1270, „fii de cnezi nobili” sînt în conflict cu niște oameni aparținind Cetății de Baltă; în 1315, Nicolae fiul lui Ștefan, judele din Hațeg, are un conflict armat, pentru moșia Brethonia, din același ținut, cu „cnezi Dan și Stanislav”; alți doi cnezi din Filești — aproape de Alba-Iulia — Stanislav și fratele său Cîndea, se luptă aprig în 1326, cu doi nobili maghiari, fiind condamnați la plata unei despăgubiri de 55 mărci, sumă considerabilă pentru acea vreme, și care, pe de altă parte, ilustrează rangul social înalt al combatanților.

Cneji sînt menționați și în părțile bănățene (comitatul Carașului): în 1319 — „Baciu cneazul”; în 1333 — „cneazul Bratan din Șoșdea”. Un Dragomir cneazul este amintit în 1334, pe lângă Cluj. Toți acești cneji își au originea în obștile sătești, provenind din rîndurile acelor locuitori ai comunităților rurale — mai puțini la număr — care aveau de îndeplinit anumite funcții în sînul obștei, îndeosebi pe aceea de jude sătesc. Un important monument juridic transilvan, **Registrul de la Oradea**, consemnează în paginile sale numeroși juzi sătești. Astfel, locuitorii din satul Vaida-Cămăraș (jud. Cluj) au ca judecător pe „Chepa, judele lor”, iar cei din Bervenii pe „judele lor Vulchi”. Îndeplinind această funcție, care, cu timpul, va deveni ereditară, cnezii-juzi din satele românești ale Transilvaniei s-au ridicat la o situație economico-socială superioară celorlalți membri ai obștilor, fără totuși a se separa încă de aceștia. În conflictele de feudalii, cneji erau sprijiniți de consăteni, succesul lor fiind în același timp și un succes al comunității.

O formă superioară a organizării cneziale românești din Transilvania a fost aceea din Maramureș, unde, pe la mijlocul veacului XIV, se constata prezența a șapte

cnezate**. Ele erau așezate, îndeosebi, pe văile rîurilor, fiind numite **cnezate de vale**. Cneji conducători ai uniunilor de obști, deci și ai cnezatelor de vale, erau aleși de juzii sau cneji sătești. Adevărații ei erau realiști, astfel că, treptat-treptat, și dregătoria cneazului a devenit ereditară, conform vechiului drept românesc nescris (**jus valachicum**). Există și un voievod al tuturor românilor din Maramureș (**Vayvoda Olachorum de Maramurisso**), care conducea adunarea cnezilor din acest ținut. Cneji locali alegeau ca voievod, dintre ei, pe acela care se bucura de cea mai mare autoritate și prestigiu.

Voievozi locali, în afară de cei din Maramureș, se mai întîlesc și în alte părți ale Transilvaniei, necuprinse în limitele teritoriale ale marelui voievodat cu centrul la Alba-Iulia. Astfel, un document din 1338 atestă în părțile Oradiei pe un voievod Bogdan și frații săi, care au năvălit în fruntea oamenilor lor pe moșiile unui nobil maghiar. Un alt document, extrem de interesant, din anul 1350, certifică prezența unui mic voievodat românesc pe teritoriul comitatului Caraș din Banat. „Voievodul Lupcin, chemat cu alt nume Ioan, fiul lui Iuga” vine înaintea magistrului Pous de Zeer, comite de Caraș, pentru a-și susține drepturile asupra mai multor posesiuni, pe care le deținea de la strămoșii săi: „posesiuni ereditare” — spune actul. Ioan voievod invoca în sprijinul său actele de întărire ale acestor posesiuni, obținute de **înaintașii săi** de la regele Bela IV (1235-1270) și de la fiul acestuia, Ștefan, duce al Transilvaniei în perioada 1257-1270. Documentul constituie, deci, una din cele mai vechi mărturii scrise de care dispunem despre existența, în sec. XIII-XIV, a unei formațiuni social-politice în părțile bănățene, condusă de un voievod.

Instituția voievodatului își mai face remarcată prezența și prin faptul că termenul **voievod**, care desemna pe conducătorul militar și administrativ al unui ținut, a devenit, în același timp, și un... nume propriu! De pildă, în anul 1219, locuitorii satului Roba, de lângă Jibou, ascultau de un oarecare dregător cu numele „Volavoda”. De asemenea, organizarea cnezială își dovedește îndelungata ei persistență și prin numiri de sate: Kenes, Kenesd, Kenez, Kenezsy sau Chinez, Chiniz. Desigur, este vorba de sate în care obștea era condusă de unul din micii cnezi locali.

Așadar, în sec. XIII-XIV, românii din Transilvania au continuat să-și ducă existența în cadrul unor instituții social-economice și politice create în secolele precedente. Mai mult încă, regatul feudal maghiar a recunoscut aceste instituții, preluîndu-le, în parte, și adaptîndu-le noilor împrejurări istorice.

* Luat în robie de tătari la 1241, călugărul Rogerius a scris această lucrare foarte bogată în informații privind acei ani.

** Vezi *Magazin Istorie*, nr. 2/1973.

OMUL: 14 milioane ani?

RICHARD E. LEAKEY

Director al Muzeului Național din Kenya

Datele existente arată că omul viețuiește de cel puțin 14 milioane ani și, foarte probabil, chiar mai de mult*. Înainte de finalizarea unor noi cercetări, nu vom putea afirma categoric unde a apărut făptura umană, dar contează oare atât de mult acest lucru? O problemă importantă este cum să definim omul

Controverse aprige

Cu cât ne întoarcem mai departe în timp, cu atât crește asemănarea dintre strămoșii noștri și maimuțele antropoide, așa încât la un moment dat ne este greu să deosebim hominidul străvechi de pongidul** străvechi. De aceea o seamă de specialiști se preocupă astăzi mai puțin să răspundă întrebărilor „cînd” și „unde”, acordînd, în schimb, mai multă atenție vestigiilor materiale din diversele etape prin care a trecut omul, pentru a ajunge în stadiul actual, pe care l-am putea denumi de „supraanimal”.

Dovezile materiale de care dispunem sînt departe de a fi complete și este, desigur foarte greu să tragem concluzii certe. Unii specialiști sînt gata să-și expună fără echivoc ideile și interpretarea pe care o dau unui rest fosil al omului primitiv, ceea ce duce deseori la dezbateri

* Vezi și punctele de vedere exprimate în *Magazin istoric*, nr. 3/1970 și nr. 2/1972 — n.r.

** Vezi microglosarul.

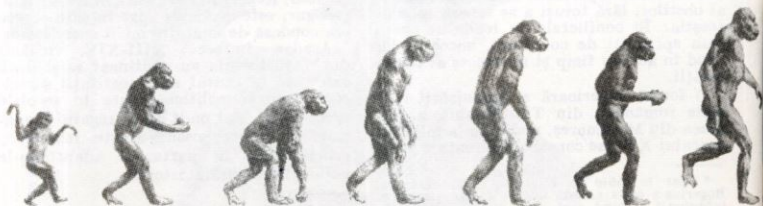
aprinse. Alții sînt mai prudenți și vorbesc doar în termeni generali, fără a se angaja prea mult.

Evoluția omului este obiectul unor aprige controverse și circulă mai multe teorii în această privință.

Un element esențial pentru abordarea problemei este faptul că mediul înconjurător reprezintă un factor hotărîtor pentru om, ca, de altfel, pentru toate viețuitoarele; omul modern descoperă acum acest lucru pe propria lui piele și se preocupă intens de această problemă***. În decursul ultimelor 14 milioane ani, mediul din Africa a jucat un rol important și merită să-l luăm în considerare, ca fundal al mărturiilor pe care le avem despre omul primitiv. Deseori se pune întrebarea: de ce a furnizat Africa atîtea dovezi despre strămoșii noștri? Există, în această privință, mai multe răspunsuri posibile, corelate între ele

*** Autorul se referă la problemele, mult dezbătute astăzi, ale mediului înconjurător, poluării etc. — n.r.

Înșiruți în timp, strămoșii omului au manifestat tendința evidentă de creștere în înălțime și de îndreptare spre poziția verticală. Desigur, nu a existat o genealogie directă între exemplarele prezentate, ele fiind variante geografice descoperite la întâmplare pe o suprafață mare a lumii vechi

Continentalul african este situat la nord și la sud de ecuator și cea mai mare parte a masei continentale este înconjurată de două mari oceane, cu caracteristici climatice aparte. În răsăritul continentului, uscatul se ridică treptat de la nivelul mării, alcătuind o serie de platouri care se continuă cu lanțurile de munți înalți din interior. Din munți, uscatul coboară destul de repede spre apus, până ce ajunge foarte aproape de nivelul mării și o mare parte a jumătății de apus a continentului constituie, de foarte mult timp, o zonă de cîmpie. Atît zonele muntoase, cît și cîmpiile, reprezintă ținuturi favorabile vieții, deoarece omul s-a putut deplasa în aceste două configurații geografice corespunzător nevoilor sale, atunci cînd s-au produs schimbări climatice care au influențat tot globul.

Lupta pentru supraviețuire

Cu vreo două milioane de ani în urmă, într-o perioadă foarte rece, făptura omească exista, deși într-o formă destul de primitivă. În părțile de nord ale Pămîntului, înaintarea ghețurilor, atît pe uscat cît și pe mare, nu i-a permis să supraviețuiască; situația trebuie să fi fost identică în regiunile din emisfera sudică a globului terestru, căci și acolo pătura de gheață era extinsă considerabil. În decursul celor două milioane de ani, clima s-a schimbat desigur și la ecuator, ca și în preajma acestuia, dar, cu soarele strălucind intens pe cer tot anul, probabil că porțiuni întinse de cîmpie au putut fi locuite neîntrerupt de om și de diverse alte animale.

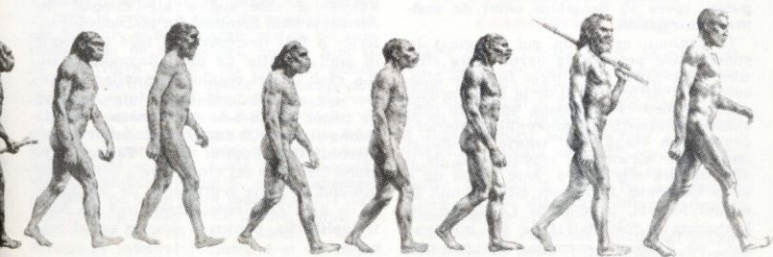
Între perioadele glaciare, păturile de gheață din nord și din sud s-au retras și o mare parte din uscatul de pe glob a devenit mai secetos și mai cald; probabil că unele regiuni au fost chiar complet lipsite de apă. În Africa, zonele muntoase erau însă foarte întinse și, în ciuda condițiilor de deșert din zonele de cîmpie, omul și alte animale au putut găsi condiții prielnice, deplasîndu-se în regiunile

înalte, unde clima era mai răcoroasă și, mai ales, unde exista apă.

Din această imagine foarte generală se poate vedea că, în decursul unor lungi perioade de timp, clima Africii a fost favorabilă omului. Cu siguranță că această situație nu a fost proprie doar acestui continent; America de Sud, spre pildă, este, de asemenea, străbătută de ecuator. Dar în Africa au mai existat și alți factori, iar asocierea acestora a asigurat conservarea fosilelor de care dispunem astăzi.

Astfel, pe platourile din Africa au existat întotdeauna o serie de lacuri cu apă dulce, destul de puțin adînci, alimentate de riurile care se scurg din munți. Aceste lacuri suferă mari fluctuații, deoarece în zona ecuatorială precipitațiile au un caracter sezonier, dar torențial. Rîurile ce se varsă în ele transportă sedimente din zonele învecinate și le depun la nivele diferite, în funcție de nivelul sezonier al lacului respectiv. Ușoara înclinație a malurilor acestor lacuri, în majoritate puțin adînci, a facilitat eșalonarea largă a acestor sedimente deci și studiul lor stratigrafic. În sedimentele bogate aduse de riuri au fost îngropate multe resturi de animale și uneori de oameni. Inundarea periodică a acestor depozite din riuri, care conțineau oase, ducea la acoperirea și protejarea acestora cu sedimente. Odată cu scăderea apelor, oasele rămîneau parțial acoperite, procesul de descompunere fiind deseori oprit, ceea ce favoriza fosilizarea treptată. Adesea lacurile au secat complet, lăsînd în urma lor straturi de sedimente care pe alocuri aveau o grosime considerabilă. Actualmente, sedimentele lacustre sînt principalele formații cercetate în Africa Răsăriteană.

Există și un alt factor care reprezintă, probabil, cheia bogatei recolte de fosile din această parte a lumii. Este vorba de formarea, prin activitate tectonică, relativ recentă, a marelui *graben* est-african — o cicatrice prelungă la suprafața Pămîntului, care se întinde de la Fluviul Zambezi, din Africa de Sud și pînă la Marea Roșie. El are mai multe ramuri și miș-

cările tectonice care i-au dat naștere nu au avut peste tot aceeași amploare. În urma unora dintre acestea, s-a produs o eroziune a depozitelor din fostele lacuri, iar eroziunea a scos la lumină sedimentele care conțineau resturi fosile bogate. Dacă pe fundul lacurilor nu s-ar fi format falii [crăpături adânci], cea mai mare parte a principalelor depozite de fosile din Africa Răsăriteană nu ar fi fost descoperite, iar noi am fi fost lipsiți de multe din cunoștințele pe care le avem despre trecut.

Informațiile despre cele mai vechi forme ale „omului” sînt totuși sărace în comparație cu cele de care dispunem pentru alte animale. Înainte de a avea la dispoziție exemplare fosile suplimentare, este puțin probabil că vom ajunge în situația de invidiat, din acest punct de vedere, a calului sau elefantului de pildă, ai căror strămoși sînt cunoscuți cu toată precizia.

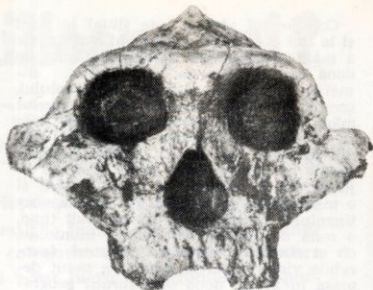
Primii hominizi africani

Primul hominid primitiv de proveniență africană „omologat” de știință este cunoscut sub denumirea de **Kenyapithecus wickeri**, iar materialul, găsit la Fort Ternan în Kenya și descris de dr. L.S.B. Leakey, datează de aproximativ 14 milioane ani. Resturile de **Kenyapithecus** seamănă mult cu cele similare găsite la Siwalik în India (**Ramapithecus punjabicus**). Din păcate, așezările în care a fost găsit **Ramapithecus** nu au fost datate în mod satisfăcător și este imposibil de stabilit care formă e mai timpurie deși resturile de animale sugerează că așezarea de la Fort Ternan este ceva mai veche.

În așezări ca cele din Insula Rusinga și de la Songhor, s-au găsit și fosile ce par a data de 20 milioane ani. Dar natura lor este problematică. Hominizi sau maimuțe superioare? Dr. Louis Leakey susține că ele reprezintă un stadiu primitiv de **Kenyapithecus**, căruia i s-a și dat numele de **Kenyapithecus africanus**.

20 milioane de ani, deci! Aceasta este, probabil, limita superioară la care mai putem spera să deosebim omul de maimuța antropoidă.

În prezent, există un gol însemnat în cunoștințele pe care le avem, între sfîrșitul miocenului și ultimele faze ale pliocenului în Africa. Omul de la Fort Ternan, datat la circa 14 milioane ani, este considerat ca aparținînd miocenului inferior; următoarea etapă din istoria evoluției omului în Africa este reprezentată de o altă așezare din Kenya. Este vorba de o mică localitate, Lothagam Hill, situată în nordul Kenyei, la apus de Lacul Rudolf. Lothagam a fost datată la 6-5 milioane ani; pe lângă un exemplar de „om pri-

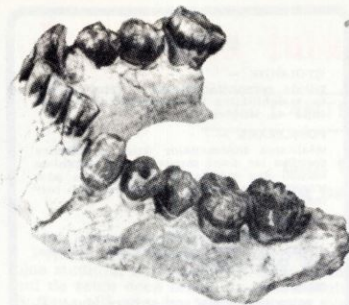

Craniul de *Australopithecus boisei* descoperit la East Rudolf, în Kenya — vîrstă : 1,75 milioane ani

mitiv”, acolo au fost găsite și alte resturi de animale.

Exemplarul de la Lothagam este un mic fragment de maxilar inferior, în care s-a păstrat un dinte. Informațiile obținute sînt sărace, dar descoperirea arată că strămoșii omului progresaseră considerabil față de stadiul de **Kenyapithecus wickeri**. Piesa a fost găsită de prof. Bryan Patterson, de la Muzeul de Zoologie Comparată din Harvard. El o consideră ca aparținînd genului de „semioameni” numit **Australopithecus**. Pînă ce nu va fi scos la lumină material suplimentar din aceeași perioadă, nu se va putea spune decît foarte puțin despre „omul” reprezentat de maxilarul de la Lothagam.

Cele mai însemnate depozite de oase și cele mai multe informații de care dispunem încep din pleistocenul inferior. În momentul de față, pleistocenul este delimitat între 3-4 milioane ani î.e.n. (pentru fazele inițiale) și 10-20000 ani î.e.n. (pentru cele finale). Date precise nu sînt ușor de obținut și nici nu au, credem, o mare importanță în această dezbateri. Așezările africane din pleistocen sînt răspîndite pe o zonă foarte întinsă, din Republica Sud-Africană și pînă în părțile nordice ale Kenyei și cele sudice ale Etiopiei. În Africa, primul hominid din pleistocenul inferior a fost descoperit în 1924 și descris în anul următor de prof. Raymond Dart. S-a găsit atunci craniul și maxilarul inferior ale unui individ tînăr, într-o carieră de calcar din R.S.A. Așezarea se numește Taung și din 1925 numele dat curent exemplarului este **Copilul de la Taung**. Raymond Dart este cel dintîi care a studiat hominidul primitiv reprezentat de osemintele de aici. El a creat denumirea de **Australopithecus**, pentru a descrie genul respectiv.

Homo habilis. Maxilarul inferior descoperit la Olduvai, pe teritoriul de astăzi al Tanzaniei...

Pînă la descoperirea altor fosile umane, au mai trecut cîțiva ani. La sfîrșitul anului 1930, în actuala Republică Sud-Africană mai fuseseră localizate și alte așezări care conțineau resturi de hominizi. Dr. Robert Broom și colegii lui care au lucrat la Sterkfontein au adăugat un volum considerabil de informații. Un alt tip de hominid descoperit a primit numele de **Paranthropus**.

Exemplarele din Republica Sud-Africană au însă dezavantajul că pînă în prezent nu au putut fi datate exact, prin nici o metodă.

„Zinj“ și contemporanul său creator de unelte

Majoritatea cercetărilor din Africa Răsăriteană au fost întreprinse relativ recent și în cîteva așezări sînt încă în curs. Principalele puncte de lucru sînt situate în sau aproape de ramura răsăriteană a marelui **graben** și se înșiră din defileul Olduvai, aflat în Tanzania, extinzîndu-se pînă la extremitatea nordică a Lacului Rudolf, din sud-vestul Etiopiei. Cea mai vestită așezare este Olduvai, unde dr. L.S.B. Leakey și soția lui, dr. Mary D. Leakey, au scos la iveală o serie de exemplare de om primitiv și nenumărate resturi de animale ucise de om pentru hrană. Aici și în alte cîteva așezări, au mai fost găsite și mari cantități de unelte de piatră, deseori asociate cu oseminte de hominizi.

Două așezări, din sud-vestul Etiopiei și din nordul Kenyei (Omo și respectiv East Rudolf) prezintă un interes major. Ambele posedă o faună fosilă foarte bogată, iar succesiunea geologică este **aproape continuă**, pe o perioadă îndelungată. Printr-o metodă modernă de datare, sedimentele de la Omo și East Rudolf se încadrează în intervalul dintre 4 și 1,7 mili-

oane ani, completînd în mod fericit secțiunea de la Olduvai, care acoperă intervalul dintre 1,8 milioane ani și 200 000-300 000 ani.

Cele mai vechi resturi de hominid găsite la Omo sînt piese dentare izolate. Ele au fost datate între 3 și 4 milioane ani și deocamdată nu permit decît foarte puține concluzii.

Lucrările de la Olduvai sînt cele mai bine documentate. Prima descoperire mai însemnată a fost făcută acolo de dr. Mary Leakey, în 1959; este vorba de un craniu întreg de **Zinjanthropus**, „Zinj“, cum a fost denumit inițial, pe scurt. Datat la 1,75 milioane ani, a fost găsit împreună cu sute de unelte de piatră și cu oase sparte provenite de la animalele care fuseseră mîncate de oameni în această străveche așezare (în prezent, denumirea de **Zinjanthropus** este înlocuită tot mai mult prin **Australopithecus boisei**).

La început, s-a crezut că „Zinj“ fusese creatorul uneltelor amintite, dar descoperirile făcute ulterior la Olduvai au modificat această interpretare și acum este aproape sigur că craniul face parte din resturile „prăzii“ unui hominid mai evoluat, producător de unelte. Mărturiile despre acesta din urmă fuseseră descoperite în 1960, tot la Olduvai, într-un strat care a demonstrat contemporaneitatea celor două exemplare. El este foarte diferit și prezintă multe caracteristici mai evoluate decît ale lui **Australopithecus boisei**. Avea un creier relativ mare și o mînă capabilă de o apucare precisă. Piciorul arată că era vorba despre o ființă bipedă. Exemplarul a fost denumit **Homo habilis** și este foarte probabil ca acest hominid să fi fost autorul uneltelor și să se fi hrănit periodic cu vinat și, poate, de asemenea cu rudele lui „mai puțin rafinate“, australopithecinele aflate în apropiere.

Nu există nici o îndoială că, acum 1,75-1,8 milioane ani, au trăit la Olduvai **două tipuri deosebite de om primitiv**, iar datele arheologice sugerează că numai unul din ele confecționa unelte de piatră.

Vegetarienii pier, omnivorii inving

Spre sfîrșitul pliocenului, pe platourile din Africa s-au petrecut o serie de fenomene care au provocat modificări esențiale ale mediului. Zonele propice existenței au ajuns să fie curînd supraaglomerate și lupta pentru supraviețuire a devenit acerbă. În această perioadă, omul primitiv poate fi foarte bine imaginat ca o făptură destul de scundă, care își agonișea o hrană variată din surse diverse, deseori folosite și de alte animale.

Cînd au de înfruntat modificări majore ale mediului, populațiile izolate pot reac-

ționa în diverse feluri și, probabil, așa s-a și întâmplat cu unele grupuri de animale, inclusiv omul. O astfel de populație a fost, desigur, forțată să se adapteze la o alimentație aproape integral vegetariană, apelând la resurse nesolicitate de alte specii de animale.

O altă populație a trăit însă în condiții care nu-i ofereau alternativa vegetariană și, pentru a supraviețui ca omnivor, s-a văzut nevoită să se adapteze alimentar corespunzător, procurându-și hrana, de pildă, din hoituri provenite din prăzile lăsate de răpitoarele mari, cum erau lei și hienele și, în parte, prin vînarea animalelor. Se ridicau, însă, probleme grele, omul fiind o făptură destul de slabă, care trăia în general pe cîmpii deschise. Lipsa unor canini lungi și ascuțiți și a ghearelor îi limita posibilitățile. Astfel era îngreunată capacitatea sa de a se hrăni cu hoituri și de a vîna.

Fără dinți și fără gheare, omul nu putea sfîșia pielea groasă și carnea tare a animalelor mari. Pentru a rezolva această problemă, ca și pentru a se apăra, a creat unelte de piatră. Putem presupune că, dacă nu ar fi găsit modalitatea de a utiliza piatră, grupul respectiv ar fi dispărut, iar omul din zilele noastre nu ar mai fi existat.

Această imagine, foarte generală, ne permite să ne închipuim cel puțin două grupuri principale de „om primitiv”, născute amîndouă din aceeași străbuni, cîndva, pe la sfîrșitul pliocenului. În pleistocenul inferior, reprezentanții celor două grupuri au ocupat, pare-se, aceeași zonă geografică și măturile fosile arată că așa a fost. Treptat, ele au dobîndit caractere distincte, datorită obiceiurilor lor de alimentare diferite.

Resturile fosile, asociate cu unelte de piatră, ilustrează remarcabila dezvoltare a unui **homo** primitiv, omnivor, cu circa un milion ani în urmă. Acesta a învins vicisitudinile și a supraviețuit.

În ce privește făptura vegetariană, ea s-a schimbat destul de puțin de-a lungul unei perioade foarte îndelungate. Absența unor modificări semnificative se adaugă celorlalte dovezi care justifică părerea că, la începutul pleistocenului, *australopithecii* s-au adaptat condițiilor dintr-o zonă vegetariană, după care însă nu au mai fost în stare să-și continue evoluția și „specializarea”, sau au eșuat în această încercare. În așa fel, încît, pînă la urmă, au dispărut ca grup.

Informațiile disponibile referitoare la diversitatea din cadrul genului **homo** în pleistocenul inferior și mijlociu sînt, deocamdată, limitate. Materialul din Africa Răsăriteană și de Sud nu face decât să confirme prezența acestui gen, în acele timpuri îndepărtate.

MICROGLOSAR

ETOLOGIE —

știința comportamentului viețuitoarelor, în variabilitatea lui geografică și în evoluția sa istorică. *

FOSILIZARE —

totalitatea fenomenelor fizice și chimice care au loc după moartea unui organism animal sau vegetal și care duc la păstrarea lui în scoarța pămîntului, sub formă de fosilă.

GRABEN —

zonă scufundată a scoarței terestre, delimitată de zonele învecinate, mai ridicate, prin falii paralele.

MIOCEN —

a patra perioadă a erei terțiare (după paleocen, eocen și oligocen), în care au apărut unele mamifere evoluat (mastodonti, rinocerii, rumegătoare, maimuțe).

PLEISTOCEN —

prima și cea mai lungă perioadă a erei cuaternare, caracterizată, din punct de vedere climatic, prin alternanța intervalelor reci (glacii) cu intervale calde (interglacii); corespunde, în mare, paleoliticul sau epocii pietrei cioplite.

PLIOCEN —

ultima perioadă a erei terțiare, în care fauna era foarte asemănătoare cu fauna actuală.

PONGIZI —

familie de maimuțe superioare (gorila, cimpanzeul, urangutanul, gibbonul de azer, strămoșii lor, precum și ramurile colaterale dispărute).

STRATIGRAFIE —

studiul rocilor dispuse în straturi succesive.

TAXONOMIE —

știința a principiilor și legilor de clasificare a plantelor și animalelor.

B. R.

* Vezi, pentru alți termeni, și microglosarul din nr. 2/1972.

Măturile amintite demonstrează că omul a avut o evoluție complicată, pe o foarte lungă perioadă de timp. E drept, abundența denumirilor a creat o oarecare confuzie; important este însă să nu fim prea rigizi în terminologie și în interpretări. Trecutul poate fi studiat — după părerea mea — atît pe baza resturilor fosile cît și pe baza comportării făpturilor, așa cum este dedusă din unelte de piatră lăsate de diverse grupuri de oameni din diferite părți ale lumii. Bogația descoperirilor din multe așezări ne dă speranța că într-o bună zi vom putea obține o imagine destul de precisă a diverselor stadii din evoluția omului.

Întrebarea tuturor întrebărilor...

Dr. CANTEMIR RIȘCUȚIA

**Sînt taine între pămînt și cer, Horațio,
Pe care mintea-ți nici că le-a visat*.**

(Shakespeare, Hamlet)

Puține „frazе istorice” se potrivesc mai bine studiului antropogenezei decît Îndemnul de acum două secole al naturalistului Buffon: „Să adunăm fapte pentru a avea idei!” Istoria teoriei despre descendența omului din regnul animal este o adevărată epopee a luptei duse de spiritul științific împotriva sârăciei faptelor. Astăzi, cînd începem să înțelegem procesul individualizării liniei evolutive a hominizilor din lumea maimuțelor superioare, nu putem să nu admirăm intuiția profundă a pionierilor și continuatorilor studiului descendenței umane, pe care Julian Huxley l-a considerat „întrebarea tuturor întrebărilor pentru omenire”.

Construirea progresivă a impunătorului edificiu teoretic al studiului modern al filogeniei umane a cerut, fără îndoială, o deosebită agerime, ingeniozitate tehnică și judecată profundă, în cumpănirea și înțelegerea faptelor. La toate acestea trebuie să se mai adauge o tenacitate excepțională, cerută neapărat de condiția de explorator-cercetător. Astfel de însușiri întruiesc din plin și membrii echipei celor cinci paleo-antropologi „Leakey, Leakey, Leakey, Leakey and Leakey”, așa cum s-a referit la ei, cu admirație dar și cu umor, antropologul Tobias, la un congres ținut în 1964 la Moscova.

Dacă astăzi teritoriul Africii s-a dezvăluit științei ca o vastă scenă a procesului de formare a omului, o mare parte din probele materiale și interpretările teoretice se datoresc defunctului L.S.B. Leakey și colaboratorilor din familia sa. Între care se numără și autorul articolului publicat în numărul de față din **Magazin Istoric**, Richard E. Leakey.

După cum se poate vedea din acest articol, antropogeneza pe teritoriul Africii s-a efectuat în intervale de timp considerabile, „vîrstă” omului fiind presupusă la 14-20 milioane de ani.

Apariția, aproape constantă, în falezile de la Olduvai de noi fosile, cu caracteristici tot mai variate și surprinzătoare, a pus echipa Leakey în fața unor probleme teoretice din ce în ce mai complicate.

Pentru a putea desemna și încadra taxonomic pe noi hominizi fosili și pentru a ușura urmărirea lor în trecut, pînă la nivelul separării lor de trunchiul primatelor, L.S.B. Leakey este nevoit să revizuiască nomenclatura și să lărgască definiția genului *homo*, lucru pe care-l face cu multă îndrăzneală. După el, genul *homo* prezintă o structură anatomică (a centurii pelviene și a membrului posterior) potrivit mersului biped și erect (în picioare). Membrele sale anterioare, mai scurte, posedă un deget mare opozabil, apt pentru o apucare eficientă. Capacitatea sa craniană, deși încadrată în modelul evolutiv al hominizilor din acel timp, cuprinde valori ceva mai mari decît cele ale australopithecinelor, existînd și alte caractere importante de diferențiere. În cadrul acestui gen *homo* reconturat, L.S.B. Leakey definește specia *homo habilis*, în așa fel încît deosebirile în raport cu australopithecinele rezultă pregnant.

Ar putea să pară la prima vedere arbitrară această remaniere taxonomică, ținînd seama de numărul totuși redus de fosile pentru un interval geologic atît de mare; după cum ar putea să pară artificială scindarea celor două linii evolutive (hominizi vegetarieni și hominizi omnivori), bazată pe deducții poate încă insuficient asigurate cu descoperiri de probe materiale.

Într-un moment în care studiile de etologie au ajuns să dezvăluie aspecte neașteptate în comportamentul maimuțelor superioare actuale, concluziile privind agresivitatea sau componența și procurarea hranei la specii de acum cîteva milioane de ani cer multă cumpănire critică. Aceasta nu scade valoarea ipotezelor lui Richard Leakey despre posibila dezvoltare paralelă a două sau chiar mai multor linii evolutive de hominizi în pliocen și pleistocen.

Nu este exclus ca o serie de descoperiri viitoare din tărîmul, încă în mare parte necunoscut, al antropogenezei să dezvăluie aspecte cu mult mai complexe și surprinzătoare decît ne putem reprezenta astăzi.

* În traducerea lui Vladimir Streinu.

SOMME:

cea mai sîngeroasă bătălie

ROBERT COWLEY

„Marele război” — a fost numită prima conflagrație mondială, înainte ca cea de-a doua s-o fi depășit prin proporții și suferințe la scara întregii omeniri. Acest prim război mondial — declanșat de puterile imperialiste averse să acapareze teritoriile străine, colonii, sfere de influență — care a antrenat 33 țări cu o populație de peste un miliard de locuitori, a costat viețile a aproape 10 milioane oameni și sănătatea altor 20 milioane, răniți sau gazați. Un impresionant tribut de jertfă a adus încheierea rămasă în istorie sub numele de „Bătălia de pe Somme” (1 iulie - 18 noiembrie 1916). Robert Cowley, autorul rîndurilor ce urmează, participant la evenimente, o numește „cea mai sîngeroasă bătălie”. Scriitorul american Francis Scott Fitzgerald, amintind de dăruirea cu care soldații englezi și francezi au luptat împotriva germanilor, o caracterizează drept „o bătălie de dragoste”.

Cu aproape cinci luni înainte, armata germană declanșase o puternică ofensivă în sectorul Verdunului (nord-estul Franței), ocupînd, după cîteva zile de lupte, fortul Douaumont. În pofida rezistenței eroice a trupelor franceze, un alt fort din sectorul Verdunului, Vaux, fusese cucerit. Atacurile germane deveniseră din ce în ce mai violente, punînd într-o situație tot mai critică apărarea franceză. Pentru a încerca o slăbire a presiunii asupra Verdunului, în nordul Franței, pe Fluviul Somme, a fost inițiată o ofensivă franco-engleză. După patru luni francezii au reușit să recucerească forturile din zona Verdunului, iar la sfîrșitul anului 1916 să declanșeze o contraofensivă și să determine un deznodămint al bătăliei care să le fie favorabil.

Jertfa adusă de aliații franco-englezi în bătălia de pe Somme nu a fost deci zadarnică.

Relatarea lui Robert Cowley nu este nici completă, nici imparțială. Căci acolo, pe Fluviul Somme, evenimentele de un neînchipuit tragism au fost trăite în tabăra aliată deopotrivă de englezi și de francezi; or, de aceștia din urmă autorul nu amintește decît în treacăt.

Acolo, de-a lungul vechiului drum roman ce unește localitățile Albert și Bapaume, mormintele — morminte vechi, ale soldaților din anii „Marelui război” — te asaltează și astăzi în cele mai puțin de douăzeci de minute în care străbați, cu mașina, aproape 20 kilometri dintre punctele amintite.

A fost un timp, între cele două războaie, cînd autobuze încărcate cu oameni se opreau pe Somme; azi nu mai vine aproape nimeni. Din cînd în cînd apar doar cîteva vizitatori, ca acel bătrîn soldat care vine, la 1 iulie, ora 7,30 dimineața, pentru a se posta pe locul unde el trecuse dealul. O rămășiță de tranșee a fost păstrată ca un punct de atracție pentru turiști. Poți să te plimbi, să ridici un rest de cască sau o bucată de schișă și să te uiți în jos, spre tranșeele germane, la aproape 200 m mai departe. Stilpii de fier care au susținut sîrma ghimpată mai răsar încă din iarbă, dar sîrma a fost scoasă: se agățau de ea oile. Se mai dezgroapă încă vreo zece schelete, iar cei care se ocupă de mormintele de război cern pămîntul din jur, sperînd să descopere o plăcuță cu numărul matricole al regimentului. Pînă în 1971 a fost găsită doar o mică parte din cele 73 077 nume de pe monumentul de la Thiepval..

În pagina alăturată, una dintre cele mai impresionante secvențe fotografice din primul război mondial. Cele patru imagini, realizate la cîteva secunde una de cealaltă înfățișează debutul unui atac al infanteriei britanice. De sus în jos: ofițerul dă comanda de atac (1) și urcă primul talazul tranșeei (2); un soldat e lovit de un glonte încă înainte de a părăsi tranșeea (3) și moare pe parapet în timp ce camarazii lui înaintează în goană (4)

Aceste nume fără nume...

Cimitirele răsăr pretutindeni, în cele mai neașteptate locuri; nu numai la marginea drumului, dar chiar și în mijlocul unui cîmp de grîu sau la umbra unei pădurici izolate. În urmă cu mai bine de o jumătate de secol, cînd aici s-a dat bătălia de pe Somme, în timpul primului război mondial, părea că pămîntul acela nu va mai suporta altceva decît cimitire. Cinci luni de tir masiv de artilerie au transformat aceste cîmpii bogate într-un pămînt sterp, în „poate cea mai groaznic devastată regiune de pe planeta noastră”, cum scria poetul Edmund Blunden. Wilfred Owen, un talentat scriitor englez care a luptat pe Somme, a privit trista perspectivă a cîmpului de luptă la puțin timp după ce furtuna se potolise. Tocmai venise din Anglia și priveștea trebuie să i se fi părut insuportabilă. I-a scris mamei sale: „Cîmpia este însemnată cu cicatrice ca un trup purtînd semnele unei boli rele, iar miasele sînt ca răsufierea cancerului”.

Tot ce are vreo legătură cu bătălia de pe Somme te uluiește: peisajul distrus, cheltuiala uriașă de material militar, măcelul ilustrat în cifre astronomice, dar și minusculele succese realizate de o ofensivă prelungită. Din iulie și pînă la mijlocul lui noiembrie 1916, englezii și-au croit drum spre localitatea Albert înaintînd foarte încet. În anul acela, nu au ajuns pînă la Bapaume, deși trupele, tremurînd în tranșeele pline de noroi și în craterele de bombe, pline cu apă, care formau linia înaintată a frontului, puteau zări cele mai înalte clădiri ale localității la numai 5 km mai departe. În acele zile, nici englezii și nici aliații lor francezi, care luptau pe Fluviul Somme, n-au reușit să împingă înapoi armata germană mai mult de 11 km pe un front lung de 32 km; în unele locuri nu au cucerit absolut nimic. Au numit-o însă o victorie, deși pe Somme disputa nu a fost tranșată în favoarea nimănui.

Controversele continuă și în legătură cu pierderile. Nimeni nu știe exact cîți oameni au fost uciși, răniți sau luați prizonieri în aceste patru luni și jumătate; de-a lungul anilor aprecierile au variat cu sutele de mii. Trei milioane de oameni au luptat în total pe Somme, cam o treime din ei au pierit. Cifra cea mai acceptată a pierderilor este astăzi 600 000 de fiecare parte. Într-o singură privință părerile sunt unanime: Somme a fost una dintre cele mai sîngeroase bătălii din istorie.

Să ne gîndim doar la monumentul memorial din localitatea Thiepval. Vizibil de la o distanță de cîțiva kilometri, îl poți confunda cu o fabrică. De departe,

piatra de pe partea de jos a pilonilor arată foarte mlîncată, dar cînd urci pe trepte, roșăturile se transformă în nume, mii și mii, săpate în marmură. Numele — „aceste nume fără nume”, cum le spunea poetul englez Siegfried Sassoon — par că țîșnesc afară din piatra arcului central, de undeva de atît de sus, încît trebuie să-ți dai capul mult pe spate ca să le vezi pe toate. Acesta este monumentul morților din Anglia și Imperiul englez, căzuți în bătălia de pe Somme, care nu au morminte — sau „cei absenți”, în eufemismul sinistru al Marelui război. Sînt 73 077 nume pe monumentul de la Thiepval.

„Te-ai înrolat ca să mori“

„Am uitat de pacifism, era gata să cred orice despre germani”, scria Robert Graves*, viitorul scriitor care, mai tîrziu, era cît pe aci să moară din cauza rănilor primite pe Somme. Și ca el au fost mulți. Viitorul teoretician și istoric militar Basil Liddell Hart a plecat în Franța avînd în subordine opt ofițeri tineri; el însuși avea 21 ani. Cinci dintre ei au murit în prima zi a bătăliei, iar restul, inclusiv Liddell Hart, au fost răniți pînă la sfîrșitul lunii iulie. Ofițerii de linie erau de obicei cu un cap mai înalți decît oamenii pe care îi comandau; ei trebuiau să meargă înaintea lor la atac și, purtînd uniforme deosebite, erau ușor de recunoscut (printre multe altele, la Somme s-a schimbat și acest lucru: locotenenții au început să poarte puști și să fie îmbrăcați ca soldații).

Locul atacului a fost ales din motive politice, nu strategice: armatele engleze și franceze s-au întîlnit la nord de malul Fluviului Somme, în departamentul cu același nume, iar mareșalul Joffre, comandantul francez, l-a convins pe Sir Douglas Haig, omologul său englez, că cei doi aliați trebuie să pornească împreună ofensiva.

În februarie 1916, germanii au atacat la Verdun. Deși francezii au aruncat în acea mașină de tocat carne o divizie după alta, înfrîngerea părea iminentă dacă nu se încerca o manevră oarecare: în lipsă de altceva, au continuat pregătirile pe Somme. Furat de imensitatea operației, Haig a început să se convingă pe el însuși că, în fond, era posibilă o străpungere. Vorbea cu înflăcărare despre cavaleria pe care o va trimite prin liniile germane, afirmînd că va ajunge la Bapaume în primele zile ale lui iulie.

„Te-ai înrolat ca să mori”, mi-a spus bătrînul colonel, care îmi era proprietar la

* Volumul lui Robert Graves *Eu, Claudiu împărat* a apărut recent în limba română, în Editura Albatros.

Londra, cu puțin timp înainte de plecarea mea pe Somme. El mi-a vorbit despre război o singură dată, atunci, și mă întreb dacă credea cu adevărat că, la vârsta mea, îl puteam înțelege.

Morții de pe Somme erau atât de tineri, încât tinerețea lor e mai dureroasă decât marel lor număr. Unele referiri din memoriilor sau biografiilor ne dau o idee cine au fost ei sau ce puteau să devină. Julian Huxley [biolog și om politic englez] scrie: „M-am dus la Oxford și mi s-a oferit un post la New College; luam locul fostului meu profesor de zoologie, Geoffrey Smith, a cărui carieră strălucită a fost întreruptă pe Somme”. Harold Macmillan, fostul prim-ministru conservator, își amintește de prietenul său Edward Tennant, ucis în septembrie, la vârsta de 19 ani.

Iadul luminat de soare

Zilele de vară, ca acel 1 iulie 1916, sînt incântătoare în această parte a lumii. Toți supraviețuitorii își amintesc cerul albastru, fără urmă de nori și soarele arzător. Privind dintr-o tranșee, poetul Siegfried Sassoon a notat în carnetul său „Contemplu un tablou al iadului luminat de soare...” În dimineața aceea, șase corpuri de armată englezești, treisprezece divizii sau 140 000 infanteriști au intrat în luptă.

În cele șapte zile precedente englezii consumaseră 1 627 824 ghiulele, netezind drumul infanteriei. Se pare însă că nimeni nu bănuise în ce măsură germanii înțesaseră coamele calcaroase de pe Somme cu adăposturi blindate, majoritatea impetrabile pentru cele mai grele obuze. Unele erau adînci de 10 - 12 m sub iarbă cenușie, înzestrate cu paturi și lumină electrică; cîteva din adăposturile ofițerilor aveau pereți despărțitori îmbrăcați în creton.

Cînd a început bombardamentul, soldații germani de pe linia frontului s-au înghesuit în aceste tuneluri, cu alimente puține și spațiu restrîns, dar în siguranță. În momentul în care barajul s-a oprit, au alergat spre cele mai apropiate adăposturi de tragere, dîndu-și ei armamentul și lăzile cu muniții. Germanii au avut încă ceva în plus: sîrma ghimpată. Cordoane nesfîrșite se întindeau pe kilometri întregi, atrînd din stîlp în stîlp ca un feston sau pur și simplu în grămezi. Pe alocuri sîrma avea ghimpi de mărimea degetului gros. Un soldat englez își amintește: „Era atât de deasă, încît lumina zilei pătrundea cu greu prin ea. Prin binoclu apărea ca o masă neagră”.

Ora atacului a fost stabilită pentru 7,30 dimineața. Soarele se ridicase, împraștîind ceața din zori, care ar fi putut să împiedice vizibilitatea pușcașilor dușmani. Francezii insistaseră — și din nou Haig

fusese de acord — ca atacul să se facă la lumina zilei, infanteria avînd astfel posibilitatea să vadă efectul bombardamentelor artileriei. Febrilitatea din aceste ultime momente părea să crească odată cu strălucirea atmosferei și cu intensitatea culorilor cerului albastru de iulie. Mugetul continuu al tirului s-a încheiat cu explozia a 11 mine terestre, care a aruncat pămîntul și trupurile sfîrșite la sute de picioare înălțime.

Apoi, brusc, tumultul s-a potolit. Locotenenții au sărit pe parapet, făcînd semn soldaților din tranșee să-i urmeze. Infanteriștii scoțieni au pornit în sunetul cimpoaielor, ca o apariție din alt secol; un batalion înainta în bubiuitul unei singure tobe mari. Dar, în majoritatea lor, asemenea momente spectaculoase erau rare și puteau fi văzute mai curînd în săptămînalele ilustrate. „Am pornit fără întîrziere, spunea un ofițer al unui alt batalion, fără zgîmota, fără țipete, solid și cu nădejde, așa cum erau oamenii înșiși. Ici-colo, cîte un tinăr îmi făcea semn cu mîna, în timp ce eu le uram succes. Toți aveau chipurile vesele. Majoritatea duceau încărcături grele. Închipuți-vă: să înaintezi împotriva unui tir puternic, cu un colac de sîrmă ghimpată pe umeri!”.

Pentru prima oară pe Somme, automatele și nu artileria au omorît cei mai mulți oameni. Funcționînd metodic au măturat mii de soldați fără nici un efort, ca paloșul fermecat din Ramayana. Oamenii cădeau ca spicele, chiar înainte de a străbate cîteva sute de metri pe pămîntul nimănu.

Germanii își așezaseră în mod inteligent tranșeele de-a lungul crestei, de unde pornea în jos cîmpia întinsă. Lîngă Thiepval, un sat pe care inamicul îl transformase într-o fortăreață, un ofițer din Ulster, pe nume Crozier, privind printre copaci (sau ce mai rămăsese din ei), spunea: [...] „Am văzut o priveliște cum n-am să mai văd vreodată. Șiruri peste șiruri de soldați englezi zăcînd morți, muribunzi sau răniți pe pămîntul nimănu”. Crozier și oamenii săi fuseseră ținuți în rezervă; era ora 8 dimineața. Curînd, el a aflat ce se întîmplase: „Am privit din nou spre sud, din alt unghi, și am zărit grămezi de englezi suspențați pe sîrma nemților, în timp ce alți oameni alergau să îngroașe numărul morților în plasa de păianjen... Satul Thiepval este mascat de un zid de cadavre”.

Agățați de sîrmă, englezii își rupeau hainele încercînd să se elibereze sau aler-

Înodați în fumul exploziilor, infanteriștii germani atacă cu înverșunare

gau de colo-colo, căutînd o scăpare și erau împușcați.

Trecuse o oră. Fumul se ridicase, lăsînd să se vadă o scenă goală. Un sublocotenent, Charles Carrington, scria că pe terenul „care trebuie să fi cuprins vreo 10 000 oameni, nu se mai vedea nimeni”. Vreo 20 000 oameni au fost uciși sau au murit de pe urma rănilor: cifra oficială privind ziua de 1 iulie este de 19 240. Eu am auzit că 23 000 sau 24 000 ar fi însă mai aproape de realitate.

Totuși, se realizase ceva. Pe flancul de sud, aliații își croiseră drum în sus pe Somme. În seara de 2 iulie, Haig aprecia că pierderile sale erau în total de peste 40 000 oameni. Iar în jurnalul său se felicita: „Această cifră nu poate fi considerată mare, avînd în vedere numărul celor angajați”. Fără îndoială că lipsa de informații precise contribuia la optimismul său timpuriu. Dar mai aproape de front, acolo unde se putea aprecia adevărata proporție a dezastrului, comandanții au fost cuprinși de o deprimare paralizantă.

În următoarele cîteva zile, englezii au fost mulțumiți să se odihnească, pe baza micilor succese din 1 iulie, lăsînd neocupate tranșeele evacuate în grabă de nemți și dîndu-le posibilitatea să se întoarcă. Comandanții englezi au trimis atunci împotriva germanilor batalioane lipsite de entuziasm, peste un teren deja semănat cu cadavre și, curînd, alte cîteva sute de militari britanici putrezeau la soare.

Bombe care zboară peste tufele de scaiet

Războiul a intrat într-o fază nouă după 1 iulie. Poetul David Jones, care a luptat într-un regiment din Țara Galilor, scria: „De atunci încolo lucrurile au luat o întorsătură și mai nemiloasă, un aspect și mai sinistru”.

Pădurile care mărgineau cîmpia păreau să polarizeze acțiunea. Englezii erau obsedați să cucerească Nametz, Trônes, Delville, în aceeași măsură în care nemții se încăpățîneau să nu le cedeze. În vremuri de pace, proprietarii acestor păduri le foloseau ca rezervații de vînătoare (ceea ce sînt și astăzi), dar anii de război și de neglijare le transformaseră în obstacole greu de trecut.

Pădurea Nametz a devenit poate cea mai cunoscută, pentru că acolo au luptat

personalități ca Liddell Hart, iar Graves, Jones și Sassoon au făcut parte din regimentele din Țara Galilor, care au ocupat cea mai mare zonă a pădurii. Englezii au intrat în Nametz la 10 iulie, în zori. Să urmărim acțiunea din următoarele 24 ore, prin intermediul ochilor și urechilor soldatului John Ball, eroul poemului **În paranteză**, de David Jones. Oamenii cu gura uscată ca de cretă, se mișcă în valuri tot mai mici spre pădurea întunecată. Ball se împiedică de sirma ghimpată,

camuflată în hățiș. Orice simț al ordinii dispăre. Supraviețuitorii sînt înghițiți de densitatea alunisului și a mărăcișului de înălțimea unui om. Lupta pentru pădure se transformă într-o învălmășeală: bombe care zboară peste tufele de scaieți, umbre cenușii care se mistuie în desîș, arme automate care tăcănesc; intri într-un luminiș și găsești camarazi morți de curînd, care se deosebesc între ei doar prin natura mutilărilor. Copacii cad peste răniți; iar cei care încearcă să aducă apă, se întorc cu gamelele ciuruite de gloanțe.

Într-o seară răcoroasă de iulie, Robert Graves și-a croit drum printre cadavrele din pădurea Nametz, căutînd mantale nemțești pe care să le folosească drept pături. A întîlnit doi oameni care „reusiseră să se străpungă reciproc cu baionetele în același moment” — o pereche de

turi de ei și își construiau parapete din cadavre atunci cînd le lipseau sacii de nisip.

Dar nu putem părăsi pădurea Nametz fără să menționăm încă un element în catalogul ei de orori: gazele toxice. În noaptea de 17 spre 18 iulie, germanii au aruncat, pentru prima oară, bombe cu gaze ucigătoare în locul celor lacrimogene obișnuite, care aveau un puternic miros de ceapă. Cam în același timp, Basil Liddell Hart își conducea compania prin pădure. „Am auzit, deodată, o serie de bombe căzînd în jurul nostru, dar cum nu au explodat cu zgomot, ne-am închipuit că erau defecte — pînă am simțit un miros pătrunzător de gaze... Tușind puternic, am rămas acolo ca să avertizez și să îndrum plutoanele care veneau după noi”. În dimineața următoare a fost trimis pe o brancardă; „Mă simțeam prost, dar încă nu-mi dădeam seama cît de rău”. Sublocotenentul Liddell Hart fusese în școală alergător, iar plămîinii săi puternici i-au salvat probabil viața. Pentru el, însă, războiul se terminase.

„Cu orice preț”

Englezii atacau, germanii contraatacau. Pierderile britanicilor se stabiliseră la o normă de 2 500 pe zi, ale germanilor cam la același număr. Formula „cu orice preț” părea să fi intrat în limbajul oficial al ambelor părți, dar cu rezultate tot mai mici. Comandantul suprem al germanilor, generalul Enrich von Falkenhayn, anunța: „Dușmanul nu trebuie lăsat să înainteze decît peste cadavre”.

„Cu orice preț”: ambele comandamente au folosit cu ușurință aceste vorbe în pădurea Delville, care și-a cîștigat faima de locul celei mai cumplite lupte de pe Somme. Valea „Diavolului” a devenit un infern. Fumul și gazele formau o pinză prin care nu trecea lumina, iar copacii continuau să ardă în ciuda ploilor torențiale. Acei 154 acri de teren au mistuit șase divizii germane.

Fiecare pas înainte se soldează, în amîndouă laberele, cu victime omenești

neuitat — și erau susținuți în poziție verticală de trunchiul de copac lîngă care muriseră. Graves a adunat mantalele cu sentimentul că făptuia o fărădelege. Dar, de fapt, barierele convenționale dintre vii și morți dispăruseră. Cei vii adunau mîncare și apă de la morți, luînd și cite o amintire, glumeau și dormeau ală-

„Cu orice preț”: în iulie și august aliații au obținut, sacrificând 23 000 oameni, aproximativ 1,5 km pătrați de cîmpie răscolită de cratere, în jurul satului Pozieres. Frank Richards, care a luptat ca infanterist și care mai tirziu a scris interesante amintiri de război, descrie o scenă care sună ca o satiră neagră a războiului. Richards și compania sa se aflau într-o tranșee săpată într-un cimitir, cînd i-a surprins un baraj german: „Obuzele azvîrleau din morminte cadavre și coșciuge, iar unii dintre oamenii noștri uciși zăceau acum alături de ele. Nu puteam decît să ne stăpînim și să suportăm. Un obuz a făcut explozie chiar în afara tranșeei, nu departe de mine. Unui soldat, o schijă i-a smuls o bucată de obraz. A fost lovit și în burtă, dar mai era încă conștient. Doi camarazi ai săi deliberau dacă să-l scape de chin sau nu; din ferice n-au mai trebuit s-o facă; a murit înainte ca ei să se hotărască. Unul din brancardierii noștri a înnebunit și a început să se dezbrace. Scotea urlete îngrozitoare, a trebuit să ne luptăm cu el...”

„Cu orice preț”. La sfîrșitul lunii iulie, Haig scria în jurnalul său: „În timpul luptelor din iulie am pierdut cu 120 000 mai mulți oameni decît dacă nu am fi atacat. Nu este însă un motiv care să justifice îngrijorarea în legătură cu posibilitatea noastră de a continua ofensiva”. Faptul că unii oameni puteau privi aceste cifre cu atîta detașare, a fost unul din cele mai îngrozitoare lucruri în legătură cu Somme. Aparenta lor indiferență poate că nu era decît o reflectare a prăpastiei care exista între conducători și conduși. Originea lor, predominant din clasa bogătașilor, izolată de masele pe care le comandau, nu li pregătise să acționeze în alt mod. Generalii englezi ai „Marelui război” erau persoanele care considerau că 75 lire pe an constituia un salariu bun pentru un muncitor și care vedeau cartierele de cocioabe doar prin fereastra unui tren expres.

Somme avea aspectul unui dezastru natural mai mult decît al unei lupte. Nimic, nici măcar introducerea unei arme secrete decisive — tancul — nu putea rezolva impasul.

Sfîrșitul și uitarea

Tancul MARK I era destul de mare ca să transporte un echipaj de un ofițer și șapte soldați. Spre consternarea lui Winston Churchill, care a atras atenția că folosirea armii secrete era prematură, Haig a hotărît să utilizeze tancurile într-o a treia încercare de a sfărîma frontul german, la 15 septembrie. Echipajele nu prea erau instruite și nu aveau decît

o tactică rudimentară. În plus, unii din coloșii aceia delicai erau deja uzați în urma numeroaselor ore de probă.

În loc să concentreze mașinile pentru a realiza străpungerea într-un singur punct, Haig le-a împărțit în grupuri împrăștiate pe un front întins pe 16 km. În unele locuri, tancurile mergeau înaintea infanteriei, curățînd calea, iar în altele se tirau în urmă, la o distanță respectuoasă, însoțite de un ofițer și șase soldați, care dădeau la o parte răniții din calea lor. Mașinile se defectau repede, se înțepeneau în cratere sau deasupra tranșeelelor germane, își pierdeau direcția și trăgeau asupra propriilor lor oameni, ascultau ordine confuze sau se învîrteau fără rost, pînă erau lovite. Viteza lor redusă le făcea ținte sigure.

Oricît de nefolositoare a fost această armă secretă, ea a oferit presei un material de senzație. Într-o dimineață, un avion de recunoaștere a raportat că văzuse un tanc „urmat de numeroase trupe britanice” pe strada principală a satului Flers, care se afla la 2,4 km în spatele liniei frontului german. Corespondenții au transmis această informație îmbogățită cu un amănunt: trupele ovaționau. Acest lucru a aprins imaginația publicului englez, oferindu-i lui Haig un triumf de publicitate care îi fusese refuzat toată vara. Pentru un moment, acei oameni

Măștile de gaze sînt purtate deopotrivă de cai și de călăreți

care ovaționau au înecat volumul crescând de critici și au lăsat o poartă deschisă iluziilor. Căci mii de familii continuau să primească pachete cu ultimele efecte ale celor uciși, uneori zdrențe dintr-o uniformă însingurată, bune de îngropat în

părușe în mocirlă și oamenii mergeau unul în urma celuilalt, de-a lungul unei cărări improvizate din scinduri. Pământul părea că adunase relicvele evenimentelor din toamna aceea; o grămadă de dărâmături pe locul unui sat, cioturi de

În bătălia de pe Somme, englezii au folosit, pentru întâia oară, o „armă secretă”: tancurile

curtea casei. Cîte visuri n-ar fi fost spulberate, dacă cei de acasă ar fi știut că „trupele care ovaționau” în urma tancului erau doar un grup de prizonieri nemți...

Septembrie. Ploile de pe Somme nu se mai sfîrșeau. Istoria oficială consemnează că soldații luptau „în noroi pînă la brîu” și pentru a înainta trebuiau să se tragă afară unul pe celălalt. Thiepval a fost cucerit, dar englezii se mai aflau încă pe un teren acoperit de morții din 1 iulie. Informațiile secrete l-au convins pe Haig că dușmanul era gata să cedeze, dacă aliații mențineau presiunea (într-adevăr, pînă la sfîrșitul războiului, germanii n-au mai avut, pe frontul de Vest, efective atît de restrînse). Noroiul devenise însă aliatul lor și principalul dușman al englezilor. Drumurile se topeau într-o clisă adîncă, hrana și munițiile trebuiau cărate pe sâni improvizate din foi de tablă, iar caii și catirii se afundau pînă la burtă și trebuiau să fie împușcați. „Locurile uscate, folosite drept puncte de sprijin, se dovedeau adesea a fi cadavre” — își amintea Edmund Blunden.

Să urmărim un batalion înaintînd spre linia frontului, într-o noapte pe la sfîrșitul lui octombrie. Ultimul drum dis-

copaci, și mai ales cadavre, pretutindeni cadavre neîngropate. Cîte o ghiulea cădea în noroi, cîte un om se scufunda, dar șirul trecea pe lîngă el; nu era un loc unde să te oprești. Apoi cărarea s-a sfîrșit și batalionul a trecut peste o înălțime, în mod miraculos acoperită încă de iarbă. La poalele dealului, un om striga că s-a afundat pînă la genunchi în noroi.

Sergentul H.H. Munro (Saki), cunoscutul autor de povestiri,* care s-a înecat în mlaștină, alături de alți soldați, a fost poate una din cele mai importante pierderi ale literaturii engleze din timpul primului război mondial. Batalionul lui Munro a luat parte la ultima acțiune oficială de pe Somme, o ofensivă desfășurată între 13 și 18 noiembrie, care i-a surprins pe germani: date fiind condițiile terenului și anotimpului, alte atacuri nu mai erau de conceput.

Bătălia de pe Somme a început într-o dimineață cu soare și s-a terminat pe zăpadă și întuneric.

**În românește de:
Any FLOREA**

* Volumul lui H.H. Munro *Lighioane și supralighioane* a apărut în limba română în Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.

ADERĂRI LA LIGA VOTULUI UNIVERSAL

Lista No. 1

Costică Dumitrescu, cismar, București.
 Marin Dumitrescu, „ „ „ „ „ „
 Gheorghe D. Ionescu, „ „ „ „ „ „
 Niță Teodorescu, „ „ „ „ „ „
 Niță Păsculescu, „ „ „ „ „ „
 Dumitru Savu, „ „ „ „ „ „
 Bădescu Ioan, „ „ „ „ „ „
 D. Constantinescu, liber, „ „ „ „ „ „
 Anghel C. Mihail, cismar, „ „ „ „ „ „
 Dumitru Ionescu, „ „ „ „ „ „
 Ghiță Rădulescu, „ „ „ „ „ „
 Ioan Simionescu, „ „ „ „ „ „
 Dumitru Anghelescu liber, „ „ „ „ „ „
 Mitică Ionescu, „ „ „ „ „ „
 Costică Anghelescu, „ „ „ „ „ „
 Dumitru Georgescu, cismar, „ „ „ „ „ „
 George Savu, „ „ „ „ „ „
 Nicolae Vinătoru, „ „ „ „ „ „
 Costache Dumitrescu, „ „ „ „ „ „
 Nae Niculescu, „ „ „ „ „ „
 D. Constantinescu, „ „ „ „ „ „
 Călin Constantin, „ „ „ „ „ „
 Dumitru sin Dumitru, muncitor, „ „ „ „ „ „
 Costache Rădulescu, cismar, „ „ „ „ „ „
 Gogu Balitescu, „ „ „ „ „ „
 Iorgu Scarlat, „ „ „ „ „ „
 Nae Constantinescu, „ „ „ „ „ „
 Stefan Dumitrescu, „ „ „ „ „ „
 Trandafir Enescu, liber, „ „ „ „ „ „
 Nae Cimpineanu, muncitor, „ „ „ „ „ „

ADERĂRI LA LIGA VOTULUI UNIVERSAL

(Urmare)

D. Dumitrache Georgescu, București.
 » Răducanu N. Văleanu, funcț. com. Buc.
 » C. D. Ionescu, funcționar-comer. „ „
 » Ghiță Vasiliu, funcționar „ „
 » Nicolae Chivulescu, proprietar „ „
 » Ioan Sprangate, muncitor „ „
 » Const. Popescu, student „ „
 » Athanasie Stănescu, tipograf „ „
 » Ioan P. Crușoveanu, tipograf „ „
 » Ștefan Iliescu, funcț. comercial „ „
 » Gh. D. Timuș, student-farmacist „ „
 » Nicolae I. Văleanu, cismar „ „
 » Nicolae Grigorescu, cismar „ „
 » Nicu Mironescu, cismar „ „
 » Toma Vasilescu, curierar „ „
 » Ioan Marinescu, cismar „ „
 » Vasile Popescu, cismar „ „
 » Costică Săndulescu, cismar „ „
 » Ilie C. Georgescu, liber „ „
 » Nicolae Tiță, cismar „ „
 » Mitu Dobrescu, cismar „ „
 » Nicolae Brătulescu, cismar „ „
 » Mihail Stănescu, comerciant „ „
 » Valenti Florescu, cismar „ „
 » Nicolae Niculescu, tipograf „ „

1893-1973:

80 ani

de la crearea
P. S. D. M. R.

LIGA VOTULUI UNIVERSAL

VASILE NICULAE

Preluată de la revoluționarii democrați pașoptiști, care, prin glasul celui mai autorizat reprezentant al lor, Nicolae Bălcescu, susțineau „domnia poporului prin popor”, revendicarea votului universal s-a situat în fruntea tuturor documentelor programatice socialiste. Ea izvoră din analiza întreprinsă de frunții mișcării noastre muncitorești asupra sistemului electoral anacronic și antipopular, existent în România în ultimele decenii ale secolului XIX, și care s-a perpetuat pînă în 1918.

Contradicțiile Constituției

Începînd din anul 1884, corpul electoral era împărțit, atît pentru Adunarea Deputaților, cît și pentru Senat, în mai multe colegii. Legea electorală din iunie 1884*, trecută prin Parlament la insistențele primului ministru I.C. Brătianu, stabilea pentru cele două camere ale Parlamentului următoarele bariere censitare:

Pentru desemnarea reprezentanților în Adunarea Deputaților, alegătorii erau repartizați în trei colegii.

Colegiul I: votau alegătorii cu venituri anuale de cel puțin 1 200 lei; desem-

* Constituția și legea electorală votate în 1866, după detronarea lui Cuza, împărțeau corpul electoral în 4 colegii, pentru Adunarea Deputaților și în 2 colegii, pentru Senat.

nau 75 deputați. **Colegiul II:** votau alegătorii din orașe care plăteau o dare anuală către stat de la 20 lei în sus (erau scutiți de cens cei care practicau profesiuni „libere” — medici, avocați, zia-riști — ofițerii în retragere, pensionarii statului); desemnau 70 deputați. **Colegiul III:** cuprindea două categorii de alegători: **directi** — cei care aveau venituri funciare anuale de peste 300 lei și știau carte (erau scutiți de cens învățătorii și preoții rurali); restul alegătorilor votau **indirect** (desemnau mai întâi 1 delegat la 50 persoane și acesta se prezenta la reședința județului respectiv, pentru a vota direct). În total, Colegiul III (deci covârșitoarea majoritate a populației României) desemna 38 deputați (adică jumătate din numărul celor trimiși de privilegiatii Colegiului I).

Pentru alegerea reprezentanților în Senat existau două colegii: din primul făceau parte alegătorii cu venituri de peste 2 000 lei, din cel de-al doilea — alegătorii cu venituri între 800 și 2 000 lei.

După cum se poate constata, sistemul electoral censitar, bazat pe avere, practic înlătură din viața politică a țării marea majoritate a poporului și mai ales țărănimia.

Prevederile legii electorale nu numai că avantajau în mod vădit clasele privilegiate — burghezia și moșierimea — dar veneau în contradicție flagrantă cu principiile fundamentale ale Constituției, care proclama prin articolul 10: „**Nu există în stat nici o deosebire de clasă. Toți românii sînt egali înaintea legii și datorți a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice**”, iar prin articolul 31: „**Toate puterile statului emană de la națiune**”.

Clasele dominante și partidele politice de guvernămint susțineau un astfel de sistem electoral deoarece el reprezenta o pavăză solidă a regimului politic burghezo-moșieresc, la adăpostul căreia legislația votată de Parlament reprezenta emanația concretă a concepțiilor și a intereselor lor de clasă.

În vederea apărării și consolidării regimului existent, burghezia și moșierimea respingeau ideea modificării sistemului electoral, sub motivul lipsei de „pregătire” a poporului de a se folosi în mod conștient de libera exprimare a sufragiului în alegeri. Lipsa de „pregătire” era motivată de nivelul cultural deosebit de scăzut al maselor. Iar situația în care se aflau țărani și muncitorii era tocmai consecința politicii de clasă a burgheziei și moșierimii, interesate în menținerea poporului muncitor în bezna inculturii, departe de instituțiile legislative și executive care pretindeau că acționează în numele tuturor, fără însă a-i reprezenta pe toți în aceeași măsură.

Riposta socialiștilor

Misiunea de a demasca adevăratul caracter al sistemului electoral censitar, de a demonstra necesitatea legiferării votului universal și-a asumat-o mișcarea socialistă, partidul politic al proletariatului. Parte integrantă a luptei pentru democratizarea regimului social-politic al țării, acordarea de drepturi și libertăți întregului popor muncitor, legiferarea dreptului de vot universal a constituit un obiectiv principal în activitatea mișcării noastre socialiste începînd cu primele sale forme organizate de manifestare și pînă în decembrie 1918, cînd s-a înfăptuit reforma sufragiului universal.

Socialiștii au demonstrat, cu date și cu fapte incontestabile, extrase din statistici oficiale, că sistemul censitar nu permitea formarea unui Parlament reprezentativ pentru întreaga națiune. Ei au dovedit că Adunarea Deputaților și, cu atât mai mult, Senatul, erau compuse în covârșitoarea lor majoritate din persoane ostile intereselor maselor largi ale poporului. Semnificativ în această direcție — arătau socialiștii — era faptul că la Colegiul III, colegiul „țărănesc” cum era el considerat, nu se alegeau decît 38 deputați, în timp ce Colegiile I și II dădeau împreună 145 mandate. În plus, la Colegiul III ingerințele și presiunile din partea administrației erau cele mai flagrante, făcînd extrem de dificilă pătrunderea elementelor muncitorești sau țărănești în forul legislativ al statului.

Față de totalul populației țării, numărul alegătorilor direcți, care reușeau să străbată peste limitele impuse de censul electoral, era foarte mic, încît „reprezentățiunea națională”, cum era denumit în mod obișnuit Parlamentul, nu avea de fapt un caracter cîtuși de puțin reprezentativ. Într-o cuvîntare rostită în Camera Deputaților, în decembrie 1895, deputatul socialist V.G. Morțun arăta că la scrutinul electoral desfășurat cu numai o lună în urmă, numărul alegătorilor pentru Adunarea Deputaților fusese de 13 493 — la Colegiul I, 29 976 — la Colegiul II și 34 328 — la Colegiul III (18 867 direcți și 15 461 indirecti) în total 77 797, la o populație de aproximativ 5 milioane locuitori.

În aceste condiții, lupta socialiștilor pentru vot universal apare ca perfect legitimată de necesitatea înlăturării unui obstacol serios în calea afirmării proletariatului, a țărănimii, a mișcării muncitorești în viața social-politică a țării.

Într-un front comun

Pronunțându-se pentru vot universal, socialistii au demonstrat necesitatea obiectivă a acestei reforme, inclusiv faptul că masele largi ale poporului, contrar celor susținute de ideologii claselor dominante, erau pregătite spre a se folosi de acest drept, spre a-și trimite adevărații săi reprezentanți în Parlamentul țării. Pentru a-și spori șansele de izbândă, ei au inițiat o campanie de concentrare a eforturilor tuturor elementelor și grupărilor democratice în lupta pentru sufragiul universal.

Încă din anul 1891, presa socialistă s-a pronunțat pentru constituirea unei organizații largi de acțiune, în vederea impunerii acestei reforme. Evident o asemenea organizație nu putea să cuprindă, alături de socialiști, decât grupările democratice care aveau înscrise în programe această revendicare. Între acestea se aflau: Partidul Radical-Democrat, condus de G. Panu, cu organul său de presă **Lupta**; gruparea republicană din jurul ziarului **Adevărul**, precum și o grupare a liberalilor-democrați din jurul ziarului **Românul** și al directorului acestuia Vintilă C.A. Rosetti.

Formula organizatorică a **Ligii votului universal** avea să se contureze însă ceva mai târziu, la începutul anului 1894. Faptul a fost determinat de intensificarea acțiunilor socialistilor în favoarea votului universal, ca urmare a hotărârilor Congresului de creare a P.S.D.M.R. din 1893. La 9 ianuarie 1894, Consiliul General al P.S.D.M.R. a luat hotărârea ca partidul „să intre în tratative cu celelalte grupări democratice și liberale pentru a pune bazele unei **Ligi a votului universal**”.

P.S.D.M.R. a primit adeziunile republicanilor și ale radicalilor și a respins oferta de colaborare făcută de gruparea liberal-dezidentă din Iași, condusă de George Scortescu, directorul ziarului **Evenimentul**. Aceasta se pronunțase pentru o soluție intermediară: crearea unui singur colegiu electoral pentru știutorii de carte.

Tot la 9 ianuarie 1894 a avut loc, în Sala „Dacia” din Capitală, o mare întrunire pentru vot universal, la care, alături de socialiștii I. Nădejde, C. Mille, Anton Bacalbașa și alții, a luat cuvântul și directorul ziarului **Adevărul**, Al.V. Beldiman. În moțiunea adoptată se sublinia că participanții la întrunire, „**încredințați că nu au nimic de așteptat de la vechile partide politice, aprobă alianța grupărilor democratice în scopul de a alcătui o Ligă pentru votul obștesc**”.

În tot cursul anului 1894 și în prima jumătate a celui următor, socialiștii au

susținut continuu ideea formării ligii. Treptat au reușit să-și apropie noi aderenți — Partida țărănească, condusă de C. Dobrescu-Argeș (ce avea ca organ de presă **Gazeta țăranilor**), precum și disidența liberală ieșană de la **Evenimentul**, care declarase între timp că renunță la ideea colegiului unic.

La 21 mai 1895, organul P.S.D.M.R. **Lumea nouă** a publicat un apel, tipărit apoi și răspândit în foi volante în Capitală și în țară, prin care chema pe toți partizanii votului universal să adere la ligă. Peste o săptămână, Ioan Nădejde a trimis o scrisoare lui Vintilă C.A. Rosetti, propunându-i ca întrunirea reprezentanților grupărilor politice aderente la ideea constituirii ligii să aibă loc la sediul redacției ziarului **Românul**, în semn de omagiu și recunoștință față de lupta pentru drepturi politice pe care a dus-o, de-a lungul întregii sale vieți, C.A. Rosetti, întemeietorul ziarului.

Radicalii bat în retragere

Între timp, însă, radicalii și republicanii și-au retras adeziunile, pe motiv că nu pot face parte dintr-o organizație care urma să cuprindă și gruparea condusă de C. Dobrescu-Argeș. Acesta era învinuit în coloanele ziarului **Adevărul** de unele nereguli financiare. **Adevărul** este că radicalii căutau un pretext pentru a se eschiva de la acțiuni concrete în favoarea votului universal și a ascunde maselor orientarea vădit preconseratoare a acestei grupări în general, și a lui G. Panu în special. Substratul atitudinii radicalilor a fost bine sesizat de către socialiști: „Cum ar fi putut radicalii, aliați cu guvernul [conservator — n.a.], face parte din **Liga votului universal**, cînd la alegeri aveau să fie neapărat pe o listă cu conservatorii sau măcar cu jumiștii și, deci, silii a ascunde sub obroc ideile lor politice democratice?”.

C. Dobrescu-Argeș și-a retras și el adeziunea, chipurile ca urmare a campaniei întreprinse împotriva sa.

În aceste împrejurări, la 25 iunie 1895, la redacția ziarului **Românul**, a avut loc întrunirea de constituire a Ligii votului universal. Au participat doar delegați din partea ziarelor **Lumea nouă**, **Românul** și **Evenimentul**. Printre cei prezenți se aflau socialiștii I. Nădejde, Deodat Țăranu, Al. Ionescu, I.C. Atanasiu, G.D. Pencioiu și liberalii-democrați Vintilă C.A. Rosetti, Vasile M. Kogălniceanu, George Scortescu. Participanții la întrunire au adoptat și o rezoluție, în care erau defi-

nite scopurile ligii și mijloacele de realizare a acestora: „1. Prima îndatorire a tuturor membrilor din ligă este popularizarea și susținerea principiului votului universal, prin o luptă neîncetată, prin intruniri, ziare și broșuri; 2. Orice membru al ligii, oricare ar fi credințele sale politice, va fi dator a susține, oriunde și pretutindeni, chestia votului universal în întregimea ei; 3. Orice membru al ligii va fi dator a susține în mișcarea electorală chestia votului universal, luînd angajamente formale în această privință. În lupta electorală, membrii se obligă a da sprijinul lor candidaților ligii în toate localitățile unde candidatura acestora va fi pusă de comitetul local, în înțelegere cu cel central, respingînd alianțele parțiale cu orice partid care ar combate pe candidații ligii”.

De la Ligă la Uniune parlamentară

Chiar din momentul formării ligii, conducerea P.S.D.M.R. a inițiat acțiuni concrete în sprijinul angajamentelor pe care și le-a asumat. Consiliul General al partidului a hotărît a se mobiliza „toate organizațiile social-democratice din țară să dea tot concursul lor pentru propășirea ligii și să lucreze pentru înflințarea de secții și cîștigarea de noi aderenți”. La redacția organului de presă al partidului, *Lumea nouă*, au început să sosească numeroase scrisori de aderare din partea muncitorilor, funcționarilor, micilor meseriași, studenților, comercianților etc. Raportul Consiliului General al P.S.D.M.R. la Congresul IV, din aprilie 1897, arăta că socialiștii au strîns „mai multe mii de înscălturi pentru această reformă”. Cu prilejul alegerilor parlamentare din noiembrie 1895, P.S.D.M.R. a depus candidaturi proprii în județele Iași, Galați, Ilfov, Roman, Fălciu, Brăila și Tutova, urmînd ca în celelalte județe socialiștii să susțină candidaturile altor membri ai ligii.

Dar acțiunile practice ale ligii n-au putut confirma întru totul așteptările. Partenerii politici ai socialiștilor nu aveau nici forța, nici influența politică și nici baza de masă necesare realizării unor acțiuni cu aport decisiv în lupta pentru obținerea votului universal.

În aceste condiții, socialiștii au luptat deschis și în Parlament pentru obținerea votului universal, combinînd astfel acțiunea parlamentară cu campaniile extraparlamentare. Începînd din 1895, V.G. Morțun a prezentat, patru ani consecutiv, un amendament prin care cerea „**introducerea votului universal cu reprezentare proporțională**”. Cu toată opoziția majori-

tăților parlamentare ostile acestei reforme și în pofida presiunilor exercitate de liderii partidelor burghezo-moșierești asupra deputaților lor în Parlament, amendamentul a intrunit, an de an, tot mai multe adeziuni: de la 10 în 1895, la 45 în 1897 (la un total de 100 voturi exprimate). Erau insuficiente însă pentru ca amendamentul să poată fi adoptat. În afara lui V.G. Morțun, în favoarea votului universal au mai votat Vintilă C.A., Rosetti, Vasile M. Kogălniceanu, C. Dobrescu-Argeș, G. Scortescu, Titu D. Frumuseanu, I. Procopiu, I.G. Lecca și alți deputați. Pe baza adeziunilor obținute, în decembrie 1896 s-a constituit, tot din inițiativa lui V.G. Morțun, **Uniunea parlamentară a sufragiului universal**, reunind pe toți deputații care se pronunțau pentru vot universal și se angajau să susțină, în Adunarea Deputaților, înfăptuirea acestui deziderat.

În perioada următoare, sub auspiciile uniunii, care, în scurt timp avea să preia atribuțiile **Ligii votului universal**, s-au organizat la București, Galați, Ploiești, Craiova, Roman, Piatra Neamț, Pitești și în alte orașe, mari intruniri și mitinguri populare și s-au răspîndit numeroase broșuri și manifeste de propagandă. Cu toate aceste eforturi, încercarea de impunere, pe cale parlamentară și extraparlamentară, a reformei votului universal nu s-a putut realiza. Dar ea n-a rămas fără ecou. Dimpotrivă, a avut urmări pozitive: a atras atenția Parlamentului asupra necesității acordării dreptului de vot universal și a reușit să formeze în întreaga țară un curent de opinie favorabil reformării radicale a sistemului electoral din România.

Activitatea **Ligii votului universal**, ca și aceea a **Unii parlamentare a sufragiului universal**, poate fi apreciată ca prima încercare a partidului politic al proletariatului din România de a realiza un punct important din programul său de acțiune — în cazul de față votul universal — prin spargerea frontului partidelor politice ale claselor dominante și realizarea unui sistem de alianțe care, fără să lezeze individualitatea organizației politice muncitorești, să-i creeze posibilități concrete de transpunere în practică a unui deziderat ce interesa marea masă a poporului.

La începutul secolului nostru, lupta proletariatului pentru accesul maselor la drepturi politice a fost înclinată de succes; în 1918 clasele dominante au fost silite să acorde dreptul de vot universal.

COALIȚIA SACRĂ ROMÂNŌ-BULGARĂ

Prof. dr. CONSTANTIN N. VELICHI

După 1860, între revoluționarii bulgari ai vremii, personalitatea lui Gh. S. Rakovski era, desigur, cea mai de seamă. Activitatea desfășurată de el pînă atunci, atît în țară, cit și în străinătate, ziarele scoase — în special *Dunavski lebed* (care apăruse la Belgrad) — îl făcuseră foarte cunoscut.

În 1863, Rakovski s-a stabilit la București, legînd relații de prietenie și colaborare cu numeroase personalități ale vieții politice și culturale din România*. Prezența sa în capitala de pe Dimbovița nu era un fapt neobișnuit; mulți conaționali ai săi trăiau prin satele și orașele noastre.

„Casa țaranului român a fost deschisă bulgarului...”

O formă de împotrivire față de împilare și asuprire a popoarelor din Balcani, aflate sub jug otoman, a fost emigrarea. Bulgarii și-au găsit adăpost mai ales la nord de Dunăre. Plecați în timpul războaielor ruso-turce de la finele secolului XVIII și în prima jumătate a celui următor, mulți bulgari au trecut în țara noastră; au fost bine primiți la noi și au cîpătat chiar unele privilegii. Gîndul eliberării de sub jugul otoman îi frămînta pe toți atît pe cei plecați, cit și pe cei rămași pe pămîntul natal. Dar cum emigrația nu era, din punct de vedere social-economic, un grup omogen, nici căile preconizate pentru dobîndirea independenței nu erau unitare. Țăranii bulgari — adăpostiți prin satele noastre — s-au gîndit mereu, ca și frații lor săraci așezați prin oraș, la lupta armată. De aceea au fost alături de corpurile române de voluntari care au luptat în războaiele ruso-turce contra osmanliilor. Elementele înstărite au acționat mai ales pe cale diplomatică. Pe toți i-a însuflețit însă ridicarea la luptă a românilor în 1848. În Țara Românească mulți dintre emigrații bulgari, mai ales țăranii exploatați de boieri și arendași, au luat parte activă la revoluție. Frunzații emigrației s-au aflat în strînsă legătură cu revoluționarii români.

În timpul războiului Crimeii**, marii negustori și arendași bulgari, conduși de Hristo Gheorghiev, au alcătuit cu sprijinul comandamentului rus organizația *Epitropia bulgară*. În 1862, aceasta s-a reorganizat sub numele de *Dobrodeteina družina* („Societatea de binefacere”), ur-

mărînd eliberarea Bulgariei, dar nu prin revoluție, ci pe cale diplomatică sau prin intermediul unui război ruso-turc. Revoluția era acceptată doar în *extremis*, în acest caz declanșarea ei urmînd să aibă loc doar în prezența armatei ruse; în noul stat bulgar, puterea trebuia să fie preluată, desigur, de către marea burghezie.

În 1863, cînd Rakovski s-a stabilit în România, emigrații bulgari li se creaseră condiții favorabile pentru a-și intensifica acțiunile în direcția dobîndirii independenței țării lor. Dorința lor era îmbrățișată cu căldură de masele populare românești, de numeroase personalități politice, începînd cu domnitorul Cuza și continuînd cu Mihail Kogălniceanu, C.A. Rosetti, B.P. Hasdeu, Cezar Bolliac etc. Așa se explică și faptul că Rakovski a cîpătat foarte repede aprobarea de a scoate un ziar bilingv (romăno-bulgar) *Bădușnost* („Viitorul”)

Democrat convins, Rakovski a susținut prin acest ziar reformele lui Cuza. El a demascat clerul fanariot de pretutindeni și a sprijinit secularizarea pe care a făcut-o domnitorul român. Cu cîteva luni înainte de publicarea decretului Legii rurale, Rakovski, care afirmase că în vremuri grele, „casa țaranului român a fost deschisă bulgarului cu cea mai mare ospitalitate”, scria: „Noi credem că nu poate exista un adevărat român [...] care să spună că țaranului nu trebuie să i se dea pămînt, că nu trebuie [...] să aibă din ce să trăiască și să fie liber, cu drepturi egale...”

În ziarul editat de Rakovski, Hasdeu a publicat două articole în care cerea dizolvarea Camerei boierești reacționare și „votarea noii Constituții”. Este expli-

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1973.

** A avut loc între anii 1853-1856 și a fost purtat de Turcia, Anglia, Franța, Austria și Piemont, împotriva Rusiei — n.r.

*** Primul număr al acestei publicații a apărut la 8 martie 1864, la București — n.r.

cabil de ce Cuza a susținut ziarul, probabil și bănește, dar mai ales de ce, la cererea expresă a Porții, nu l-a suspendat și nici nu l-a izgonit din țară pe revoluționarul bulgar. Mai mult, domnitorul i-a promis arme pentru pregătirea unei cete de 750 oameni, în fruntea căreia Rakovski urma să treacă Dunărea, pentru a-i răscula pe bulgari. La rîndul său, văzînd intrigile ce se urzeau pentru detronarea domnitorului, Rakovski l-a înștiințat pe acesta de iminenta primejdie. Într-o convorbire pe care Rakovski a avut-o, în 1867, cu prietenul său K. Tankov, i-a spus, referindu-se la Cuza: „El mi promisese formal că va ajuta moral și material cauza eliberării noastre [...] Principele Cuza era dispus să primească [probabil în Școala militară — n.a.] cîțiva bulgari, care [devenind] ofițeri, urmau să treacă Dunărea în fruntea unor cete bine înarmate și echipate cu toate mijloacele necesare, pentru a provoca o răscoală mai serioasă. Era gata să facă toate sacrificiile, deoarece socotea că [și] prin aceasta va putea scăpa România de tributul și vasalitatea otomană și într-un moment potrivit s-o proclame independentă...”

Panaiot Hitov, prieten nedisprețit al lui Rakovski, a reproduș, în memoriile sale, o convorbire a acestuia din urmă cu domnitorul român:

— [Rakovski] Păzește-te, căci vei fi legat și scos din București.

— [Cuza] Dă-mi scris că voi fi scos.

— [Rakovski] Nu pot să-ți dau scris, dar te vei convinge tu însuși.

După detronarea lui Cuza, România s-a găsit într-o situație grea, unirea însăși fiind periclitată*. Se zvonea că Poarta ar concentra trupe la Dunăre și că acestea vor trece fluviul. La Paris s-a convocat o conferință internațională, care urma să propună măsuri corespunzătoare noii situații.

În acest răstimp s-a creat la București **Comitetul Central Secret Bulgar** (C.C.S.B.). Fruntașii emigrației bulgare, în memoriile lor, au redat insuficient de clar împrejurările înființării acestui organism. Unii dintre ei au relatat că, în martie 1866, pentru a para o lovitură din partea Turciei, Ion Brătianu s-ar fi adresat lui Rakovski, întrebîndu-l dacă ar putea organiza un corp de voluntari bulgari pentru a sprijini armata română în eventualitatea unui atac turcesc. Rakovski ar fi răspuns pozitiv, dar pînă la urmă, Brătianu, sfătuit și de unii mari bogătași bulgari, dușmani ai lui Rakovski, ar fi întrerupt tratativele cu acesta; ba mai mult, l-ar fi pus și sub urmărirea poliției. Din această cauză, revoluționarul bulgar ar fi fugit la Brăila, apoi la Galați,

și mai apoi a trecut în Rusia. În absența lui, discuțiile ar fi fost continuate de principalul său colaborator, Ivan Kasabov. La capătul acestor tratative s-a întemeiat **Comitetul Central Secret Bulgar**, care împreună cu **Comitetul Secret Român** — compus din persoane care pusese la cale înălțurarea lui Cuza — au format o **Coaliție Româno-Bulgară!**

Este adevărat că acest **Comitet Central Secret Bulgar** a luat naștere în urma detronării lui Cuza și ca urmare a atitudinii îngrijorătoare a Porții, căreia i-ar fi convenit revenirea Principatelor la starea dinainte de 1859. Documente certe ne oferă date prin care putem preciza însă că, din februarie și pînă în vara anului 1866, nu au putut avea loc discuții între Brătianu și Rakovski. Pînă la începutul lunii mai, Brătianu nu s-a aflat în țară, iar Rakovski, la rîndu-i, a lipsit din București în perioada de la sfîrșitul lui martie și pînă la finele lui iulie 1866. Discuții s-au dus, într-adevăr, dar între C.A. Rosetti și Ivan Kasabov, iar înființarea **Comitetului Secret Bulgar** n-a avut loc în martie, ci abia în a doua jumătate a lunii mai, deoarece abia atunci au început a se face concentrări de trupe turcești la Dunăre.

A contribui cu averea și viața

Convorbirile dintre C.A. Rosetti și Ivan Kasabov au avut loc la redacția ziarului **Românul** și apoi în casele lui Constantin Ciocirlan, prieten politic al lui C.A. Rosetti. După mai multe discuții s-a ajuns la o înțelegere pentru care s-a redactat și un document, păstrat în mai multe variante, fără deosebiri esențiale de text. Între altele, documentul, în șapte puncte, preciza: „Se formează **Comitetul Secret Bulgar** cu condițiunile următoare:

I. Persoanele următoare adică... constituie **Comitetul Central Bulgar** din București și care va avea relațiuni directe cu **Comitetul Român** (de aceeași natură) reprezentat de C. Ciocirlan, Gr. Serurie și E. Carada.

II. **Comitetul Central Bulgar** din București va forma încă un **Comitet Central** într-unul din orașele principale ale Bulgariei și altul în Serbia, avînd aceste două Comitete relațiuni directe cu **Comitetul Central** din București și fiind sub auspiciile lui.

III. Fiecare din aceste trei Comitete Centrale va forma comitete sucursale în statul unde există și care vor fi în relațiuni directe cu **Comitetul** respectiv central de care depînd.

IV. Scopul menționatei comitete, atît centrale, cît și sucursale va fi a prepara

* Vezi *Magazin Istoric*, nr. 4/1972.

spiritele pentru o revoluțiune necesară contra inamicului comun al popoarelor creștine din Orient. Semnalul revoluției în Bulgaria îl va da Comitetul Central Bulgar din București, după înțelegerea cu Comitetul Român, atunci când va izbucni revoluțiunea în țările vecine, adică în România, Serbia, Montenegro, Herțegovina, Epir și Albania, care împreună cu Bulgaria, aspiră a forma state autonome și independente”.

Pregătirea mișcării urma să se realizeze prin:

„1. Propagarea prin emisari și pregătirea spiritelor în toată Bulgaria.

2. Formarea (cînd comitetele român și bulgar din București vor crede necesar) și dirijarea de grupe în Bulgaria și mai cu seamă în Munții Balcanului. Aceste grupe vor menține forțele și gărziile inamicului în incertitudine perpetuă, cînd pe de altă parte Comitetul Central de aici [București], prin foi volante, va propaga mișcarea, iar comitetele de acolo vor secunda opera prin toate mijloacele posibile, procurînd contingente.

3. Comitetul Central va face apel la patriotismul bulgarilor spre a contribui cu averea și viața.

4. Detaliurile modului de acțiune pot fi multiplicat și asimilate cu circumstanțele, dar totdeauna prin știrea Comitetului Central Român.

5. Casa acestei acțiuni va fi ținută la un casier numit de ambele comitete; banii trebuincioși se vor libera de dînsul, după ordine scrise ale ambilor președinți.

6. Comitetul Român își rezervă dreptul de a se pune în comunicare cu celelalte comitete ale națiunilor slave și grece și a ține relațiunea între ele și bulgari pentru acțiunea comună, cum și pentru înțelegerea asupra momentului mișcării. Nici o cercare izolată nu se va face fără învoirea lui”.

La punctul VII se prevedea:

„Pînă ce Comitetul Central din București va dobindi mijloace proprii și suficiente, Comitetul Român se obligă a îi procura toate necesarele, precum și bani, arme, muniții de răzbel, îmbrăcăminte și mijloace de existență, precum și mijloace pentru întreținerea a unuia sau mai mulți emisari în Europa și concursul presei europene.

Fiindcă este cu puțință ca, din circumstanțe neprevăzute, România să-și dobîndească într-un alt mod (afară de răzbel cu Turcia) independența și să formeze un stat liber și suveran, se îndatorește și atunci Comitetul Central Român (cel menționat) a împlini și a se ține strict de articolul precedent (adică VI)”.

„Comitetul Secret“ lucrează pe față

În vara anului 1866, Rakovski, aflat în Rusia, a luat de mai multe ori legătura cu Kasabov, interesîndu-se dacă poliția românească îl mai căuta. Primind asigurări că totul fusese dat uitării, Rakovski a pornit spre București. Deci,

Ziare și tipărituri bulgărești apărute în România, în a doua jumătate a secolului trecut

Într-adevăr, în martie 1866 revoluționarul bulgar fusese urmărit de poliția românească, dar nu în legătură cu acțiunile pregătitoare realizării **Coaliției**, așa cum foarte mulți au afirmat; era cunoscut de toți ca un prieten și admirator al lui Cuza, ca un revoluționar ce n-ar fi stat pe gânduri pentru a da o mână de ajutor în cazul izbucnirii unei mișcări pentru readucerea fostului domn. Nu trebuie să uităm că în fruntea guvernului se afla atunci principele D.Ghika, cunoscut pentru vederile sale reacționare, care puseseră sub urmărirea poliției pe toți cei apropiați lui Rosetti și cunoscuți pentru legăturile lor cu revoluționarii italieni Mazzini și Garibaldi. Revenit la București, Rakovski n-a fost de acord cu textul și spiritul **Coaliției**, și prietenia cu Kasabov s-a rupt. De altfel, în afara lui Kasabov, care lucrase cot la cot cu Rakovski, împărțându-i ideile, ceilalți membri mai de seamă ai **Comitetului Central Secret Bulgar** erau cunoscuți ca oameni ce nu mergeau ferm pe o linie revoluționară. Mai tirziu, când Kasabov s-a retras și conducerea Comitetului a fost preluată de Kisimov și alții, organizația a pornit pe linia greșită a colaborării cu Poarta, propunând instituirea unui regim de dualism turco-bulgar. Curând a apărut și un ziar — **Narodnost** („Națiunea”) — care se intitula în mod deschis organ al C.C.S.B. fapt ce demonstra că acest comitet nu mai era cituși de puțin secret. Și totuși importanța C.C.S.B. a fost foarte mare.

Uniți în idealuri

Actul **Coaliției Sacre** n-a fost niciodată semnat, deoarece între timp s-a petrecut, în parte, ceea ce era prevăzut în art. VII: România, chiar dacă nu-și cucerea independența, reușea, oarecum, să soluționeze criza — primejdia războiului cu Turcia ivită după detronarea lui Cuza fiind înlăturată la mijlocul lunii mai. Dar, cu toate că documentul n-a fost semnat, partea românească a rămas fidelă angajamentelor luate. Este aceasta un punct de onoare, atât pentru oamenii politici liberali democrați ai vremii, cât și pentru factorii de conducere ai țării.

În primul rînd, partea bulgară a primit banii promiși (600 galbeni) și și-a format filiale la Ruse, Tîrnovo, Șumen ș.a. ca și în sinul comunităților bulgare din orașele noastre Giurgiu, Brăila, Ploiești etc. În al doilea rînd, guvernul român nu s-a amestecat în treburile C.C.S.B. Kasabov însuși afirma că, într-o discuție pe care a avut-o cu Ion Brătianu, acesta îi recomandase ca bulgarii să lucreze cu mare atenție și în taină, pentru a nu-i simți Poarta, promițându-i ca guvernul român să nu intervină.

Între Rakovski și Kasabov au intervenit divergențe și cel dintîi a pus imediat bazele unei noi organizații, cu adevărat revoluționare. Autoritățile române au avut din nou aceeași atitudine binevoitoare, îngăduind alcătuirea pe teritoriul nostru a cunoscutelor cete de haiduci bulgari. Din cauza îmbolnăvirii lui Rakovski, acestea au trecut sub comanda lui Panaiot Hitov și Filip Totiu. Curînd a apărut și broșura lui Rakovski intitulată **Haiducii bulgari**, ceea ce a însemnat un indemn direct la intensificarea luptei armate pentru independență. La 29 aprilie 1867, Panaiot Hitov, cu ceata sa, a trecut Dunărea pe lângă Oltenița; același lucru l-a făcut și Filip Totiu, cu ceata sa, trecînd în Bulgaria, pe la Șiștov. Protestele energice ale Porții n-au intimidat guvernul român — acuzat de complicitate — și acesta n-a oprit trecerea unei a treia cete, de 125 oameni, conduși de Hagi Dimitri. Atitudinea binevoitoare a României a mers atât de departe, încît protestele energice și repetate ale Porții, căroră li s-au adăugat cele ale Franței și Austriei, au silit guvernul român să demisioneze.

Chiar și după aceea, C.A. Rosetti și prietenii săi politici au continuat să colaboreze cu revoluționarii bulgari, ușurîndu-le contactul cu Mazzini și Garibaldi. Într-un cuvînt, ei au aplicat prevederile acestui tratat de alianță sui-generis permis deși el nu fusese niciodată semnat; mai puternică decît această formalitate era dorința de libertate și independență a celor două popoare, deopotrivă lovite în dezvoltarea lor liberă de jugul străin.

DE LA ORDINUL JARTIEREI LA... VAPORUL CU ABUR

WILHELM von JANKO

Prezentăm în continuare* câteva fragmente din lucrarea lui Wilhelm von Janko *Fabel und Geschichte* („Fabulă și istorie“). De data aceasta autorul încearcă să dovedească netemeinicia unor legende țesute în jurul câtorva evenimente care, la vremea lor, au trezit o atenție deosebită. Perpetuată apoi, legenda s-a substituit adevărului istoric, care cu greu mai poate fi reconstituit în adevăratele sale dimensiuni.

Demn de reținut ni se pare, și în cazurile de față, nu faptul dacă istoria probează sau nu legenda, ci doar capacitatea—mereu existentă în imaginația colectivă—de a păstra vie, sub formă anecdotică, împlinirea care altfel, consemnată doar în documente, e sortită să rămână un rece și depărtat fapt. De aceea, prezentând constatările autorului menționat, nu intenționăm a „zdrobi“ vreo legendă. Ci doar, alăturînd-o faptului istoric, să oferim cititorului o perspectivă mai generoasă asupra unor lucruri îndeobște cunoscute. Căci cine nu a auzit de Ordinul Jartierei, de oul lui Columb sau de vaporul cu abur? Și cîți nu cunosc adevărul despre toate acestea! Și totuși...

I. L.

O panglică de catifea albastră

Despre instituirea Ordinului Jartierei ** circulă în mod curent două versiuni, ambele pline de fan-tezie. Conform uneia din ele, care se bucură de o mai largă răspîndire, faptele s-au petrecut în 1346 în timpul unei fastuoase serbări la curtea regală engleză. Dansînd, contesa de Salisbury și-a pierdut jartiera albastră de pe piciorul stîng. Cavalierul ei, regele Eduard III al Angliei, a ridicat-o curtenitor și a înmînat-o posesoarei. Cîțiva dintre martorii, amuzați și surprinși de neprevăzutei situației, nu s-au putut abține de a nu face unele aluzii ironice la cele întîmplate. Regele, auzin-du-le, a exclamat aproape amenințător: **Honny soit**

qui mal y pense

 („Afurisit fie cel ce se gîndește la rele!“), adăugînd că intenționează să acorde acelei panglici albastre un prestigiu, care să-i facă pe cei prezenți nespus de fericiți dacă vor avea dreptul să o poarte. După scurt timp, el a instituit Ordinul Jartierei, căruia i-a dat drept deviză amintitele cuvinte: **Honny soit qui mal y pense**.

Dacă această variantă surprinde prin pitorescul ei, cealaltă pare, în schimb mai demnă de crezare, deși nici în privința ei nu se poate da vreo garanție, nefiind adevărită de un fapt istoric cert. Conform acestei versiuni, în bătălia de la Crécy, în 1346, unde același Eduard III a repurtat o victorie hotărîtoare împotriva francezilor, el ar fi dat semnalul de atac printr-o jartieră albastră înfipț în virful unei sulite. Spre a consfinți amintirea acestei victorii, Eduard a instituit apoi „Ordinul Jartierei albastre“, adăugîndu-i acel motto mult discutat (probabil cu intenția de a preveni orice interpretări greșite

în privința alegerii acestei panglici).

Nici istoricii timpului și nici statutele ordinului nu oferă vreun punct de sprijin cu privire la verosimilitatea acestor două versiuni. Dimpotrivă, în statutele întocmite chiar de regele Eduard se precizează cu toată claritatea că „a instituit acest ordin spre cinstirea lui Dumnezeu, a Sfintei Fecioare și a Sfîntului martir Gheorghe, patronul Angliei“, în al 23-lea an al domniei sale.

Al cui a fost „oul lui Columb“?

O altă anecdotă care se bucură de mare popularitate este cea cu privire la „oul lui Columb“. Se pare însă că celebrul ou nu a aparținut binecunoscutului navigator genovez, ci sculptorului și arhitectului italian Brunelleschi (1377-1446).

Faptele s-au petrecut la Florența, în 1421, la o adunare a arhitecților, întruniri spre a discuta planurile de construire a cupolei bisericii Santa Maria del Fiore. Brunelleschi par-

* Vezi *Magazin Istorie*, nr. 7/1973.

** *Order of the Garter* („Ordinul Jartierei“) — înaltă decorație britanică acordată în general suveranilor, sefiilor de stat, membrilor familiei regale. Numărul beneficiarilor este limitat la 26. Bărbații poartă ordinul la genunchiul stîng, femeile — la brațul drept.

ticipa și el la întrunire. În cartea sa intitulată **Biografia de artiști**, apărută în 1550, Giorgio Vasari povestește că, atunci când Brunelleschi și-a prezentat proiectul cupolei, propunând soluții noi, îndrăznețe, colegii săi i-au cerut să le înfățișeze modele și desene amănunțite. Spre a da o ripostă acestei viclene pretenții, Brunelleschi a propus confrăților săi să rezolve problema —

oarecare, iar acum oricine, fie el un biet croitoraș, simte chemarea de a deveni descoperitor de țări necunoscute". Dar cum cartea sa despre Columb a apărut abia după 21 ani de la tipărirea **Biografiilor de artiști** a lui Vasari, chiar acest fapt ne îndreptățește să devenim neîncrezători față de Benzoni și față de... „oul lui Columb”.

Dar să revenim la Papin. Originar din Franța, el a plecat, după revocarea Edictului din Nantes*, în Germania, unde a trăit la curtea landgrafului Karl von Hessen și și-a continuat cercetările de fizică. Se spune că orașului Kassel i-ar fi revenit onoarea de a fi văzut, pentru prima oară, un vapor cu abur și că Fulda ar fi fost fluvial pe ale cărui ape a plutit întâia dată un asemenea

De cine
e legată
povestea
cu
celebru
ou:
de Cristofor
Columb
sau ...

... de
Filippo
Brunelleschi?

astăzi atât de cunoscută — a oului care stă pe unul din virfuri.

Această istorioară se potrivește foarte bine cu realitatea, deoarece cupola bisericii are, într-adevăr, forma unui ou turtit la una din extremitățile lui.

Se pare că Benzoni a fost primul istoric care, menționând întimplarea cu oul, a legat-o de numele lui Columb, corelînd-o într-un mod lipsit de orice justificare cu următoarele rînduri dintr-o scrisoare a celebrului explorator către Isabela și Ferdinand al Spaniei, datată 7 iulie 1503: „Timp de șapte ani, planul meu a fost privit, la curtea Domniilor-Voastre, ca o farsă

Denis Papin, Robert Fulton și alții...

Doi bărbați sînt amintiți ca fiind inventatorii vaporului cu abur: Denis Papin (1647-1714) și Robert Fulton (1765-1815). Nici lui Papin și nici lui Fulton nu li se cuvine însă în exclusivitate această glorie, deși ultimului i se datorează, într-adevăr, o experimentare reușită a unui asemenea proiect. Se știe că în anul 1805, Fulton și-a oferit invenția lui Napoleon I, dar că acesta, de obicei atât de perspicace, a respins-o, considerînd-o drept o himeră și numindu-l pe Fulton șarlatan.

vas, deși, se adaugă, în-cercarea ar fi eșuat.

Din scrierile lui Papin reiese însă clar că el și-a exprimat la început doar intenția de a construi un vapor cu abur, dar că, în realitate, n-a ajuns niciodată s-o înfăptuiască. Același lucru este confirmat și de relatările lui Leibniz și ale lui Uffenbach, care precizează că, spre a-și pune în mișcare ambarcațiunea cu care a pornit de la Kassel spre Münden (cam pe la 1707), în susul Fluviului Fulda, Papin nu s-a folosit de vreo mașină cu abur, ci de roți cu cîrmă.

Este cunoscut faptul că ideea folosirii aburului în propulsarea vaselor maritime este mult mai veche,

* Vezi Magazin Istoric, nr. 3/1973.

primele informații în această privință datînd încă de pe timpul lui Carol V. În anul 1540, Blasco de Garay

gratificat pe Garay cu asemenea epitete, ci l-a răsplătit cu generozitate dîndu-i 200 000 ducăți și

fost considerat un timp ca inventator al mașinii cu abur. Branca și Savary în sec. XVII, Hull, New-

Doi
inventatori:
Denis
Papin..

...și Robert
Fulton,
amîndoi
pasionați
de îmlînzirea
forței
aburului

i-a propus împăratului o mașinărie care să deplaseze vasele fără cîrmă și fără vele. Încercarea a fost făcută abia în 1543 dar, deși încununată de succes, Carol V n-a pus preț pe viitoarele avantaje ale invenției. Spre deosebire însă de Napoleon, care îl calificase pe Fulton drept un șarlatan, Carol V nu l-a

achitîndu-i, în plus, sumele cheltuite pentru realizarea proiectului. Garay și-a luat banii și invenția, pierzîndu-și urma în uitare.

La diferite intervale și-au făcut apariția și alți oameni de știință preocupați de folosirea forței aburului: De Caus (1576-1626), de exemplu, a

comen, Jouffroy d'Abbans, Watt în sec. XVIII-XIX și alții și-au legat numele de diferite invenții bazate pe utilizarea puterii aburului. Iar după Fulton, care a adus motorului cu abur importante perfecționări, au urmat Dupin, Marestin și alții. Încît „vaporul cu abur” are foarte mulți părinți.

ROBESPIERRE: ULTIMA ZI ÎNAINTE DE EȘAFOD

(Urmare din p. 51)

și în intenție? Acești cinci ani [1789-1794] de patimă politică, acești cinci ani eroici și înflăcărați, să nu fi fost decît un poem al disperării, poemul unui om care este înfrînt pînă la urmă de forțele pe care n-a putut să le stăpînească de vreme ce a sucombat?

Și de ce să se fi lăsat, el, care vedea adeseori atît de departe, pradă eșecului? Din virtute? Dar prima virtute a unei politici nu este reușita ei în realitate, în prezent?

Robespierre, meteor pasionat, simbol al unei revoluții care dă naștere în mod necesar și unor indivizi de teapa lui Cambacérés și Siéyès¹⁷, victimă folosită de cei dibaci pentru a-și croi ei drum, erou pînă la urmă tras pe sfoară și apoi

condamnat și părăsit de cei prudenți, mască glorioasă pe care o clasă meschină, ca să seducă o clipă, și-o pune spre a-și găsi aliați printre săraci?

Chiar Napoleon spunea despre Incoruptibil că a fost „șapul ispășitor al Revoluției”.

Omul acesta de treizeci și șase de ani, care, la 10 thermidor, nu mai era decît un trup mutilat peste care se turna var nestins, n-a fost deci decît o victimă? Înselat de sine însuși, de propriile sale „principii”, încremenit, în fața realității în mișcare a vieții multiple, într-o atitudine înghețată, care nu putea să-l ducă decît la eșec?

Cambacérés, fost membru al Convenției, regicid, apoi arhicancelar al imperiului, cînd a fost întrebat de Napoleon, devenit împărat, despre căderea lui Robespierre, i-a răspuns: „Sire, a fost un proces judecat, dar nu pledat”.

Prezentare și traducere de:
Sanda Mihăescu-BOROIANU

17) Emmanuel-Joseph Siéyès — una dintre principalele figuri de la începutul Revoluției franceze. A fost autorul celebrei broșuri *Ce este Starea a treia*. A supraviețuit revoluției și în 1799 a devenit consul alături de Napoleon Bonaparte).

Caruselul guvernamental 1930-1932

FURTUNA BÎNTUIA ÎN ADÎNCURI

ION DRAGOMIRESCU

Efectele crizei economice mondiale din anii 1929-1933 s-au resimțit cu deosebită intensitate și în România. Una din consecințele crizei a fost instabilitatea politică, manifestată, în primul rînd, prin dese schimbări și remanieri guvernamentale. Criza politică s-a complicat și mai mult după restaurația din 8 iunie 1930, prin acțiunile lui Carol II care vizau slăbirea principalelor grupări politice, în vederea instaurării unui regim personal. A urmat un adevărat „carusel guvernamental”: numai în perioada iunie 1930-iunie 1932 s-au schimbat patru cabinete ministeriale, la care se adaugă numeroasele remanieri.

În numărul trecut al revistei am relatat evenimentele politice petrecute între ianuarie 1930-octombrie 1930, cînd guvernul național-tărănist condus de Iuliu Maniu a fost nevoit să demisioneze. Continuăm prezentarea principalelor aspecte ale vieții politice cuprinsă între octombrie 1930-iunie 1932, marcată de înăsprirea măsurilor antipopulare luate de cabinetul național țărănist în frunte cu G. G. Mironescu, ca și de formația condusă de Iorga-Argetoiianu.

Camarila la lucru

Majoritatea conducerii P.N.Ț. n-a renunțat însă la deținerea, în continuare, a frînelor puterii. La 10 octombrie, un nou guvern național-tărănist, diferit de cel precedent mai mult prin schimbarea intervenită în distribuirea portofoliilor ministeriale, depunea jurămîntul. Din vechea echipă lipseau Maniu și Vaida-Voievod, iar președinția era asigurată iar de G.G. Mironescu. „Moștenirea” economico-finanțiară era precară: la sfîrșitul lui octombrie încasările statului reprezentau doar jumătate din prevederi, iar golul bugetar se cifra la aproximativ 12 miliarde; cifrele, demne de crezut, erau comunicate chiar de primul ministru și de Mihai Popovici, ministrul de Finanțe.

Deschiderea Parlamentului la 15 noiembrie a avut loc într-o atmosferă sumbră. Mesajul regal era incoerent, îndemnînd pe politicieni „mai ales la lucru împreună, la „uniune frățească”. Se făgăduise lucruri multe, prea multe. Cine le va face?” se întreba cu îndoaială unul dintre deputați.

Datoria publică internă și externă atinsese exorbitanta cifră de aproximativ 130 miliarde lei, de peste șase ori mai mare decît bugetul anual al statului. Guvernul își propunea să întocmească un buget de „austeritate”, în stare să asigure plata „cuponului” datoriei externe care se cifra la peste șase miliarde lei anual.

Ca o diversivune, menită să distragă atenția opiniei publice, conducătorii mișcărilor de extremă dreaptă agitată în Parlament naționalismul șovin și proslăveau fascismul. La 13 decembrie A.C. Cuza a vorbit timp de peste șase ore despre „virtuțile” nazismului care cîștiga teren în Germania. Nimeni n-a oprit tribulațiile bătrînului reacționar nici a doua zi cînd el și-a continuat perorația.

Camarila regală continua recrutarea de acoliți. Carol își exprima convingerea că „o anumită democrație [regimul parlamentar constituțional - n.n.] îi pare un lucru de trecut [anacronic], deși țin la dînsa cei de la guvern.” În intenția regelui și a camarilei, guvernul Mironescu ar fi trebuit să fie un cabinet de tranziție spre dictatura personală, care să pună în practică un program alcătuit de Argetoiianu și de alți oameni politici, economiști și sociologi de dreapta. Planul urmărea să „asaneze” economia țării prin măsuri antipopulare: scăderea numărului salariaților statului și a lefurilor acestora; colaborarea intensă cu capitalurile străine; conversiunea datoriilor agricole (măsură care trebuia să favorizeze în primul rînd pe marii latifundiari). Pe plan politic, programul carlist condamna regimul parlamentar bazat pe partide politice și preconiza formarea unor guverne în afara acestora; în Parlament, deputații urmau a fi desemnați de primul ministru, iar alegerile să fie făcute doar pentru a rati-

fica această stare de lucruri. „Ordinea constituțională însăși [...] voia să o schimbe regele nou: mai puțini deputați alesi și ieșiți din altceva decât din psihoza mulțimilor, iar în Senat Coroana să aibă dreptul de a alege” — iată cum rezuma Iorga intențiile lui Carol II. Partidele politice urmau să fie dizolvate, căci argumenta Argetoianu, „acțiunea lor asupra maselor, în opoziție, este tot atât de dăunătoare ca acțiunea lor la guvern”.

Față de manevrele camarilei, P.N.L. declara într-un manifest publicat în toamna anului 1930, că nu putea „înțelege și accepta soluțiuni dictatoriale și măsuri excepționale din orice parte ar veni ele”. Apariția manifestului a provocat divergențe în sinul partidului: vechii brătieniști au condamnat ingerințele camarilei; alți lideri liberali: Argetoianu, Franasovici și, în parte Tătărașcu, s-au desolidarizat de manifest și au preconizat preluarea șefiei P.N.L., care aparținea lui Vintilă Brătianu, de către Duca sau dr. Costinescu. Aceste lupte intestinale au dus, mai târziu, la ieșirea lui Argetoianu din partid; în 1932 el va înființa o nouă grupare politică, Uniunea Agrară.

Între timp, jocul de culise continua. S-au încercat diferite combinații: M. Popovici i-a propus lui Iorga „formarea unui guvern cu țărăniștii și alte elemente”. În Cameră, avea loc — după afirmația lui Iorga — o „cinească luptă pentru locuri de onoare”. M. Popovici și G. Miropescu spuneau că „se tem de o lovitură de sus” [din partea regelui — n.a.]. Față de politica nepopulară a guvernului, Gr. Iunian a demisionat din guvern la 19 noiembrie.

Bugetul pe anul 1930 se încheia cu un deficit record: 5,8 miliarde lei. Deputații, în imensa lor majoritate, au votat măsurile antipopulare propuse de guvern, care aruncau un nou val de greutate asu-

pra populației muncitoare. La sfârșitul lunii decembrie, Parlamentul a aprobat prima „curbă de sacrificiu”, aplicată în ianuarie 1931, care consta în reducerea lefurilor salariaților publici și instituirea unui nou impozit, ceea ce atrăgea după sine scăderea salariilor cu 10 până la 23%. Concomitent, s-a hotărât concedierea unui mare număr de muncitori și funcționari. Toate aceste acțiuni erau dictate de „consilierii tehnici” și „experți” străini, reprezentanți ai capitaliștilor ce furnizaseră împrumuturile contractate începând din 1929 și care puneau mai presus de orice plata ratei anuale a datoriilor contractate de statul român.

Situația grea în care se zbătea țara îl făcea pe Iorga să noteze cu amărăciune, la sfârșitul anului 1930: „Lumea e săracă, tristă și fără încredere în viitor”

Stratagema regelui

Anul 1931 a debutat cu mari frământări sociale. „Curba de sacrificiu”, mărirea impozitelor și incasarea lor prin folosirea forței publice, valul noilor concedieri — toate acestea au provocat puternice demonstrații și adunări de protest ale muncitorilor din întreaga țară. La 29 ianuarie, peste 10 000 muncitori de la Atelierele „Grivița” au demonstrat sub lozincile: **Vrem piine! Jos curba de sacrificiu! Jos cine fură munca!** La C.F.R., numărul celor concediați în anii 1927-1930 era de aproape 30 000, reprezentând un sfert din totalul salariaților. În Valea Prahovei, cifra șomerilor se ridica la aproximativ 20 000; în Valea Jiului, aproape 80% din mineri rămăseseră fără lucru. La Craiova, într-o mare adunare, țărani și protestat împotriva noilor impozite și, după cum relatau ziarele, manifestanții au strigat: **Nu ieșim la muncă!**

Iuliu Maniu, omul „providențial”, care pentru a veni la putere promitea: democrație, ordine, libertate etc...

... și „pumnul de fier” al primului guvern fărâmișt (1928-1930) ministrul de Interne Al. Vaida-Voevod

Guvernul și Parlamentul se zbăteau în neputință. Soluțiile propuse frizau ridicolul: un deputat, animat de sentimente „filantropice”, a cerut votarea unui credit de 30 milioane lei pentru ajutarea celor aproximativ 300 000 șomeri. Aceasta ar fi însemnat că unei familii i-ar fi revenit cam vreo sută de lei, ceea ce echivala cu prețul a ... 16 kg pline. Situația încasărilor statului era sub orice nivel: președintele guvernului, G. Mironescu, aprecia că ele nu atingeau decât o treime din cifra fixată. Din această pricină, M. Manoiilescu, ministrul Industriei și Comerțului considera că, în curând, „se va ajunge la neplata leilor”.

Între timp, guvernul ducea tratative febrile pentru obținerea unui nou împrumut de peste hotare. Soluția nu era însă decât un paleativ în stare să prelungească zilele numărate ale cabinetului Mironescu. La 10 martie, marile bănci occidentale au acordat încă 53 milioane dolari (aproximativ opt miliarde lei), cu condiția expresă a plății la timp a ratelor datorate anual. Cum am văzut, cifra acestui „cupon extern” era de circa 6 miliarde lei, deci trei sferturi din împrumut se întorceau imediat la creditorii! Măsura guvernului a fost combătută chiar de unii parlamentari reprezentând opoziția democratică: „Lupu, îndelung, îl atacă [împrumutul — n.a.] violent”. Într-o discuție cu Iorga, Titulescu a avut o opinie identică: „împrumutul, care nu [ne] asigură măcar pe doi ani, e o greșeală”. Totuși, cu o mare majoritate de voturi, Parlamentul și-a dat acordul față de această măsură, pe cât de ineficace, pe atât de înrobitoare. Viața politică cunoștea o agitație sterilă. Se

discuta la nesfârșit despre un proiect de lege contra cametei și un altul privind legea avocaților. Printre legile votate era și una care... impunea subscripția publică pentru ridicarea unor monumente regelor Carol I și Ferdinand.

Ultimele zile ale lunii martie au adus sfârșitul guvernului Mironescu. Tezaurul public era gol. Pentru cheltuielile curente s-au luat două treimi din fondul de rulment al Ministerului de Finanțe; ba chiar și 300 milioane de la Casa de ajutor C.F.R. Puternicele greve ale metalurgiștilor de la „Lemaitre”, la care s-au raliat și muncitorii altor uzine bucureștene au determinat luarea unor măsuri excepționale: Camera era păzită de trupe. Falimentul guvernului era iminent și inevitabil, deși liderii P.N.Ț. n-ar fi vrut să lase puterea din mîini. Pentru rege însă, instabilitatea guvernamentală — trei cabinete în decurs de zece luni — era cel mai bun pretext în încercarea de a-și instaura dictatura personală. Guvernul Mironescu a sfârșit lamentabil la 4 aprilie 1931. Pretextul l-a găsit regele, care l-a îndemnat pe M. Manoiilescu să demisioneze în semn de protest că Parlamentul i-a respins un proiect de lege. Stratagema a prins antrenînd căderea întregului guvern.

Carol I-a chemat la palat

Zilele care au urmat s-au caracterizat prin îndelungate pertractări între rege și șefii de partide. Formula lui Carol: „guvern de concentrare” sau „uniune

D.R. Ioanișescu, lider al P.N.Ț.:Medicii de județe și de circumscripții nu-și primiseră (în 1931) salariile de un an de zile...”

Mihai Popovici, fruntaș țăranist, ministru în guvernele din perioada 1930-1932. „Specialitatea”: Finanțele (deficit bugetar în primul an de guvernare 5,8 miliarde lei)

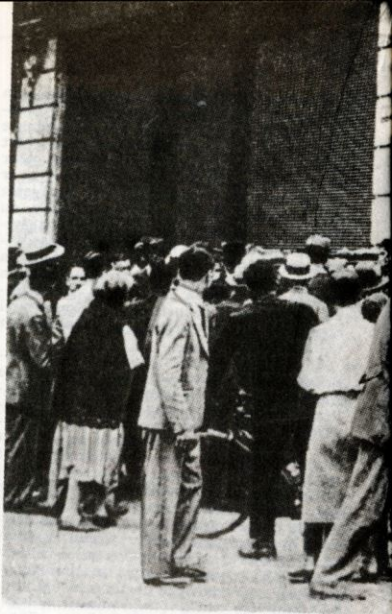
Virgil Madgearu secretar general al P.N.Ț., principalul specialist al partidului în probleme de politică economică

națională", cu care l-a însărcinat pe Nicolae Titulescu a dat greș, majoritatea liderilor politici refuzând să participe la o astfel de combinație. Fiecare dintre ei își închipuia că „poate cere cele mai năpraznice lucruri. Odată ce e vorba de Ministeriu Național...” După zece zile, Carol i-a chemat la palat, în audiență colectivă, pe toți șefii de partide. „Regele apare în mare uniformă, foarte impunător. Începe a citi un apel care se prefăce în ordin, în admonestări. De la începutul domniei a vrut un guvern al tuturor partidelor. E supremul moment să-l aibă. [...] Cine nu-l ascultă, dovedește lipsă de patriotism. El își va aduce aminte de aceasta...”

Au urmat încă alte patru zile de încercări ale lui Titulescu, soldate tot printr-un eșec. În ultima instanță, Carol a recurs la un guvern de tranziție, un cabinet de „tehnicieni”. Denumită guvernul „Uniunii naționale”, noua formație avea ca președinte pe Nicolae Iorga, care era și ministrul Instrucțiunii Publice, ales de rege pentru marele prestigiu de care savantul se bucura. Conducerea efectivă însă avea s-o dețină un devotat al lui Carol, C. Argetoianu, ministru de Finanțe și ad-interim la Interne. În afara acestuia, regele se sprijinea în acțiunea sa pe M. Manoilescu, ministrul Industriei și Comerțului, Iuliu Hațieganu și generalul Ion Râșcanu — miniștri de Stat, Ion Pangal, subsecretar de Stat, toți oameni de încredere ai palatului.

Noua echipă era însă lipsită de suport financiar și politic puternic. Din această cauză a apelat la sprijinul politic al P.N.L., cu care a încheiat mai târziu un cartel electoral și o înțelegere de colaborare. Dar cum Parlamentul era compus, în imensa lui majoritate, din deputați național-țărăniști, guvernul a convocat noi alegeri, desfășurate la 1 iunie și soldate cu victoria coaliției Iorga-Argetoianu. Campania electorală și alegerile s-au caracterizat prin grave abuzuri. Într-o scrisoare publică, Averescu acuza guvernul de falsificarea rezultatelor; Maniu aprecia că acestea ar fi fost „un scandal european”. Însuși Iorga era nevoit să admită acest fapt: „La Camera, jălania, în mare parte îndreptățită a abuzurilor electorale”. Totuși, chiar în aceste condiții, Blocul Muncitoresc-Țărănesc — organizație condusă de P.C.R. — a obținut cinci locuri de deputați. La 19 iunie însă, Parlamentul a invalidat mandatele lor. Ședința respectivă a fost prezidată de A. C. Cuza, cu „o excepțională energie”. Poate și de aceea, drept recompensă guvernul i-a obținut de la rege cordonul „Coroanei”...

Încă de la formare, cabinetul prezenta slăbiciuni serioase. Alcătuire hibridă, lipsită de omogenitate și de o concepție clară

August 1931: falimentul Băncii Berkowitz din București

asupra guvernării, sub puternica presiune a clientelei politice pusă pe căpătuială, ca și a cercurilor monopoliste străine creditoare, formația guvernamentală s-a văzut, încă de la început, în fața unor greutăți insolubile. Producția industrială își continua cursul descendent, înregistrând doar aproximativ jumătate din nivelul anului 1928. Deși în 1931 exportul crescuse cantitativ cu aproximativ 40%, valoarea sa era cu 40% mai mică decât în 1929; importul fusese redus cu 60%. Totuși, deficitul bugetar creștea. Numai la C.F.R. el se cifra la peste 1 miliard lei, cu toate că numărul salariaților fusese redus din nou cu aproape 10%. Fiscalitatea atinsese un trist record; cea mai ridicată din Europa acelor ani. În iunie 1931, Ziarul **Adevărul** scria: „fiscalismul nu numai că a ajuns la limita puterii de plată a contribuabilului român, dar a și depășit-o cu mult, contribuind în mare măsură la agravarea crizei economice”. Plata „cuponului extern” devenise spectrul guvernanților. Până și Argetoianu, exasperat de această situație, a fost nevoit să-i spună expertului Roger Auboin: „Am fost sub turci, am suferit ocupația germană; acum sintem supuși bancherilor apuseni [...] dar cu cit ne-ai cumpărat?”.

Deși „tezaurul e sec” — cum se exprima primul ministru — Parlamentul vota sume importante pentru noile uniforme ofițerești, ridicol înzorzonate. Veniturile statului erau tot mai reduse. Țărâniea, vîndută cămătarilor, resimțea tot mai acut consecințele crizei; deputatul G. Tașcă declara că „ar ajunge un chibrit, ca să aprinză satele”. Crahul bancar nu era prea departe; una din marile bănci bucureștene, Banca Berkowitz a fost nevoită, în august, să-și închidă ghișeele. Începînd din mai 1931, aceasta era cea de-a patra bancă în stare de faliment. La 21 octombrie, a căzut cu un imens scandal și Banca Marmorosch-Blank, deținută de unul dintre intimii regelui. Pentru salvarea ei, Argetoianu „a stăruit cu disperare”.

M. Manoilescu, acum guvernator al Băncii Naționale, motiva încercarea cercurilor financiare și politice de a-l salva pe Blank pe considerentul că banca acestuia „a împărțit bani la toată lumea politică, nereclamîndu-i. Sint milioane cheltuite pentru acțiuni politice...” Cîrdășia dintre grupurile financiare și partidele politice burgheze era și în acest caz evidentă.

Nu era singura dovadă a încrengăturii de interese care îi lega pe anumiți miniștri — și în special pe Argetoianu — de marele capital. În toamna anului 1931, un coleg al acestuia, N. Vasilescu-Karpen, ministrul Industriei și Comerțului, se

plîngea că Argetoianu l-a împiedicat să determine scăderea prețului la zahăr. Explicația era simplă: ministrul de Finanțe fusese în Consiliul de administrație al Fabricii de zahăr din Ghidigheni și continua să fie legat de interesele patronatului din această ramură industrială.

Confliktele de interese dintre diferitele grupări politice, pe tema concesiunii unor lucrări de interes public, luau proporții scandalose. Astfel, în legătură cu contractul încheiat cu societatea suedeză Svenska Vogaktiebolaget pentru construirea a 732 km șosea, o serie de deputați s-au acuzat reciproc în Parlament de a fi profitat de pe urma concesiunii. Altercațiile, după cum nota Iorga, s-au transformat în bătaie sadea: „Cum de la tribună Mares face pe Popovici și Lugosișianu «profitorii» Popovici, îl apucă de gît, îl pîlmuește, îl lovește cu pumnii, pentru ca la rîndul său să fie apucat de cap”.

În noiembrie 1931, deficitul bugetar al statului era evaluat la 6 miliarde lei. Ța și predecesorii săi, Argetoianu propunea aruncarea tuturor greutăților prin care trecea țara pe spinarea celor ce munciau. „Un buget de paralizie generală”, așa își intitula Argetoianu bugetul pentru anul 1932: noi impozite, de 12%, „armonizarea salariilor” (o nouă „curbă de sacrificiu”), licențierea unui număr de învățători; închiderea căminelor universitare, a tuturor școlilor normale și a unui număr cit mai mare de școli secundare; micșorarea cu un sfert a efectivului funcționarilor publici; revizuirea tabelelor pensionarilor etc.

Încolo, Argetoianu se arăta „mulțămît cu situația generală”.

„E așa de umilitor”

Guvernul a pus în practică o mare parte din aceste măsuri începînd chiar din ianuarie 1932, cînd s-a aplicat noua „curbă de sacrificiu”. Cîrînd, a adăugat noile impozite. Cu toate acestea, gestiunea financiară a statului se deteriora continuu. În primul trimestru, încasările nu erau decît „jumătate din ce a fost anul trecut”. Unele categorii de salariați: cadrele didactice, medicii etc. nu fuseseră plătiți de luni de zile. Un an mai tîrziu, liderul țărănist D.R. Ioanîțescu relata: „Am găsit restanțe de hrană și materiale la spitale și sanatorii în valoare de 100 milioane lei [...] Medicii de județe și de circumscripții nu-și primiseră salariile și cheltuielile de transport de un an de zile...” La Cameră, deputatul C. Toni interpela violent guvernul în legătură cu neplata salariilor învățătorilor; în incinta aceluiași for, o delegație de profesori uni-

versitari reclamau vehement aceeași revendicare. În stradă — „manifestație zgomotoasă cu geamuri de automobile sparte”, ca răspuns la noua mărire a impozitelor. La sate, situația devenise deosebit de critică. O statistică a Ministerului de Justiție din 1932 arăta că totalul datoriiilor agricole se cifra la peste 52 miliarde lei, din care 37 reveneau țăranilor cu mai puțin de 10 ha. În medie, fiecare asemenea debitor avea de plătit 6 600 lei la hectar, ceea ce înțelegea, în multe cazuri, însuși prețul de vânzare a acestei suprafețe de pământ. De teama unei explozii revoluționare, guvernul a încercat să ia unele măsuri pentru ușurarea situației țăranimii. La 15 februarie 1932, Parlamentul a votat Legea pentru suspendarea executărilor silite, care a fost apoi prelungită până la 1 mai același an. De la lege făceau însă excepție datoriile la fisc și cele pentru arenzile neachitate.

După dezbateri în Parlament, care au durat mai multe luni, la 19 aprilie 1932 a fost votată Legea pentru asanarea datoriilor agricole, cunoscută și sub numele de Legea conversiunii datoriilor agricole. Decizia a fost luată din mai multe motive, dintre care cel mai important era teama de o răscoadă țăranască. Legea era deosebit de avantajoasă pentru chiaburi și moșieri ale căror datorii — contractate pentru achiziționarea de pământ și mașini — se reduceau până la 50%.

Legea a stîrnit însă nemulțumirea cercurilor monopoliste străine care se temeau că, preluînd aceste sarcini financiare în plus, statul român nu va mai reuși să achite la timp împrumuturile contractate. Bancherilor străini li s-au alăturat și unele cercuri capitaliste autohtone, ceea ce a făcut ca legea să fie anulată. În schimb, Camera a luat o măsură „radicală” pentru asanarea economiei: la 20 aprilie 1932 a votat o lege care oprea importul merelor din California...

Dezorganizarea finanțelor și haosul economic ajunseseră la apogeu. Argetoianu mai spera totuși: „o comisiune cu Rist* [în frunte] va veni să ne cerceteze finanțele în vederea unor amînări de plăți”, și vedea în aceasta o soluție salvatoare. Dar în discuția cu președintele Consiliului de Miniștri, Rist a fost foarte categoric: „cei care nu plătesc vor vedea ce urmări are aceasta”. Adept al unor noi măsuri de împovărare a oamenilor muncii, Argetoianu a considerat că presiunile expertului francez îi erau deosebit de utile pentru reducerile bugetare pe care

le preconiza. Grigore Gafencu era și el de părere că „francezii să facă ordine în finanțe”, fiind de acord cu Rist care „ne declară fără chibzuială în minuirea finanțelor publice”. Iorga conchidea: „...E așa de umilitor...”.

Raportul întocmit de experții străini prevedea: reducerea sau suspendarea temporară a plății salariilor, concedierea a 30% din totalul muncitorilor și funcționarilor, sporirea taxelor de consumație etc. În plus, experții străini cereau asigurarea plătirii cu regularitate a datoriei externe; ca garanție pretindeau controlul asupra finanțelor statului român.

Minat de fricțiunile permanente care au existat între Iorga și Argetoianu, aflat în fața unor dificultăți economice și sociale insurmontabile, din ce în ce mai impopular prin măsurile potrivnice intereselor maselor, guvernul „tehnicienilor” a demisionat la 31 mai 1932. Criza guvernamentală s-a produs prin refuzul lui Iorga de a publica raportul experților străini, pe care-l considera ofensator pentru țară.

Criza politică — expresie a dificultăților social-economice, insolubile cu mijloacele specifice partidelor claselor dominante — avea să continue cu intensitate. Revenit la putere, Partidul Național Țărănesc a adoptat în lunile care au urmat noi măsuri menite să arunce efectele crizei economice pe seama maselor populare și să apere interesele claselor dominante. Înăsprirea condițiilor de muncă și de viață, îngustarea drepturilor și libertăților democratice au determinat riposta energică a maselor muncitoare. Avîntul revoluționar al acelor ani avea să capete o expresie culminantă în ianuarie-februarie 1933 cînd, sub conducerea Partidului Comunist Român, s-au desfășurat eroicele lupte ale cefeștilor și petrolștilor*. Această viguroasă mișcare politică s-a înscris cu litere de foc în istoria proletarietului din România avînd un larg răsunet internațional.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1968, 2/1971 și 2/1973.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Nicolae Iorga: *Memorii*, vol. VI: Supt trei regi; *Enciclopedia României*, vol. IV, 1943; Z. Ornea: *Țărănismul. Studiu sociologic*; Al. Gh. Savu: *Dictatura regală*; Aron Petric: *Criza dinastică* (în *Analele Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, nr. 2-3/1968); ziarele: *Dimineața*, *Adevărul*, *Universul*, *Dreptatea*.

* Charles Rist unul din experții monopolurilor străine care acordaseră împrumuturi României.

ȘI BĂTRÎNELE ZIDURI POT VORBI

Ajuns sub bătrîna arcadă, în parte ruinată, zidurile multiseculare începură să-mi povestească întâmplări despre care mai amintesc doar legende (poate că, totuși, cercetările viitoare vor confirma existența unor galerii care se întîlnesc într-o fîntînă, sau faptul că apa izvorului de lingă mănăstire ajungea zilnic pe masa domnitorului) și hrisoavele îngălbenite și zdrențuite.

Bătrînele ziduri îmi vorbiră despre o întîmplare pe care martorii o plasează în toamna anului 1594, cînd Mihai Viteazul a făcut primul pas pe calea care avea să ducă la independența Țării Românești: refuzul de a mai plăti tributul și suprimarea creditorilor străini adunați în casele logofătului Dan (convocarea lor la reședința vistierului nu le putea trezi bănuiele).

Presimțind parcă vijelișii și eroicii ani ai domniei lui Mihai Viteazul, logofătul Dan Danilovici cîtose-

rise mănăstirea care mai tîrziu s-a numit Mărcuța. Pisania mănăstirii amintește de jupîneasa Vișana, fata lui Marcu armașu, nepoata lui Dan logofătul. Vișanei i se mai spune și „Mărcuța” și de aici, se pare, vine numele transmis pînă în zilele noastre. De fapt, era o mănăstire fortificată cu important rol strategic. Mănăstirea a cunoscut, mai tîrziu, și frămîntările domniei altor cîrmuitori ai Țării Românești (Matei Basarab, Șerban Cantacuzino), pe care, la nevoie, i-a și ocrotit. Bătrînele ziduri au străjuit întâmplări petrecute la 1821, iar ulterior la umbra lor și-a petrecut ultimii ani din viață Mihai Eminescu (pierzînd importanța strategică, mănăstirea bucureșteană a fost folosită în ultima jumătate a secolului trecut și în primele decade ale secolului nostru ca spital).

Vizitînd de curînd aceste locuri, în fața mea a apărut, alături și rău potrivit cu

vechile ziduri, un gard din elemente de beton prefabricat. Din păcate, după ce s-au cheltuit vreo două milioane și jumătate de lei pentru lucrări de restaurare a acestui monument istoric, bătrîna mănăstire care adăposteste între fortificațiile ei și un palat domnesc (construit de Alexandru Ipsilanti) rămîne prea puțin accesibilă publicului. Astăzi, se ajunge acolo pe un drum ocolit, și de pușini remarcat, cu toate că s-ar putea deschide o cale de acces direct din șoseaua Pantelimon. În această zonă a țării, Mărcuța este singura mănăstire fortificată care a ajuns întreagă pînă în zilele noastre.

Valorificarea acestui interesant monument istoric ar atrage atenția călătorilor asupra cîtorva pagini de frămîntată, dar glorioasă istorie a poporului nostru, ar putea reprezenta un punct de atracție pentru turiștii care folosesc cea poartă de intrare a Capitalei.

Eugen ȘFETCU

O colecție MAGAZIN ISTORIC — o veritabilă enciclopedie a marilor probleme de istorie națională și universală

Pentru a o avea la îndemînă — nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum știți ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA” — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001.

Ginerele lui Mussolini se spovedește

JURNALUL LUI CIANO

Încă șase luni de război: mai-noiembrie 1942. Este perioada unui nou și disperat efort al naziștilor de a obține un rezultat decisiv pe frontul de Est, perioada ultimului lor marș înainte pe teritoriul Uniunii Sovietice, până în inima Caucazului și pînă la Stalingrad, orașul de pe Volga, ai cărui apărători vor intra simultan în istorie și în legendă. Ofensiva hitleristă înregistrează unele succese inițiale, dar, cu prudența dobîndită printr-o lungă și amară experiență, Ciano nu se mai obosește nici măcar să le consemneze. În schimb, cu o percepție ascuțită de aceeași experiență, el înregistrează toate simptomele premonitorii ale viitorului dezastru al Reichului: demoralizarea soldaților trimiși la moarte în urmărirea unei victorii din ce în ce mai spectrale, dureroasa decepție a populației civile din Germania, trezită la realitatea unor suferințe pe care cel înșelași de Führer le crezuseră rezervate exclusiv popoarelor din tabăra adversă, lenta dar ineluctabila dezagregare a clicii din jurul Führerului, în sinul căreia conflictele se întetesc pe măsură ce crește luptea de luncare pe panta înfringerii.

Regimul fascist din Italia nu o duce nici el mai bine. Jurnalul ministrului său de Externe ne dezvăluie acum una dintre cele mai monumentale bufonerie ale războiului. Convinș (ca și Ciano, de altfel) că ofensiva din iulie a lui Rommel va duce la cucerirea Egiptului, Mussolini pleacă în Libia, unde așteaptă momentul cînd își va putea face intrarea triumfală în Cairo. Așteptarea durează trei săptămîni, în cursul cărora ducele pregătește minulos împărțirea, pînă la ultimul fir de păr, a blănișii unui urs aflat încă în plină pădure. Ursul refuză, însă, să se lase vinat și Mussolini se înapoiază la Roma, cu propria sa coadă între picioare. Un detaliu pîcant, pe care ginerele său îl omite, poate din caritate: pentru proiectata paradă din capitala Egiptului, dictatorul și-a pregătit un splendid armăsar alb, cu harnașamentul din piele de Cordoba, încrustată cu pietre prețioase. Mîndrul Bucefal a făcut și el cale întoarsă, dar somptuoasele lui veșminte au dispărut subtilizate de un amator de giuvaeruri — rămas necunoscut — din anturajul ducelui.

În acest timp, familia Petacci continuă să-și facă de cap, traficînd acum aurul cu kilogramele. Afacerea se descoperă și Mussolini e pus la curent cu ea, exact în

ajunul marelui triumf scontat în Egipt. În aparență, Ciano înregistrează peripecțiile cazului cu o stranie obiectivitate, ca și cum ar comenta o competiție sportivă — ce-i drept, de un tip mai special. În rîndurile lui se simte totuși satisfacția ginereului în sfîrșit capabil să-și ia într-un fel revanșa asupra unui socru despotice, grație căruia are parte de o situație privilegiată, dar și de numeroase muștruluieli și umilințe. Peste un an, noile sale ranchiune acumulate vor juca un rol de seamă în doborîrea de la putere a ducelui.

Dîncolo însă de marile evenimente sau de meschinele întîmplări, dîncolo de portretele sinistre și groțesti ale căpitenilor naziste și fasciste, pe care Ciano le gravează cu o incisivitate crescîndă, din paginile ce urmează se degajă prezența mereu mai accentuată a unui sentiment pe care aceste căpitenii îl încearcă în fața întorsăturii luate de război, mai întîi pe frontul de Est, apoi și pe celelalte teatre de luptă: teama față de prăbușirea care se apropie.

Nicolae MINEI

Mussolini în așteptarea zadarnică a unei intrări triumfale în Egipt

1.V. Nu întâlnești nici un bărbat valid în orașele și ținuturile Germaniei: nu vezi decât femei, copii, bătrâni și muncitori străini, sclavi mai bine-zis. Vizitând o tabără de muncitori italieni, Edda a văzut unul care era rănit la ambele brațe, de pe urma loviturilor unui vâtaf nițeluș cam brutal [...]

Pierderile în Rusia sînt grele. Ribbentrop vorbește de 270 000 morți, generalul Marras de 700 000. Punînd la socoteală și pe cei mutilați, degerați sau bolnăvi nerecuperabili, ajungi la aproape trei milioane.

Aviația britanică întreprinde raiduri puternice. Rostock și Lübeck au fost literalmente rase de pe fața pămîntului. Köln a suferit distrugeri grave. Nemții răspund, bombardînd — dar mai puțin violent — orașele engleze. Totuși, asta nu consolează pe cetățenii Reich-ului, care au luat bunul obicei de a da mereu lovituri altora, dar nu și de a încasa ei înșiși. Ceea ce îi face pe mulți dintre nemții care au devastat jumătate din Europa să se plîngă de brutalitatea englezilor, care distrug locuințele a numeroase „familii prusace nevinovate” [...]

11.V. Demoralizarea ungurilor se reflectă clar într-o anecdotă care circulă la Budapesta. Ministrul Ungariei la Washington declară război Statelor Unite, dar funcționarul care primește comunicarea nu prea e la curent cu situația în Europa și pune cîteva întrebări: „Ungaria e republică?” — „Nu, e regat” — „Atunci aveți un rege?” — „Nu, avem un amiral” — „Așadar, aveți o flotă?” — „Nu, nici nu avem ieșire la mare” — „Dar aveți revendicări?” — „Da” — „La adresa cui? A Statelor Unite?” — „Nu” — „A Rusiei?” — „Nu” — „Atunci la adresa cui?”

— „A României!” — „Deci, veți declara război României?” — „Nu, cu ea sîntem aliați” [...]

18.V. Ducele îmi telefonează pentru ca să-i spun Eddei „să nu vorbească cu nimeni, absolut cu nimeni, despre ceea ce a văzut în Germania”. Iată de ce: regele i-a spus lui Mussolini: „Roma vîiește că într-un spital din Germania, se află internat un muncitor italian căruia i s-au tăiat degetele” [...]

Lucrurile merg prost în Slovenia: înaltul comisar cere trimiterea altor 24 000 soldați. Se pare că trupele noastre nu mai pot trece pe străzile Liublianiei: în spatele fiecărei uși, al fiecărei ferestre, îi pîndește cîte o armă [...]

20.V. [...] Generalul Amé îmi transmite, cu titlu confidențial, două rapoarte ale generalului Marras asupra stării de spirit a armatei germane, care ar fi foarte rea, din toate punctele de vedere. Demoralizarea s-ar fi răspîndit pretutindeni și perspectiva de a petrece încă o iarnă pe frontul de Est umple pe soldați de o veritabilă deznădejde. Pînă și acum, numeroși ar fi cei care preferă să se sinucidă, decât să se înapoieze pe front [...]

23.V. Ducele, indignat, îmi telefonează în legătură cu Shiratori², care a făcut într-adevăr declarații incalificabile. El a spus că Japonia trebuie să domine lumea și că Mussolini și Hitler trebuie să se resemneze cu această situație [...]

27.V. La întoarcerea din Rusia, Sorrentino³ îmi comunică impresiile și pronosticurile sale. Primele nu sînt de loc frumoase, celelalte — de loc reconfortante. Descrie atît de viu și zguduitor brutalitatea germanilor, care tînde să ia formele unei crime continue, încît aproape nu-ți vine să-l crezi.

Populații întregi masacrate, femei violate, copii uciși: iată ce se întîmplă zilnic. Acestor fapte li se opune ferma hotărîre a bolșevicilor de a lupta pînă la capăt, deoarece au certitudinea victoriei. În plus, moralul nemților ar fi mult mai coborît decât ne închipuim noi [...]

IUNIE 1942

2.VI. [...] Riccardi îmi debitează un lung rechizitoriu împotriva familiei Petacci și a dubioaselor afaceri ale doctorului Marcello. Mi-a arătat un document interesant: un subofiter de carabinieri scrie, într-un raport adresat superiorilor săi: „Dl. Cutare, i-am uitat numele, este un escroc, dar fiind amantul unei anume Petacci, care e amanta ducelui, nu ne putem lega de el”. De necrezut și, totuși, adevărat: am citit raportul cu ochii mei [...]

3.VI. Optimismul crește la Palatul Veneția⁴ în legătură cu operațiile din Libia⁵. Ducele crede astăzi că încercuirea Tobrukului e iminentă și că vom putea împinge ofensiva pînă la

4) Reamintim că Palatul Veneția era reședința lui Mussolini și, prin extensie, îl desemna pe dictator însuși.

5) E vorba de ultima ofensivă a trupelor Axei în Africa de Nord, declanșată la 27 mai, pe linia Bir Hacheim-El Gazala. În perioada 5-12 iunie, Rommel a înregistrat primele succese, retrăgerea britanicilor începînd la 14 iunie. Peste o săptămîină, garnizoana sud-africană de la Tobruk a capitulat. Patru zile mai tîrziu, generalul englez Auchinleck, comandantul suprem al Forțelor aliate în Orientul Mijlociu, preluînd direct conducerea Armatei 8, s-a stabilit pe o linie de apărare nord-sud de lîngă El Alamein (localitate egipteană, situată pe coasta Mediteranei, la 9 km sud-vest de Alexandria) pînă la depresiunea Qattara. Tentativele lui Rommel de a străpunge această barieră defensivă (1-10 iulie și 30 august-2 septembrie) au stîrnit mult optimism la Berlin și la Roma (vezi însemnările ulterioare ale lui Ciano), dar au eșuat din cauza marilor pierderi înregistrate și a deficiențelor de aprovizionare.

1) Aluzie la faptul că în fruntea Ungariei antebelice, se afla, cu titlul de regent, Miklos Horthy, fost amiral în flota austro-ungară.

2) Toshio Shiratori fusese ambasadorul Japoniei la Roma (1937-1941).

3) Lamberto Sorrentino era reporter al revistei săptămîniale Tempo.

Marsa Matruh⁶. Dacă sînt trandafiri...?

Nemții i-au interzis lui Alfieri să se ducă la Köln și i-au silit să se oprească în gara Düsseldorf. E clar că distrugerile sînt atît de mari, încît germanii preferă ca ambasadorul nostru să nu le vadă. Noaptea trecută, Essen a fost de asemenea bombardat, la fel de violent, pare-se [...].

5.VI. Grandi⁸ îmi spune că mîine, la Consiliul de miniștri, odată cu creșterea impozitului suplimentar, contribuabilii vor fi obligați să-și facă declarația fiscală sub prestare de jurămint. Asta înseamnă introducerea, în sistemul nostru fiscal, a sancțiunilor penale pentru cei în fraudă. La noi, metoda va fi inaplicabilă, căci toată lumea va depune jurămint pe declarații false. În consecință, dacă închidem ochii, ne facem de ris, iar dacă vrem să aplicăm legea, va trebui să mărim închisorile și să consacram jumătate din buget pentru hrana deținuților [...].

9.VI. Serviciul nostru de informații a descoperit un centru de spionaj la Ambasadă germană. A și fost arestat Dr. Sauer atașatul cultural, care a mărturisit totul, insistînd totuși asupra faptului că nu acționase pentru bani, ci din ură împotriva fascismului și nazismului⁹.

6) Marsa Matruh, mică localitate portuară egipteană la frontiera cu Libia, fortificată de britanici ca bază a Armatei 8, a fost ocupată de trupele Axei din iulie pînă în noiembrie 1942.

7) Aluzie la proverbul italian *Seson rose, fioriranno* („Dacă sînt trandafiri, vor înflori”), în sensul: dacă e ceva bun, se va vedea mai tîrziu.

8) Conte Dino Grandi (născut în 1895) unul dintre organizatorii partidului fascist, a fost ministru de Externe (1929-1932), ambasador la Londra (1932-1939) și ministru de Justiție (1939-1943). La ultima ședință a Marelui consiliu fascist (25 iulie 1943), a condus grupul care l-a răsturnat pe Mussolini de la putere, refugindu-se apoi în Portugalia sub numele de Domenico Gallé.

9) Dr. Albert Sauer nu era atașat cultural, așa cum crede Ciano, ci șeful servi-

În teritoriile ocupate din U.R.S.S. naziștii jefuiesc populația civilă...

Se pare chiar că un colonel german, aghiotant al lui Rintelen, ar fi și el amestecat în această afacere [...].

10.VI. [...] Situația e foarte, foarte încordată în Dalmația. După ce au zdrobit o brigadă a noastră la Knin, rebelii înaintază spre Zara¹⁰. Bastianini¹¹, care a venit în grabă la Roma, pretinde că ne lipsește minimul de trupe necesar pentru a ține piept răsculaților, astfel încît e

ciului de transmisiuni al Ambasadei germane la Roma. Jurnalul se înalță și în alte privințe: arestatul nu a mărturisit decît că era antifascist. În ciuda torturilor la care l-a supus, Gestapoul nu a putut smulge nimic în plus de la el. Condamnat la moarte și executat în septembrie 1942, dr. Sauer a dus în mormînt taina legăturilor sale. Singurul lucru pe care l-a aflat serviciul de informații italian (S.I.M.) a fost că „spionul” stabilise un contact direct cu atașatul militar britanic din Elveția.

10) Zara: numele italian al portului Zadar, pe coasta iugoslavă a Mării Adriatice.

11) Giuseppe Bastianini era din 1941 „guvernator” al Dalmației.

de temut că ei vor ocupa toată Dalmația¹². E multă agitație și în districtul Fiume¹³ [...].

21.VI. Tobruk a căzut și englezii au lăsat 25 000 prizonieri în mîinile noastre. Evenimentul se prezintă pentru noi ca un mare succes, cu numeroase consecințe posibile [...].

Riccardi își reia atacurile împotriva familiei Petacci. O acuză de trafic ilicit de aur, de care n-ar fi străin Buffarini, cel pușin în calitate de protector. Foarte arțăgos și încăpățînat, Riccardi e în stare să provoace un scandal. Să

12) Dalmația: regiune din R.S.F. Iugoslavia, situată de-a lungul a circa 1400 km din litoralul răsăritean al Mării Adriatice. În timpul războiului ocupanții fasciști italieni au creat un „guvernământ” al Dalmației, de la Split la Novigrad și rîul Zrmanja, cuprînzînd și aproape toate insulele dalmate, cele din largul Dubrovnikului și Boka Kotorska.

13) Fiume: numele italian al importantului oraș industrial și port Rijeka din Croația (R.S.F. Iugoslavia), precum și al districtului corespunzător.

vedem cum se vor sfîrși toate astea! [...]

22.VI. Ducele e într-o dispoziție excelentă și se pregătește să plece în Africa [...]

23.VI. [...] S-a descoperit o mare contrabandă de aur în Spania, prin intermediul curierului diplomatic. Am confiscat 18 kg, pe care le-am predat poliției. Denunțul a fost făcut de Riccardi. Toate persoanele amestecate în această afacere aparțin bandeii Petacci, cu Buffarini în plus. Fără comentarii.

24.VI. Afacerea cu aurul Petacci se complică. Riccardi a vorbit despre ea ducelui, pe care Buffarini însă îl prevenise. După cum susține Riccardi, Mussolini e foarte indignat de cele întâmplate și a ordonat urmărirea vinovaților conform legii, fără nici o cruțare pentru persoanele respective. Dar după Buffarini, ducele e furios pe Riccardi pentru că a provocat un scandal dintr-o problemă care trebuia rezolvată altfel, cu discreție. Pentru a încurca și mai mult ițele, prea celebrul dr. Petacci a ieșit din umbră, adresînd lui Buffarini, Riccardi și ducelui o scrisoare violentă, în care revendică pentru el însuși „meritul fascist și național al operației” și copleșește cu injurii grosolane pe cei ce vor să-i pună piedici. Treaba asta nu poate sfîrși decît prost: interesant de văzut cine se va alege cu oasele rupte din cauza ei [...]

26.VI. Mussolini e mulțumit de evoluția operațiilor în Libia, dar îl deranjează foarte mult că bătaia ia numele lui Rommel, devenind astfel o victorie mai curînd germană decît italiană. Avansarea lui Rommel la gradul de mareșal „se datorește evident dorinței lui Hitler de a sublinia caracterul german al bătăliei”. Ducele e furios pe Graziani, care „a stat mereu la adăpost, la 60 trepte sub pămînt, într-un mormînt

roman din Cirene”¹⁴ [...] Mussolini speră că „peste 15 zile, ne vom putea instala la Alexandria”.

S-au pregătit declarația de independență a Egiptului¹⁵, documentele de schimbare a guvernului de la Cairo etc.; mai vorbim despre asta după ce ocupăm Marsa Matruh [...]

28.VI. Operațiunile în Libia se desfășoară cu mare rapiditate: Marsa Matruh a căzut. Drumul spre Delta Nilului e acum deschis.

29.VI. Mussolini a plecat în Libia.

Riccardi îmi relatează pe larg convorbirea cu ducele pe tema traficului cu aur al familiei Petacci. Se pare că ducele a ordonat doctorului Petacci să se abțină pe viitor de la orice combinație de acest soi. Om vedea. Dar mă întreb dacă Riccardi nu s-a hazardat cam mult. O frază a lui m-a impresionat: „În timp ce discutăm cu ducele, aveam în fața mea un om umilit. Nu ne mai aflăm pe același plan, eu eram cu două trepte deasupra lui”. E foarte primejdios să te crezi cu două trepte deasupra lui Mussolini [...]

IULIE 1942

2.VII. Mussolini îmi telegrafiază instrucțiuni pentru a negocia cu germanii viitorul statut politic al Egiptului și a le propune ca Rommel să fie numit comandant militar și un italian — administrator civil [...]

3.VII. Hitler răspunde că e de acord cu Rommel, dar că-și rezervă pe mai tîrziu răspunsul privind administratorul italian, căci numirea lui depinde de felul cum va fi reprezentat Reichul

¹⁴ Cirene: antică cetate grecească din Libia, în apropierea frontierei cu Egiptul.

¹⁵ Egiptul și-a dobîndit formal independența în 1922, dar Anglia, fosta putere „protectoare” a continuat să dețină pozițiile-cheie în viața politică și economică a țării, pînă la detronarea regelui Faruk (1952) și proclamarea Republicii (1953).

în Egipt. O reacție engleză, bruscă și neprevăzută, ne obligă să ne oprim la El Alamein [...].

6.VII. Mă întorc la Roma. În aer plutește o vagă neliniște din cauza opririi noastre la El Alamein. Domnește teama că, pierzînd elanul inițial, Rommel nu-și va putea relua ofensiva. În deșert, cine se oprește e pierdut. Să nu uităm că, pentru a ajunge la Marsa Matruh, fiecare picătură de benzină trebuie să străbată aproape 200 km pe un drum controlat de aviația inamică.

O violență indignare domnește la ministerele de Război, Marinei și Aviației din cauza comportării nemților în Libia: au adunat toată prada, pînănd pretutindeni averse și santinele, astfel că vai de cel ce se apropie. Singurul care a reușit să înhațe o gramadă de lucruri e, firește, Cavallero, care trimite totul cu avionul în Italia. Orice s-ar spune, Cavallero nu e un mare strateg, dar, cînd e vorba de stîrpețit ceva, îi întrece pînă și pe nemfi [...]

8. VII. [...] Pavolini îmi povestește că, pentru nunta surorii Clarei Petacci, Mussolini a manifestat un interes infinit mai mare decît pentru căsătoriile propriilor săi copii. A mers pînă acolo încît, la miezul nopții, a telefonat la ministerul Presei, ca să afle cum va fi redactată cronică nuntii în ziarul Messaggero [...]

20. VII. Mussolini se întoarce la Roma astăzi seară¹⁶. Înapoieria lui, ca și știrile din Libia, au convins publicul că visele noastre frumoase cu privire la Egipt s-au spulberat. În unele cercuri de la statul major se ia în considerare oportunitatea unei retrageri [...]

23. VII. Ducele se dezlanțuie împotriva militarilor, care „l-au făcut de ris a doua oară, momindu-l pe

¹⁶ Între 9 și 19 iulie, Ciano a stat la Livorno; în acest interval nu a făcut însemnări în jurnal.

front într-un moment nepotrivit" (aluzie și la deplasarea lui în Albania, pe vremea când ne băteau grecii). De data aceasta, a ordonat lui Cavallero să-i telegrafizeze cuvântul Tevere în clipa când va socoti că înaintarea trupelor noastre pînă la Canalul de Suez e neîndoielnică. Parola a sosit la 27 iunie. Plecarea a întârziat cu două zile din cauza unui ciclon, care făcea imposibilă călătoria cu avionul. O dată ajuns acolo, ducele și-a dat seama că lucrurile nu merg bine [...]

AUGUST 1942

1. VIII. [...] Situația în Sicilia devine serioasă; țărâni refuză să mai livreze grîul și, în câteva rînduri, au tras asupra agenților însărcinați cu colectarea lui. Pe baza rapoartelor întocmite de Sănătatea publică, Buffarini a arătat lui Mussolini că, în diferite grupuri de muncitori, încep să se constate edeme provocate de foame.

6. VIII. [...] Situația în Romagna¹⁷ e proastă și nesigură [...] De vină par a fi femeile din familia Mussolini, care își vîră nasul în treburile locale. Li s-a alăturat acum și Clara Petacci: de la Rimini, unde-și petrece vacanța la băi, ea judecă, ordonă și se fine de intrigi. Are ca factotum pe un anume Spisani, maestru de dans în niște săli de mină a treia. Pe seama ei, se povestesc episoade ridicole. După cît se pare, s-a dus de curînd la Budapesta, lucru verosimil, deoarece vrea să-și anuleze căsătoria¹⁸. Întrebată de cineva cum a decurs votajul, Clara a răspuns: „Nu am participat la nici o recepție, la nici o festivitate.

17) Romagna: parte din regiunea Emilia, situată pe litoralul de nord-vest al Mării Adriatice.

18) Divorțul fiind interzis în Italia, cei ce dispuneau de mijloacele materiale necesare se adresau uneori tribunalelor din Ungaria și Cehoslovacia, pentru a obține o despărțire căreia autoritățile fasciste îi recunoșteau valabilitatea.

... iar căldii SS comit asasinat în masă

M-am dus acolo în cel mai strict incognito" [...]

31. VIII. Aseară, la ora 8, Rommel a declanșat ofensiva în Libia¹⁹. Și-a ales bine ziua și ora, cînd nimeni nu se mai aștepta la un atac și cînd, pe mesele englezilor, își făcuseră apariția sticlele cu whisky. Mussolini nu se pronunță, dar e de un desăvîrșit optimism [...]

SEPTEMBRIE 1942

1. IX. Nimic foarte nou. În Egipt, englezii se retrag spre mare și nu opun decît o slabă rezistență [...]

2. IX. Rommel e oprit din cauza lipsei de carburanți. În două zile, trei dintre petrolierele noastre au fost scufundate. Cavallero susține că asta nu va modifica cu nimic mersul operațiilor și că se vor găsi alte mijloace pentru a trimite benzină în Africa. În locul petrolierelelor, prea ușor de reperat, vom folosi vase obișnuite și chiar nave-spital. E un truc vechi, care reușește doar o bucată de vreme. În orice caz, Cavallero susține că Rommel va ajunge, de data asta, pînă la Canalul de Suez.

3. IX. Rommel continuă să stea pe loc și, ceea ce-i și mai prost, navele noastre continuă să fie scufundate: noaptea trecută, iar am

pierdut două. Cavallero își proclamă mai departe optimismul și ne asigură că, într-o săptămînă, înaintarea va fi reluată. Reintors azi din Africa, Rintelen²⁰ e mai puțin precis: totul se rarefiază acolo, nu numai carburanții. După părerea lui, acțiunea de acum e o aventură care se poate sfîrși și bine și rău. Mussolini e posomorît: de trei zile nu mai suflă o vorbă despre Egipt [...]

4. IX. Ceea ce se întîmplă în Africa nu e clar. Rommel își retrage flancul drept sub loviturile aviației engleze, dar tancurile inamice nu au intrat în luptă. Noaptea trecută, ne-au fost scufundate alte două nave. Aproximarea e grea. Rintelen crede că ofensiva va trebui amînată sîne die²¹ [...]

20) Generalul Ernst von Rintelen era atașat militar al Reichului în Italia.

21) Pe frontul din Africa avuseseră loc între timp importante schimbări în tabăra britanică. La 13 august 1942, generalul Bernard Law Montgomery a fost numit în fruntea Armatei 8, iar la 15 august generalul Harold Alexander a luat locul lui Auchinleck, devenind comandant suprem al Forțelor britanice în Orientul Mijlociu. În zorii zilei de 31 august, Rommel a atacat pe flancul sudic cu zece divizii germano-italiene, dintre care patru blindate. Dispunînd de șapte divizii, dintre care două blindate, Montgomery a rezistat cu tenacitate pe înălțimile de la Alam El Halfa. În seara

9. IX. [...] Mussolini vorbește despre operațiile din Africa: ideea de ofensivă a fost abandonată, cel puțin pentru o vreme. Să sperăm că inamicul nu va profita prea mult de asta.

Ducele e furios pe Rommel care, conform unor relații ale englezilor, a acuzat, într-o telegramă, pe cîțiva dintre ofițerii noștri că ar fi dezvăluit planurile sale dușmanului. Ca de obicei, cînd e vorba de o victorie, o sută de generali revendică

sînt certuri mari în Africa și Kesselring a fugit la Berlin, pentru a da vina pe Rommel. Se vorbește chiar de o eventuală rechemare a acestuia [...]

27. IX. [...] Ducele își dă seama că evenimentele militare au zdruncinat moralul populației. Îndeosebi rezistența sovietică la Stalingrad pune masele pe gînduri, făcîndu-le să înțeleagă marele atașament al rușilor față de regimul lor, în slujba căruia își pun toate excep-

Dineu pentru comemorarea Pactului tripartit. Atmosferă destul de încălcată. Singurul fapt demn de relevanță e gafa lui Cavallero. Pentru a intra în grațiile ambasadorului japonez²³, i-a spus că, la Stalingrad, Axa a înregistrat succese. Între engleza lui Cavallero și cea a lui Horikiri, acesta din urmă a priceput că Stalingradul a fost ocupat. Zvonul s-a răspîndit în toată sala, pînd ce nemții, spre marea rușine a lui Cavallero, și-au luat osteneala să-l dezmință. Bottai l-a văzut pe un general japonez apropiindu-se de atașatul militar adjunct al Germaniei, ca să-l felicite pentru victorie. Într-o italiană aspră, de tip militar, neamul i-a răspuns: „Nu vorbești prostii!” [...]

30. IX. De la Berlin și Viena ne sosesc rapoarte foarte pesimiste. Chiar și Alfieri, cu mulți de „dacă” și de „dar”, după obiceiul lui, spune că treburile merg prost și că ofensiva de vară în Est nu și-a atins scopul. Pe de altă parte, bombardamentele aeriene terorizează populația germană și, adesea, îi paralizază existența [...]

OCTOMBRIE 1942

7. X. Dr. Kestener, despre care Himmler spune că e un „Budha magic” și care vindecă orice boală prin masaj, mi-a povestit azi dimineață că Himmler și Ribbentrop sînt la cușite, dar că primul e puternic, în vreme ce cel de-al doilea va fi lichidat, fiind „nebun și bolnav”. Nici măcar Hitler nu-l mai primește aproape de loc. S-ar putea să fie adevărat, cel puțin în parte, căci Ribbentrop s-a opus din răspuneri călătoriei lui Himmler în Italia²⁴ și se mai

(Continuare în p. 96)

În Africa de Nord, soldații hitleristi, încolțiți, sînt luați prizonieri în număr din ce în ce mai mare

paternitatea ei, dar nimeni nu vrea să-și asume răspunderea unui eșec. Acum,

de 2 septembrie, Rommel a renunțat la atac și a început să-și retragă trupele. Montgomery a trimis aviația să le bombardeze, dar a refuzat să le urmărească cu infanteria și blindatele, temîndu-se de o capcană și pierzînd astfel un bun prilej de a-și înfrînge rapid inamicul. Bătălia de la Alam El Halfa s-a încheiat la 7 septembrie și britanicii au trecut la ofensivă abia la 23 octombrie.

ționalele lor calități și tot spiritul lor de sacrificiu.

Ducele a primit vizita lui Rommel, care i-a declarat că pleacă în concediu pe șase săptămîni. Mussolini e convins că nu se va mai întoarce în Africa²² [...]

²²) Ca mai totdeauna, Mussolini se înșela în previziunile sale. După o absență de aproape o lună, Rommel s-a înapoiat pe front, din ordinul lui Hitler, la 25 octombrie, în pîna desfășurare a ofensivei britanice.

²³) În acea epocă, ambasadorul Japoniei în Italia era Zenbei Horikiri.

²⁴) E prima mențiune din jurnal asupra acestei călătorii, care nu a durat decît trei zile și nu l-a lăsat lui Ciano o impresie deosebită.

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

■ Cauză

În timpul primului război mondial, Raymond Poincaré, președintele guvernului francez, făcea o vizită pe front. În apropierea primelor linii, însoțitorul său, un căpitan, îi vorbea numai în șoaptă. La un moment dat, Poincaré întreabă:

— Dușmanul e chiar atât de aproape?

— Nu. La doi kilometri...

— Și atunci de ce vorbești în șoaptă?

— Sint atât de răgușit încît nu pot vorbi mai tare...

■ Prezență de spirit

În momentul debarcării în Egipt, Iulius Caesar (101-44 î.e.n.) a alunecat și a căzut. În clipa cînd era întins la pămînt i-a trecut prin minte că întimplarea ar putea fi interpretată de unii soldați ca de rău augur pentru luptele viitoare. De aceea s-a prefăcut că într-adins s-a aplecat spre țărîna pe care a cuprins-o apoi cu brațele strîgînd: „Pămînt al Africii, te îmbrățișez!”.

Teodor VIJDEA,
Cluj

■ Correspondență

După primele zile de la publicarea romanului *Mizerabili*, Victor Hugo nu aflase de la editorul său nici o veste despre primirea pe care publicul o făcuse cărții. Îngrijorat, romancierul îi scrisese într-un fel original: pe o foaie de

hîrtie a caligrafiat doar un singur semn: „?”. Editorul, pricepînd despre ce este vorba, îi trimise un răspuns la fel de „laconic”: o filă imaculată, ceea ce însemna: „Nu știu nimic”.

Horea Valeriu DUREA,
Arad

■ Încurcătură

Fiind în trecere prin Zürich, Nicolae Iorga a intrat în prăvălia unui anticar. Aici a cerut să i se arate lucrările mai însemnate despre istoria popoarelor din sud-estul Europei. Anticarul i-a oferit *Istoria Imperiului otoman*, scrisă de Iorga.

— Nu mă interesează, a spus savantul.

Intrigat de refuz, negustorul i-a oferit alte opere, ale aceluiași autor. Răspunsul lui Iorga a fost, din nou, negativ.

Atîns în amorul propriu, anticarul i-a replicat oaspetelui:

— V-am oferit tot ce aveam mai de preț. Nu vi se pare că mă ofensați prin refuzul dv.?

Izbucnind în rîs, Iorga i-a explicat de unde venea încurcătura. A doua zi, într-una din vitrinele anticariatului, puteau fi văzute, puse la loc de frunte, operele marelui savant purtînd autograful acestuia.

Prof. Eugen NĂSTASE,
Comuna Schela, jud. Galați

■ Pat celebru

Într-un muzeu, ghidul explica unui grup de turiști:

— Acesta este un pat celebru. În el au dormit Goethe, Napoleon, Rossini și Balzac.

— Cred că dormeau foarte prost, înghesuiți toți patru la un loc — a replicat un mucalit.

D. MITU,
București

■ Fiii „Nababului”

Abia venit la putere în 1905, G. Gr. Cantacuzino („Nababul”) a și început să-și căpătuiască fiii. Pe unul dintre ei, Mișu Cantacuzino, l-a numit președinte al Comisiei intermare a orașului București. Nu i-a fost greu primului ministru: un simplu ordin și lucrurile s-au aranjat. Cu celălalt fiu, Grigoraș, a avut altă ambiție: să-l facă orator. Debutul lui la Iași, în februarie 1905, a fost însă execrabil. Ceea ce l-a făcut pe un redactor al revistei *Fur-nica* să spună că, oricît ar fi de influent Nababul, el poate să facă pe cineva locuitor de primar în București, dar orator, ba!

D. IONAȘCU,
Plotești

■ Alternativă

După o serie de înfrîngeri în luptele cu grecii, Darius III, regele perșilor (336-330 î.e.n.) a propus pacea. Alexandru cel Mare (rege al Macedoniei între 336-323), dorind să-și supună definitiv adversarul, n-a acceptat. Într-o discuție, Parmenion, unul dintre generaliile macedoneni, i-a spus marelui cuceritor:

— Eu, dacă aș fi Alexandru cel Mare, aș accepta propunerea lui Darius.

La care Alexandru a ripostat:

— Și eu, dacă aș fi Parmenion, aș accepta...

Alexandru PAULENCU,
Suceava

Cărți sosite la redacție

ASPECTE MILITARE ALE MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE DIN 1821, ediția a II-a revăzută, Editura Militară, București, 1973. Lucrarea, scrisă de **Dan Berindei** și **Colonel în rezervă Traian Mutășcu**, analizează desfășurarea evenimentelor din 1821, evidențiind faptul că mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu n-a constituit o simplă răscoală, ci a fost de fapt prologul revoluției din 1848 în țările române. Cartea subliniază, totodată, constatarea că mișcarea din 1821 n-a însemnat doar o izbucnire spontană, ci o acțiune organizată, dirijată pe baza unui plan unitar, demonstrând că Tudor Vladimirescu, remarcabilul conducător al mișcării „a știut să-și proporționeze scopul cu mijloacele, să acționeze repede și cu hotărâre și să ia măsurile cele mai potrivite pentru rezolvarea noilor situații — uneori neașteptate — create în cursul desfășurării acțiunilor revoluționare”.

VICTORIA DE LA MIDWAY, Editura Politică, București, 1973. Cartea cunoscutului publicist **Walter Lord** evocă una din marile bătălii navale ale celui de-al doilea război mondial: confruntarea dintre flota americană și cea japoneză în zilele de 4-6 iunie 1942 în apropierea Insulelor Midway. Sfârșită prin înfrângerea flotei japoneze, bătălia de la Midway a constituit, totodată, momentul de cotitură în desfășurarea războiului din Pacific, raportul de forțe schimbându-se în favoarea armatelor aliate, care au beneficiat astfel de răgazul necesar completării forțelor și pregătirii ofensivei ce a dus, în final, la înfrângerea Japoniei.

DIN CULISELE RĂZBOIULUI SECRET, Editura Politică, București, 1973. Plasate în etape dife-

rite ale istoriei contemporane, majoritatea episoadelor relatate în cartea autorului **V. P. Borovička**, aparțin perioadei de luptă a popoarelor contra fascismului german.

Din galeria personajelor prezentate se detașează figurile unui Gordon Lonsdale sau Kim Philby ofițeri ai serviciilor sovietice de informații, cărora le sînt consacrate capitole speciale. Un alt grup de povestiri se referă la cîteva operații de mare răsunet desfășurate în timpul celui de-al doilea război mondial pe teritoriile Franței invadate, Elveției, sau chiar al Germaniei, unde, în strînsă legătură cu mișcările de Rezistență din țările respective, membrii rețelelor de informații se străduiau să descopere și să facă cunoscute coaliției antihitleriste, cu un ceas mai devreme, singeroasele planuri ale imperialismului nazist german.

ISTORIA LAGĂRULUI DE CONCENTRARE DE LA DACHAU. 1933-1945, Editura Politică, București, 1973. Lucrarea generalului belgian **Paul Berben** reconstituie, pe baza documentelor existente și a mărturiilor unor supraviețuitori de la Dachau, istoria acestui lagăr, înființat pe teritoriul Germaniei în 1933 și care în viziunea hitleristă, trebuia să servească drept „lagăr model”. Un model sinistru, în care moartea și cele mai cumplite atrocități erau menite să asigure re-

zolvarea „problemei vitale” a fasciștilor germani, pe care Himmler o formula drept „lupta pentru exterminarea oamenilor de rasă inferioară din întreaga lume”.

Cartea scoate totodată în evidență faptul că, mai puternică decît moartea, la Dachau, ca și în alte lagăre de concentrare, ca pretutindeni în confruntarea cu fascismul, s-a dovedit a fi solidaritatea și credința în om, în triumful valorilor nepieritoare ale progresului și demnității.

COLONIZĂRILE HABSBURGICE ÎN BANAT. 1716-1740, Editura Facla, Timișoara, 1972. Lucrarea conf. dr. **Aurel Țintă** abordează prima perioadă a colonizării austriece în Banat (1716-1740), propunîndu-și după cum mărturisește autorul „să contribuie la cunoașterea acesteia în istoriografia noastră și a realităților în care ea s-a desfășurat”. Folosind o bogată documentație cartea prezintă situația demografică reală a Banatului din acea vreme. Arătînd inconsistența unor teze privind depopularea regiunii în perioada colonizărilor, cercetarea evidențiază, în același timp, continuitatea populației băștinașe în aceste ținuturi.

IZVOR DE ISTORIE ANTICĂ. Analiză asupra originii, istoriei și dezvoltării tragediei grecești, cartea lui **Guy Rachet: LA TRAGÉDIE GRECQUE**, Payot, Paris, 1973, se impune încontestabil, printre cele apariții editoriale care suscită un larg interes atît printre specialiștii cărora le este în primul rînd adresată, cît și în rîndurile marelui

public. Autorul argumentează o nouă teză, extrem de interesantă și captivantă privind originea tragediei pe care nu o vede legată în mod exclusiv de practicile cultului dionisiac, ci o consideră născută din tradițiile rămase de la popoarele indo-europene. Istoria tragediei va fi permanent raportată, pe de o parte, la istoria și la tradițiile popoarelor vecine și pe de altă parte, la istoria politică, socială și economică a Greciei antice, cu referiri speciale, la istoria statului-cetate Atena, centru cultural și politic de primă importanță.

Într-un capitol care constituie, de fapt, substanța intimă a cărții, Guy Rachet prezintă, adesea cu contribuții și interpretări personale, creația acelora care au definitivat și au

Cărți sosite la redacție

dat gloria eternă tragediei: Thespis ale cărui piese au fost reprezentate în cea de-a 61-a Olimpiadă (536-535 și 533-532 î.e.n.) și al cărui merit esențial pare să fi fost separarea actorului de cor; Eschil, care a participat în anul 500 î.e.n. la primul său concurs și care a adus un al doilea actor, a dat o mai mare folosire măștilor și a inventat *cothurnii*; Sofocle, învingător în con-

cursul din anul 468, autor a 115 piese, a introdus al treilea actor, decorurile pictate și a mărit numărul coreuților la cincisprezece și, în sfârșit, Euripide, debutant în anul 455, autor a 78 piese în care a adus un plus de interiorizare și observație psihologică.

Tragedia greacă este însă și expresia unor opinii politice ferm exprimate: ideile democrației ateniene a secolului V î.e.n. — secolul lui Pericle — au lăsat urme profunde în conștiința autorilor de atunci care au reflectat în piesele lor apogeul și apoi declinul Atenei. Sint tot atâtea elemente analizate pe larg și cu o minuție științifică apreciabilă de către cercetătorul și scriitorul de talent care este Guy Rachet.

GINERELE LUI MUSSOLINI SE SPOVEDEȘTE

(Urmare din p. 93)

agită și acum ca programul recepțiilor să fie redus la minimum [...]

9. X. Lungă convorbire cu generalul Amé, șeful serviciului de informații militare. E foarte pesimist. Toate datele culese, ca și deducțiile ce se pot trage din ele, arată că anglo-saxonii pregătesc o debarcare masivă în Africa de Nord, de unde intenționează să lanseze o ofensivă împotriva Axei. Logic, prin poziția sa geografică, Italia e primul lor obiectiv. Cât timp vom avea puterea să rezistăm unei acțiuni ofensive grele, serioase și metodice, venind din aer și de pe mare? [...]

11. X. Îl primesc pe Himmler la gară. Vine de pe frontul de Est. Nu-și ascunde bucuria că se află din nou într-un oraș frumos, sub un cer albastru. Amintirea fratelui ei și

pentru el un coșmar și nu se ferește s-o spună [...]

14. X. Plecarea lui Himmler [...] Peste câteva zile, va veni la Roma Goering, ca să-și ia soția, care acum se află la Napoli. Ne-a anunțat că nu va sta decât două ore, că nu vrea pe nimeni la gară și că doarește să meargă la Mussolini luni, la ora 11. Sic! [...]

19. X. Mussolini tocmai se pregătea să meargă la Palatul Veneția, pentru a-l primi pe Goering, când Mackensen l-a informat că mareșalul Reichului suferă, din noaptea trecută, de un acces de dizenterie atât de violent, încât „nu-i e cu puțință să se ridice de pe tron nici măcar zece minute”. Expresia nu e tocmai-tocmai respectuoasă, dar e textuală. Bismarck a repetat-o și el pe un ton ironic. Trebuie să recunoaștem că această maladie nu prea cadrează

cu fastuoasa îngîmfare a Reichsmarschallului [...]

23. X. Genova a fost foarte grav lovită de aviația engleză, deși numai vreo douăzeci de aparate au participat la atac [...]

24. X. Englezii au atacat în Africa. Pentru moment, veștile ne sînt favorabile. Pe uscat, înamicul nu a înregistrat nici un succes. Totuși, generalul von Stumme, care-l înlocuia pe Rommel, a fost ucis²⁵.

Genova și Milano au suferit din nou grele bombardamente aeriene.

(Va urma)

25) Ofensiva britanică la El Alamein a început la 23 octombrie, ora 21.30, printr-un foarte violent tir de artilerie. Cu unele fluctuații, bătălia a continuat pînă la 5 noiembrie, cînd Rommel a dat primele ordine de retragere. Înlocuitorul său temporar, generalul von Stumme, nu a fost ucis, ci a murit din cauza unui atac de cord, în timpul unui bombardament.

DOMNUL „DUDUIT” DIN SCAUN

DINICĂ CIOBOTEA, profesor la Școala generală din com. Secu, jud. Dolj, ne comunică o însemnare manuscrisă, privilegio la 1848, găsită pe o carte de uz bisericesc din satul Comănești, comuna Secu, tipărită în 1834 la Mândăstirea Neamț. O transcriem integral: „Să se știe cînd a fost moarte în vaci de au murit de n-au rămas, și tot pămîntul a fost așa, și fiind moarte în oameni fiind holera și fiind că într-această vreme au fost oștiri (muscalii și turcii și nemții-ungurii) în vreme cît era aici guvernul de au duduît domnu din scaun. L-au duduît Alisand (Alexandru Golescu-Arăpăla — n.r.) și Magherul; și îndat au fugit și ei de frica oștirilor; și la un an în locul prințului George Bibescu s-a așezat alî prinț Barbu Știrbei, și sînt și frați. Eu am înșămnat aici că slova să va pomeni și mîna va putezi. Îscălit Matei sin George Buță parăcliserul”.

Autorul însemnării, devenit, cîtea ani mai tîrziu, poet și încălțător, era caracterizat de contemporani drept un „tîndr dar cu știință de bătrîn”.

A PATRA COPIE

ION VULCAN din Tirgu Mureș, ne semnaleză că la Arhivile Statului, Filiala Tirgu Mureș a fost identificat un exemplar al Proclamației redactată de Simion Bărnuțiu în primăvara anului 1848, fiind cea de-a patra copie a acestui document existent în Jară, după cum ne informează cititorul nostru.

ÎN AMINTIREA LUI CANTEMIR...

CONST. A. MITACHE din București, originar din localitățile nașterii și copilăriei lui Dimitrie Cantemir (fostul finit Fălcu), amintind serbările care au avut loc acolo în 1923, la comemorarea a 200 ani de la moartea marelui călăuzitor moldovean, propune: 1) ridicarea unui monument pe locul fostului sat Silișteni; 2) atribuirea numelui Silișteni sau Cantemirești unui sat din împrejurimi.

...ȘI HARTA ACESTUIA

SORIN DUMITRAS din Galați, ne întreabă unde și cînd s-a tipărit harta Moldovei alcătuită de D. Cantemir. Vreme de aproape două secole Descriptio Moldaviae a fost publicată, în diverse limbi, împreună cu o hartă eronat atribuită autorului. Harta originală, gravată în Olanda, în 1737, prin grija lui Antioh, fiul domnitorului, a fost descoperită în 1926, la Biblioteca Națională din Paris, de geograful român George Vilșan.

CITITORI DIN STRĂINĂTATE

De pe meleaguri mai mult sau mai puțin îndepărtate, primim mereu corespondență de la cititori ai revistei. Iată două exemple primite cele mai recente, scrise direct în limba română și pe care le reproducem ca atare:

HARRY KHACHIKIAN 1175 N. Vermont Avenue, IDI, Los Angeles, California 90029: „Sper că scrisoarea mea să nu vă surprindă prea mult, odată ce chiar în revista Magazin istoric există rubrica Poșta Magazinului.

Citeșc cu multă plăcere această revistă, încă de la primele numere apărute în 1967 și continui să o citeșc, chiar și aici în noua-mi patrie adoptivă, fiind abonat și primind cu regularitate numerele acestei reviste.

Am găsit, mai întotdeauna, în paginile ei multe articole interesante din trecutul multor popoare și națiuni de pe tot globul”.

Vom fi ne scama de sugestii de., pentru care vă mulțumim.

FRIEDE SCHMIDT, 2 Hamburg 73, Schoenebergstr. 60 B.R.D.: „Am avut ocazia de a învăța limba română prin prieteni și în câteva cursuri la universitate. Sînt student la facultatea de istorie. Am avut ocazia de a arunca o privire în revista Magazin istoric. Mi-a plăcut foarte mult și sînt interesat de o citire a revistei.

Dorința mea este următoarea: V-aș ruga a-mi trimite această revistă lunară prin poșta împreună cu nota de plată pe care o voi achita în mărci. Nu știu dacă există această posibilitate.

Sper că dorința mea va fi împlinită.

Puteți să-mi dați un răspuns dacă există posibilitatea sau nu?

Mulțumesc foarte mult”.

Evident, posibilitatea există și dorința dv. va fi împlinită.

REGIMENTUL LUI PENEȘ CURCANUL

M. DRAGOMIRESCU din Craiova, contestă identitatea lui Peneș Curcanul — eroul poeziei lui Alecsandri — cu sergentul pastelul C. Turcanu, mort în 1932 (vezi Magazin istoric, nr. 1/1967). Corespondentul nostru susține că, într-o scrisoare pare-se inedită, Vasile Alecsandri arată „că modelul pentru eroul poeziei sale a fost din alt regiment moldovean — 14 Dorobanți — care, după cercetările mele, avea garnizoana la Roman, așa că informa-torul poetului poate să fi fost chiar din Mircești; or, Turcanu făcuse parte din Regimentul 13 Dorobanți. Din confruntarea poeziei lui Alecsandri cu expunerea istorică din lucrarea lui T. Văcărescu, Luptele românilor în războiul 1877-1878 (ed. 1877) rezultă o asemănare perfectă mai ales în ceea ce privește cel de-al patrulea atac, din 30 august, în urma căruia a fost cucerită reduta Grivița I. Dar la acest atac a participat Regimentul 14 Dorobanți, în timp ce regimentul lui Turcanu era în rezerva Diviziei 4”.

Dar unde exact se află scrisoarea lui Alecsandri la care vă referiți?

UN D NEVINOVAT

ION PETRE din Mogașeni, jud. Argeș, ne scrie că, borbînd despre replica Columnei lui Traian, de la München (nr. 5/1973), am fi reproduș greșit în cifre romane, data 1780 din inscripția gravată în partea superioară a pietrei: DMCLXXX, ceea ce ar însemna 1280, în loc de MDCLXXX, cum ar fi fost corect. De cînd ar fi, deci, acel D pus înaintea lui M, deoarece în scrierea română o cifră inferioară, pusă înaintea uneia superioară, scade din aceasta din urmă propria ei valoare. Deci D (500) înaintea lui M (1000) înseamnă 500.

Intr-adeăr, așa gîduiește regula. Numai că, în cazul de față:

1. Nici un cunoscător al notației cifrice romane nu ar scrie, pentru 1280, DMCLXXX — formulă greoaie și inutil complicată — ci MCCLXXX;

2. Sărmanul D de dinaintea lui M nu are nici o vînd. El nu se leagă de dată, ci de litera precedentă A, cu care formează localită cunoscutele inițiale A.D. (Anno Domini). De altfel, ambele litere sînt urmate de cîte un punct.

FĂRĂ INADVERTENȚE

GH. N. RĂDUCANU din București: „Sînt cititor al revistei Magazin istoric de la înființare. Această scrisoare îmi oferă prilejul de a felicită pe toți redactorii, care se străduiesc ca revista Magazin istoric să fie o „înclatură” pentru cititori. Citeadată, foarte rar de altfel, se strecoară înăsa unele inadvertențe, ca de exemplu: în articolul „Carol II și Garda de fier”, de dr. Floarea Nedelcu la pag. 81 se spune că Mihail Stelescu a fost ucis de o bandă de legionari la 16 iulie 1936, pe cînd se afla în spitalul Brîncovenesc, iar la pag. 85 se

spune că Mihail Stelescu a fost executat la 30 noiembrie 1938. Care e adevărul? Aștept răspuns la Poșta M.I.

Ne bucură mult bunele cuvinte ale tov. Răducanu ca și consecența a-sale fidelitate față de Magazin Istoric. Cât despre inadvertențe, oricât de rare ar fi, noi ne-am lipsi bucurorii de ele. Aici, însă, nu e nici una: la p. 81 se vorbește despre uciderea lui Stelescu, pe când la p. 85 e menționată executarea ucigașilor lui Stelescu.

TREI PERECHI DE OMONIMI

Dr. NICOLAE BUDRICĂ din București, are, cu privire la Petru cel Tânăr și Petru Schiopul, unele nelămuriri născute din consultarea unor surse istorice și literare.

În primul rând, permiteți-ne o recomandare de ordin — să zicem — metodic: nu folosiți, ca izvor de informații, ca sursă de documentare, pe Odobescu, Aguletti etc. Merituși la vremea lor — fiecare într-o anumită direcție — ei sînt totuși, depășiți de cercetările ultimelor șapte-opt decenii. În jurul lui Petru cel Tânăr și Petru Schiopul a fost, în adevăr, o confuzie care a durat mult timp, pînă a fost lămurită definitiv de Iorga și Stoica Nicolaescu. Confuzia a pornit de la faptul că cel dotat Petru avea părinți pe un Mircea și o Chiajna, numai că părinții lui Petru cel Tânăr (n. cca. 1547) au fost Mircea Cioba-nul (m. 1559) — fiul lui Radu cel Mare — și doamna Chiajna — fiica lui Petru Rareș, în vreme ce părinții lui Petru Schiopul (n. cca. 1530) au fost Mircea pretendentul domn eșemer în 1509-1510 — fiul lui Mihnea cel Rău — și doamna Despina; întrucît Despina și Chiajna sînt, de fapt, unul și același nume — primul grecesc, al doilea slavonesc, însemnînd principesă — e lesne de înțeles cum s-a născut confuzia.

Pentru precizări genealogice, puteți consulta articolul profesorului I. Ionașcu din revista Studii și articole de istorie, nr. 1/1972.

SATUL LUI BOGDAN

STEFAN DEAC din Sebeș (Alba), ne semnaleză că satul Cuhea din Maramureș — locul de origine al lui Bogdan I — se numește azi comuna Bogdan-Vodă. D-asa consideră necesar ca pe hărțile administrative și turistice vechiul nume să figureze în paranteză, fiindcă cel nou, pentru a nu provoca derută în rândul turiștilor.

De asemenea, tov. Deac ne informează că locuitorii comunei Bogdan-Vodă pregătesc înălțarea unei statuii a voievodului.

COMPANIILE REGIMENTULUI

SIMION MICU din Brașov, ne trimite câteva date despre compoziția Regimentului de grăniceri români de la Orlat (Sibiu) despre care s-a scris la Poșta Magazin Istoric, în nr. 4/1973: „Pe o carte religioasă din biblioteca bisericii din Țințari, jud. Brașov, se află o notiță care arată locurile unde erau cantonate cele 12 companii ale acestui regiment: astfel, compania 1 la Racoldea, 2 la Hăteș, 3 la Arpașul de Sus, 4 la Cujir, 5 la Jina, 6 la Orlat (sedul regimentului), 7 la Racovița, 8 la Vîștea de Jos, 9 la Lisa, 10 la Marginești, 11 la Obaba și 12 la Țințari; aceasta din urmă era alcătuită din trei plutoane, două la Țințari și unul la Tohan”.

„NUMEROTAREA” SUVERANILOR

MIHAI FLOREA din București, își exprimă o nelămurire: „Cine l-a investit pe Bogdan de Cuhea cu titulatura de Bogdan I? Istoria (mă refer la

istorici)? Nu îi este rezervat suveranului dreptul de a se intitula I, II etc.?”. Într-adevăr, în Occident, suveranii se intitula „al doilea, al treilea etc. ca nume” (le deuxième, le troisième etc. du nom); evident, cel dinții nu capota „titlul” (dacă-l putem numi așa) decît după apariția succesorilor omonimi și tocmai pentru a-l deosebi de ei. În țările noastre, domnitorii nu au avut acest obicei, așa că istoricii sînt cei ce, în mod convențional, „numero-tează” voievozii care poartă nume identice.

UNDE-I VADUL?

EMIL BARBU din Cluj, — semnaleză o înad-vertență existentă în Dicționarul enciclopedic român — ediția 1966. „La pag. 805 din vol. IV — scrie co-respondentul nostru — se menționează existența unei localități Vad (în care tradiția spune că Ștefan cel Mare a înălțat o episcopie ortodoxă) pe teritoriul fostului raion Sighet, actualmente jud. Maramureș. În realitate cred că este vorba de localitatea Vad din jud. Cluj (fostul raion Dej), situată pe valea Someșului, la 16 km vest de orașul Dej”. Observa-ția dr. este exactă. De altfel, Micul dicționar enciclopedic, recent apărut, consemnează „coordonatele” corecte ale Vadului.

AUTORUL DEFINIȚIEI

IOANA CHERCIU din București, ne întreabă cine l-a definit pe Mircea cel Bătrîn drept „principale cel mai puternic și cel mai viteaz”: o cronică otomană așa cum susține Barbu Cămpina (nr. 1/1973) sau istoricul Leunclavius, așa cum arată Istoria poporului român sub redacția acad. Andrei Opetea?

Istoricul german Leunclavius (Johannes Lovenh-lein, 1533-1593) și-a scris opera pe baza cronicilor otomane pe care le-a cunoscut la vremea sa. Astfel, e posibil să fi transcris pasaje din cronicile secolu-lui XV — în speșă — și din cronică citată de Barbu Cămpina.

ISTORIE PE DUNĂRE

CADRELE DIDACTICE de la Școala generală din satul Smîrdan, com. Ciocănești, jud. Iași, ne comu-nică — informație pe care-o apreciem și-i dorim reușită deplînd — că sînt pe punctul de a termina o cercetare monografică intitulată: Istoria satelor riverane Dunării (în sectorul Spânțor — Căldărași). În acest scop au fost utilizate peste 1 200 documente inedite, începînd cu sec. XVI și pînă în prezent, numeroase hărți, prospecte, documente epigrafice etc. Printre satele studiate se află și Grădiștea, denumit în trecut Căcomeanca, Manuc, Mănuș și care, așa cum atestă și aceste ultime denumiri, a aparținut (parțial) lui Manuc-Bey, fiind vîndut în 1837 de către urmașii acestuia. Plecînd de la o informație publicată în Magazin Istoric de către cititorul și colaboratorul nostru E. Panighianț despre Manuc-Bey, alcătuitoarea monografiei au luat legătura cu autorul notei respective, obținînd noi date și infor-mații pentru care, și pe această cale, cadrele didactice din satul Smîrdan îi aduc cuvenitele mulțumiri pentru sprijinul acordat.

AVEȚI DREPTATE!

Prof. C.D. VASILIU din București: numele colonelului român căruia s-a predat Osman Pașa (nr. 4/1973) e Mihai — nu Grigore — C. Cerchez (1839-1884).

★

MARTIN GHEORGHIU din Turda, la sesizarea pe care ne-o faceți, colaborarea noastră Valentina Costache confirmă că în 1861, Dimitrie Ghica era

Președintele Consiliului de Miniștri și ministru de Finanțe în guvernul Țării Românești nu al Moldovei (nr. 6/1973).

Direcției monumentelor istorice și de artă din cadrul Consiliului Culturii și Educației Socialiste.

NU AVEȚI DREPTATE!

SORIN BOLDEA din București, este de părere că citatul din Simion Bărnuțiu, reproduș în grupajul consacrat Republicii (nr. 12/1972) nu poate fi datat 1870. Citatul se găsește și în lucrarea Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani, Editura Politică, București, 1968, p. 59, iar anul indicat este 1870.

MULȚUMIM...

Pentru sugestiile și aprecierile primite de la DAN FALEAN, București; IOVANOVIICI ION, com. Moldova-Veche, jud. Caraș-Severin; ION PESCĂRU, București; CONSTANTIN NICA din Buzău; dr. NICOLAE DICULESCU din Florești, jud. Cluj; G. VICTOR din Cralova; TRIF PASCU T.I.M. Brașov — șantierul Oradea; VASILE RAFTU din Constanța; TIBERIU GABOR din Săcele, jud. Brașov; AXINTE MURGULET din Roman, jud. Neamț; IOAN TĂTĂRU din Pitești; Z. BĂRDASU din Zalău, jud. Sălaj; COCA PETRU, GALLIN RADU, București: în acest ultim caz, am comunicat forurilor în drept propunerea de.

CITITORII SEMNALEAZĂ

Am transmis Direcției monumentelor istorice și de artă din cadrul Consiliului Culturii și Educației Socialiste sesizările despre vestigii amenințate cu distrugerea, primite de la:

UN CITITOR care semnează, dar ne roagă să-i păstrăm anonimatul—Pietrele funerare din turnul din parcul căminului spital Călinești, com. Florești, jud. Prahova.

NATALIA CIOBANU, din Timișoara: Biserica din satul Grăjdieni, jud. Vaslui.

VASILE BALAN, din Sibiu: clopotul turnat în 1777 din satul Rezieu, com. Jupânești, jud. Gorj.

PANTELIMON ANDRITOIU, din com. Cilnicu, jud. Gorj: biserica din lemn datând din 1828 din satul Dăilești jud. Gorj.

GEORGE CONSTANTIN din București: am înaintat scrisoarea dv. spre cercetarea și arizarea

CONDIȚIA PROMPTITUDINII

Rugăm insistent pe corespondenții noștri care nu-și dactilografiază textele să ne scrie cit mai curând, pe o singură față a colii de hirtie și cu spații suficiente între rânduri. Munca de descifrare a multora dintre scrisorile primite la redacție ne răpăște un timp pe care l-am putea utiliza mai cu folos pentru cititori. În mod inecitabil, autorii misticilor din categoria „ilizibilă” vor trebui să se înarmeze cu mai multă răbdare în așteptarea răspunsurilor, fie ele directe sau prin Poșta Magazin istoric.

ÎN JURUL CONCURSULUI

VASILE MALOS din Rădăuți, jud. Suceava; AL. CRĂCIUN din Comana, jud. Ilfov; PETRU IOAN din Birlad; EMIL EUGENIU DUMITRACHE din Pitești și NICULAE GOGONETE din București: 1) Când 18 882 concurenți dau răspunsuri exacte, este inecitabil să se recură la procedeu tragerii la sorți. Apa cum era și firec, cei care au răspuns corect la toate întrebările — și numai ei! — au participat la tragerile pentru toate premiile (II, III, IV etc.) Desigur, unii au avut șansa să câștige, celorlalți rămânându-le satisfacția morală (de loc negliabilă) de a fi găsit soluțiile exacte la cele trei probleme. 2) Cititorii care au înțeles de taloanele respective au avut numărul corespunzător de participări la tragerea de sorți. De exemplu, numele concurentului X.Y., care a trimis zece răspunsuri împreună cu cele zece taloane, a fost reprezentat de zece ori în urna din care s-au extras numele câștigătorilor. 3) Din păcate, condițiile tehnice de apariție a revistei nu permit o tipărire separată a talonului. După cum s-a putut constata, însă, decuparea lui nu a „mutai” nici unul dintre textele sau clișeele numărului 4/1973.

*

VASILE IRINEU, din Alba Iulia: confruntarea însemnărilor lui Take Ionescu, Al. Marghiomen și I. Gh. Duca (Consiliul de corană de la Cătrăreni”, nr. 6/1973), precum și aparatul critic au fost pregătite de colaboratoarea noastră, Livia Dandăra.

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR:

● Gh. Lazăr — strălucit cititor de școală românească ● Punți peste veacuri: de la Miron Costin la Dimitrie Cantemir ● 30 septembrie 1938: dramatica vinere neagră de la München ● Aurel Vlaicu — o glorie și o nădejde ● Baricade pe străzile Parisului ● Liberalii vor să dea, pentru a nu li se smulge: cauzele adânci ale unor frământări politice din 1913-1914 ● 50 ani de la răscoala antifascistă din Bulgaria ● Am fost un kamikadze: din însemnările unui candidat la sinucidere... militară ● Documente ale istoriei: Corpus Iuris Civilis ● Marii moguli și vremea lor de glorie ● Intrigi și mîhniri: partea a doua a însemnărilor lui Valeriu Braniște (1923) ● Ginerile lui Mussolini se spovedește: ultima parte din jurnalul lui Ciano

CONTENTS

* A Historically Demonstrated Experience. An Interview with Professor Carlo Salinari, Italy	2
GELU URECHE Romania, August 23, 1944. The Military-Fascist Regime is Confused	5
* Foreign Archives about Romania and South-Eastern Europe in August 1944	15
* Dimitrie Cantemir — 300 Years Since His Birth. Documents, Autographic Texts, Testimonies of His Contemporaries' Appreciation	20
CONSTANTIN C. GIURESCU Dacian Romanism	30
STEFAN FLORIAN Bucharest, February 10, 1938: The Royal Dictatorship Is Established	39
MAX GALLO Robespierre	46
SERGIU COLUMBEANU Formations preceding l'état dans la Transylvanie des XIIIe et XIVe siècles	52
RICHARD E. LEAKEY, CANTEMIR RISCUTIA Chronicle of the History of Mankind	56
ROBERT COWLEY 1916, the Battle of the Somme	62
VASILE NICULAE Romanian Socialists and Their Struggle for Universal Suffrage	70
CONSTANTIN N. VELICHI The Romanian-Bulgarian Sacred Coalition	74
WILHELM VON JANKO Famous Words That Were Never Said	78
ION DRAGOMIRESCU Romania 1930-1932. The Merry-Go-Round of Cabinet Reshuffling 81	81
CIANO Diary	88

SOMMAIRE

* Une expérience historiquement démontrée. Une interview avec le professeur italien Carlo Salinari	2
GELU URECHE Roumanie, 23 Août 1944. Le régime militaire fasciste en déroute	5
* Archives étrangères sur la Roumanie et le sud-est de l'Europe en Août 1944	15
* Dimitrie Cantemir — 300 ans depuis sa naissance. Documents, textes autographiques, témoignages	20
CONSTANTIN C. GIURESCU Le romanisme dacieux	30
STEFAN FLORIAN Bucarest, 10 février 1938: L'instauration de la dictature royale	39
MAX GALLO Robespierre	46
SERGIU COLUMBEANU Formations précédant l'état dans la Transylvanie des XIIIe et XIVe siècles	52
RICHARD E. LEAKEY, CANTEMIR RISCUTIA Chronique de l'histoire de l'humanité	56
ROBERT COWLEY 1916, la bataille de la Somme	62
VASILE NICULAE Les socialistes roumains et la lutte pour le suffrage universel	70
CONSTANTIN N. VELICHI La sainte coalition roumano-bulgare	74
WILHELM VON JANKO Mots célèbres qui n'ont jamais été dits	78
ION DRAGOMIRESCU Roumanie 1930-1932. Le carroussel des remaniements gouvernementaux	81
CIANO Journal	88

d'estime de la part de ses contemporains	20
CONSTANTIN C. GIURESCU Le romanisme dacieux	30
STEFAN FLORIAN Bucarest, le 10 février 1938: L'instauration de la dictature royale	39
MAX GALLO Robespierre	46
SERGIU COLUMBEANU Formations précédant l'état dans la Transylvanie des XIIIe et XIVe siècles	52
RICHARD E. LEAKEY, CANTEMIR RISCUTIA Chronique de la préhistoire de l'humanité	56
ROBERT COWLEY 1916, la bataille de la Somme	62
VASILE NICULAE Les socialistes roumains et la lutte pour le suffrage universel	70
CONSTANTIN N. VELICHI La sainte coalition roumano-bulgare	74
WILHELM VON JANKO Mots célèbres qui n'ont jamais été dits	78
ION DRAGOMIRESCU Roumanie 1930-1932. Le carroussel des remaniements gouvernementaux	81
CIANO Journal	88

С О Д Е Р Ж А Н И Е

* Опыт проверенный историей. Интервью дает итальянский профессор Карло Салинари	2
Г. УРЕКЕ Румыния, 23 Августа 1944 г. Провал военно-фашистского режима	5
* Иностранцы архивы про Румынию в юго-восточную Европу в августе 1944-го года	15
* Димитрие Кантемир — 300 лет со дня рождения. Документы, рукописи, свидетельства современников	20
К.К. ДЖУРЕСКУ Дакский романизм	30
Ш. ФЛОРИАН Бухарест, 10 февраля 1938 г.: начало королевской диктатуры	39
М. ГАЛЛО Робеспьер	46
С. КОЛУМБАНУ Прогосударственный строй в Трансильвании XIII-XIV вв	52
Р.Э. ЛЕКИ. К. РИШКУЦИЯ Страницы из преистории человека	56
Р. КАУЛИ 1916 г.: Союзники битва	62

В. НИКУЛАЕ Румынские социалисты и борьба за всеобщее голосование	70
К.Н. ВЕЛИКИ Священный румыно-болгарский союз	74
В. ЯНКО Известные изречения, которые не произносились	78
И. ДРАГОМИРЕСКУ Румыния 1930-1932 гг. Правительственная иезуитская	81
Г. ЧАНО Дневник	88

INHALT

* Eine von der Geschichte bestätigte Erfahrung. Ein Interview mit Professor Carlo Salinari, Italien	2
GELU URECHE Rumänien, 23. August 1944. Verwirrung in der faschistischen Militärregierung	5
* Ausländische Archiven über Rumänien und Südosteuropa im August 1944	15
* Dimitrie Cantemir — 300 Jahre seit seiner Geburt. Dokumente, autographische Schriften, Beweise der Schätzung seiner Zeitgenossen	20
CONSTANTIN C. GIURESCU Der dakische Romanismus	30
STEFAN FLORIAN Bukarest, 10. Februar 1938: Die königliche Diktatur wird eingeführt	39
MAX GALLO Robespierre	46
SERGIU COLUMBEANU Vorstaatliche Formationen im Transilvanien des 13.-14. Jahrhunderts	52
RICHARD E. LEAKEY, CANTEMIR RISCUTIA Chronik der Vorgeschichte der Menschheit	56
ROBERT COWLEY 1916, die Sommeschlacht	62
VASILE NICULAE Die rumänischen Sozialisten und der Kampf für das allgemeine Wahlrecht	70
CONSTANTIN N. VELICHI Die rumänisch-bulgarische heilige Koalition	74
WILHELM VON JANKO Berühmte Aussprüche, die nicht ausgesprochen wurden	78
ION DRAGOMIRESCU Rumänien 1930-1932. Das Karussell der Kabinettswechsel	81
CIANO Tagebuch	88

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, București, Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV, — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavolinschi

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru

PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

Apare lunar, se găsește de vânzare la fluxurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștale, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

(a)

m : g azin is c p i c

(b)

(c)

(d)

(e)

(f)

